UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204655
UNIVERSAL
LIBRARY

కన్యాశుల్కము.

ఇది ఆంధ్రభాషలో చక్కని హాస్యరసప్రధానమగు నాటకము దీనినిగురించి తెలియనివారును లేక చూడనివారునుండరు. దీనిని నాటకులవాళ్లు ప్రదర్శించియున్నారు. ఆంధ్రభాషలో నిట్టిగ్రంథము వేఱొకటి లేదనిచెప్పవచ్చును. కొందఱి [illegible] మే ముద్రింపించితిమి. ఇందలి గిరీశముగారియొక్క మాటలు చదువుచుండిన [illegible] [illegible].

(గ్రంథకర్త శ్రీ గురజాడ అప్పారావుపంతులుగారు) వెల 1-[illegible]

రసపుత్రవిజయము.

ఇది శ్రీ [illegible] గారిచే రచింపబడి చక్కని వీరరసప్రధానమయిన నాటకము. దీనిలోని [illegible] పద్యములు [illegible] చక్కని [illegible] [illegible] ముద్రించియున్నాము. వలయువారు వెంటనే [illegible]. వెల రు 1—0—0.

కాళిదాసనాటకకథలు.

మహాకవి కాళిదాసునిచే సంస్కృతమున రచియింపబడిన శాకుంతలము, మాళవికాగ్నిమిత్రము, విక్రమోర్వశీయము, అను మూడునాటకములను వచనరూపముగా చక్కని భాషతో ముద్రించియున్నాము. వెల 0—12—0.

కర్రా అచ్చయ్య అండు సన్సు,

బుక్కుసెల్లర్సు, రాజమండ్రి.

శ్రీ

వేణీసంహారనాటకము.

1875 వ సం॥ ప్రథమశాస్త్రపరీక్షకును, 1901 వ సం॥ పట్టపరీక్షకును

పఠనీయముగా నిర్ణయింపఁబడినది.

ఇది

భట్టనారాయణకవికృతమైన సంస్కృతనాటకమునుండి

రాజమహేంద్రవరమునందలి రాజకీయ కళాశాలయందుండు

నాంధ్రపండితులగు

వడ్డాది సుబ్బారాయకవిచేఁ

తెలిఁగింపఁబడినది.

రాజమహేంద్రవరము

వడ్డాది సుబ్బారాయఁడుగారి యుత్తరువు ప్రకారము,

రాజమండ్రి బుక్కుసెల్లర్సు,

కర్రా అచ్చయ్య అండ్ సన్సువారిచే

ప్రకటింపఁబడినది

అయిదవ కూర్పు 2000 ప్రతులు.

రాజమహేంద్రవరము

నిడమర్తి వెంకటకృష్ణమూర్తి అండు బ్రదర్సు వారిచే

శ్రీకృష్ణాముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడినది.

1924

సర్వస్వామ్యసంకలితము.] [వెల రు ౧—౦—౦.

వడ్డాది సుబ్బారాయకవికృతగ్రంథమాల.

Checked 1965

పుస్తకభాండాగారములను స్థాపించినవారల కెల్లగకు మాయొద్దనుండిన గ్రంథము లన్నియు ఒకసారి పుచ్చుకొన్నయెడల సగమువెలకే ఇయ్యఁబడును. కొన్ని మాత్రమే కావలసినయెడల వెలపూర్తిగా నియ్యవలెను.

		ర.	అ.	పై.
1.	అభిజ్ఞానశాకుంతలము. (లఘుటీకాతాత్పర్యవిమర్శసహితము)	1	0	0
2.	వేణీసంహారనాటకము. (F. A. text for 1895 and B. A. text 1901)	1	0	0
3.	[illegible]మ్మారుతప్రకరణము. (శృంగారరసప్రధాననాటకము M. A. text for 1912)	1	0	0
4.	ప్రబోధచంద్రోదయనాటకము. (శాంతరసప్రధానము)	0	10	0
5.	చండకౌశికనాటకము. (హరిశ్చంద్రకథ) (B. A. text for 1903)	0	8	0
6.	విక్రమోర్వశీయనాటకము. (శృంగారరసప్రధానము)	0	8	0
7.	సూక్తిసుధాకరము. లోకదృష్టాంతసమన్విత నీతిపద్యగ్రంథము)	0	12	0
8.	సుగుణప్రదర్శకము. (నీతిపద్యగ్రంథము)	0	4	0
9.	భక్తచింతామణి. (పండితభక్తమనోహరము)	0	5	0
	డిటో (క్యాలికో బైండు)	0	10	0
	డిటో (అట్టబైండు)	0	8	0
10.	భగవత్కీర్తనలు. (కొత్తకూర్పు, భక్తజనమనోహరము)	0	1	0
11.	నందనందనశతకము. (రెండవకూర్పు, విష్ణుభక్తానందకరము)	0	2	0
12.	దైవభక్త్యుపన్యాసము.	0	3	0
13.	ఆంధ్రమేఘసందేశము. (విప్రలంభ శృంగారవర్ణనము)	0	5	0
14.	సూర్యశతకము. మయూరకవివిరచితమునకుఁ దెలుఁగుమూలసహితము	0	8	0
15.	భామినీవిలాసము. (పండితరాయవిరచితమునకుఁ దెలుఁగు)	0	10	0
16.	సుమనోమనోజ్ఞము. 3 భాగములు కలసి యున్నది.	1	0	0
17.	సతీస్మృతి. (కరుణారసభూయిష్ఠము)	0	4	0
18.	సుతస్మృతి. కృష్ణాయాపదుద్ధారకా యనుశతకపద్యములలో.	0	4	0
19.	గౌతమీమహాజలమహిమానువర్ణనము (రెండవ కూర్పు)	0	2	0
20.	ఐశ్వరూప. నృసింహ స్తవద్వయము,	0	2	0

శ్రీ

వేణీసంహారనాటకము.

ఇష్టదేవతాప్రశంసనాదికము.

శ్రీలీలాపరతంత్రుఁడై, గ్రహవిరాజివ్యోమ మణికాచదీ
పాళీదీప్తవితాన మొప్పఁగువిశ్వాగారరంగంబునన్;
హారిం జంగమపాత్రవర్గములు నానావేషనానారసో
ద్వేలస్ఫూర్తి నటింప హేతు వగు దేవే, ల్పాతనిం గొల్చెదన్.

ఉ. భౌతిక మైనయట్టిక్షణభంగురకాయము హేయ మంచు, సం
ప్రీతిని వాఙ్మయాత్మకశరీరముతోడ నశేషదేశముల్
ఖ్యాతిఁ జరించుచున్, వివిధకల్పనలన్ హితబోధ సేయుచున్,
నీతికి మూల మై వసుధ నిల్చినసత్కవులం దలంచెదన్. ౨

చ. వినినను వారికే కనెడువేడ్క యొనర్చెడుభారతార్థముల్,
గనుఁగొన నబ్బెనేని మఱిఁ గల్గెడుప్రీతికి మేర యున్నదే?
యని తలపోసి తచ్చరిత మచ్చుపడంగను నాటకంబుగాఁ
బొనరిచి నేఁ గృతార్థతను బొందెదఁ గాకని యున్నయత్తఱిన్. ౩

వ. మదీయసహకారుం డగుచేవలి సోమయార్యుం డేగుదెంచి.

ఉ. భారత మన్న నీకుఁ గడుపక్షము; మున్వచనంపుఁగావ్యముం
గా రచియించినాఁడ; వది క్రిమ్మఱ నిప్పుడు నాటకంబుగాఁ
గూరుతు నంటి వే; లయినఁ, గ్రొత్తగఁ జేయుటకంటె వేణిసం
హారము తెల్గుసేయు మది నైకరసాస్పద మేఁ బఠించితిన్. ౪

క. అనుటయు నాజతనంబున
కనుకూలమె యిది యటంచు, నాగ్రంథంబుం
దెలిఁగింపఁ దలఁచి యుండం
గను నాకస్మికము రాజకార్యము మీఁదన్. ౫

సీ. శ్రీమహాలక్ష్మీపరిగ్రహవత్సుండు వాడ్రేవుకులపయోవార్ధివిష్ణుఁ,
డమలకస్తూరివంశాంభోధిచంద్రుండు దర్పితపరచక్రతాపకరుఁడు,
పటుతరాజ్ఞారూఢిభాస్కరతనయుండు పరనిజకార్యనిర్వహణధుర్యుఁ,
డాశ్రితపోషణాయత్తచిత్తాబ్జుండు ప్రాంచితనారసింహాహ్వయుండు,

సరససంగీతసాహిత్యభరతనిరతుఁ,
దర్థిజనకల్పవల్లి రంగాంబయల్లుఁ,
దఖిలవిద్యానిధిస్థాన మైనరాజ్మ
హేంద్రిపురి వచ్చి నన్ను వీక్షింప వచ్చి. ౬

వ. సముచితసత్కారంబు లంగీకరించి మదీయమనోగతం బెఱింగించిన సంతసించి.

ఉ. చిన్నటనాఁటనుండి మనచేసెడు నెయ్యముదోసమో, నిజం
బున్నదొ యిందు నే నెఱుఁగ; నోప్రియమిత్త్రుఁడ! సుబ్బరాయ! నీ
వున్నతిఁ జేయుకావ్యము లనూనసుధాలహరీసమంబు లౌ
చున్నవి నామనంబునకు; సౌఖ్యలకుప్పలు నీదుకబ్బముల్. ౭

శా. మాతోడల్లుఁడు సుందరాహ్వయుఁడు యాపృచ్ఛ్యసందేశముల్
చేతోమోద మెలర్ప ముద్రితముగాఁ జేసెం గదా ముల్; భవ
చ్ఛాస్త్ర్యంబున ని ష్ఠానర్పఁగలదృశ్యంపుంబ్రబంధం బెటుల్
ద్యోతింపం, బనిపూని హెచ్చరిక న చ్చోత్రింతు నే మిత్త్రమా. ౮

తే. గీ. మఱియు దీనిప్రయోగంబు తెలుఁగుఁ బాడ
నాకు వేడుక పొడముచున్నది వయస్య!
త్వరగ రచియింపు; దానికి పలయు తెరలు
మొదలుగా సిద్ధపఱచు చుండెదను నేను. ౯

తే. గీ. కొంచెమైనను నాకుఁ గల్గినను గావ్య
కరిచయముకల్మి నీకతృపటిమఁ గాదె?
బంధుగురుమిత్త్రిభావముల్ పొదుకొన్న
వసలి వీ, వట నాయెన రసద? సఖుఁడ! ౧౦

వ. అని యనేకప్రకారంబుల నపారస్నేహపారవశ్యంబు నౌదార్యంబు నాత్మౌత్సుక్యం
బునుం దేటపడం బలికి వేగిరించిన.

ఆ. వె. అరస గురియువాన కారంభమట్లు, నా
యనుఁగువచనములకు నంతరంగ
మందుఁ గోర్కె పొడల, నానందమునఁ దేలి
గ్రంథరచన సేను గడఁగినాఁడ. ౧౧

వడ్డాది-సుబ్బారాయఁడు.

పీఠిక

వేణీసంహారమను నీనాటకము భారతకథ ననుసరించి భట్టనారాయణుఁ డనుకవి గీర్వాణభాషయందు రచియించినాఁడు. ఇది రౌద్రరసప్రధానంబైనను అష్టరసాశ్రయం బని చెప్పఁ దగి యున్నది. దీనికిఁ గథానాయకుఁడు పార్థమధ్యముఁడు భీమసేనుఁడు. ఆదిపంచకయుద్ధపంచకములకథ యీనాటకమందలి యాఱంకములలోను సంగ్రహముగాఁ దెలియవచ్చును. భారతకథాపరిచయము కొంచెమయిన నుండకపోయిన దీనియందలి కథాసందర్భములు చక్కఁగా బోధపడవు. ధృతరాష్ట్రుఁడుఁ బాండురాజు నని యిద్దఱు అన్నదమ్ములు. వీరిలోఁ బ్రథముఁ డంధుఁడు. అతనికి గాంధారి యనుభార్యయందు నూర్వురు కొమారులు నొక కొమార్తెయుఁ గలిగిరి. అం దగ్రజుఁడు దుర్యోధనుఁడు; ద్వితీయుఁడు దుశ్శాసనుఁడు; కొమార్తె దుస్సల. పాండురాజునకుఁ గుంతియు మాద్రియు నని యిరువురు భార్యలు. యుధిష్ఠిరుఁడు భీముఁడు నర్జునుఁడు నని కుంతికి మువ్వురును, నకులుఁడు సహదేవుఁడు నని మాద్రికి నిద్దఱును గుమారులు. వీ రేవురును దేవతాంశసంభూతులు. ఇందుఁ గనిష్ఠు లిరువురును గవలు.

ఒకకాలమునఁ బాండురాజు వేఁటకుఁబోయి, యయ్యడవిలో మృగములయి క్రీడించెడుమునిదంపతుల, నెఱుంగక తనయమ్ములం గుఱి యొనర్చుటం జేసి, యామునులు నొఱఁగుచు నందు ఋషి యొసంగినశాపంబున మరల నింటికిఁ బోక, యక్కడనే వానప్రస్థుం డయి యుండి కొండొకకాలంబునకు మరణించినఁ, జిన్నభార్య యగుమాద్రియు తనితో సహగమనముఁ జేసెను. అనంతరము కుంతిని గుమారుల నేవురను నచ్చటి మునిశ్రేష్ఠులు హస్తిపురంబునకుఁ దీసికొని వచ్చి, ధృతరాష్ట్రున కప్పగించి పోయిరి. ఆధృతరాష్ట్రుండును దన కరణ్యంబునుండి నూడిద తెచ్చినసింహడింభకంబులు బోలెనున్నతనతమ్మునిబిడ్డల నత్యాదరంబునం బోషించుచుండ, దుష్టుండగు దుర్యోధనుం డోర్వలేక, రాజ్యలోభంబున వారి నెట్లయిన రహస్యంబుగాఁ జంపవలయు నని బహువిధంబులఁ బ్రయత్నించి, యాప్రయత్నము లేవియుఁ గొనసాగ కుండున, ధృతరాష్ట్రునిచే యౌవరాజ్యాభిషిక్తుం డయి రాజసూయయాగంబుఁ జేసి యింద్రప్రస్థపురంబున నింద్రభోగంబుతో సుఖం బున్నధర్మరాజు ననుజసహితు, నుపాయాంతరంబునఁ జెఱుపవలయు నని, తనతండ్రిచే హస్తిపురంబునకుఁ బిలిపించి, యాతనిం దనతో జూదమాడం బురికొలిపి, తన మేనమామ శకుని గొనితెచ్చిన మాయపాచికలతోఁ దదీయసర్వస్వంబు నోడుచుకొనుటయ కాక పాండవపత్ని యగుద్రౌపదిని తనతమ్ముఁ డయినదుశ్శాసనునిచే నీడ్పించి కొలువులోనికిఁ దెప్పించి, యచ్చో నామెకట్టుబట్టను విప్పించెను.

ఇట్లు అవమానకరముగాఁ బాండవులను వారి సర్వధనములతోడను గెలుచుకొని, యంతతో నయినఁ దృప్తి నొందక, దుర్యోధనుఁడు ధర్మరాజున కింకను జూదంబునం దాస పుట్టునట్లు "అన్నా! మన మింకొక పందెము వేయుదము. అది నీవు గెలిచితివేని నే నీవఱలో గెలుచుకొన్న దంతయు నీకు వదలి వేసెదను. ఓడితివేని ద్రౌపది తోడను దమ్ములతోడను నీవు పండ్రెండేఁడులు వనవాసంబు నొక్కయేఁ డజ్ఞాతవాసంబుఁ జేయవలయును." అని చెప్పి యొప్పించి, మాయాజూదమున నా పందెమును దానె గెలుచుకొని, పాండవుల నేవురి భార్యాసహితంబుగాఁ బురంబు వెడల నడిచెను. అమాయికులగు నప్పాండవులును బలుబాములకు లోనయి, దైవసాహాయ్యమునఁ దత్సమయంబును నిర్వహించి మరల వచ్చిరి.

ప్రథమాంకములోఁ "గౌరవులు స్వప్నస్థు లయ్యెదు" మని సూత్రధారుఁడు పలికి నప్పుడును, "అన్నయ్యా! మీ కీలాగునఁ గించపడుచుండిన మనయన్నగారు ఖేదపడుదురు గదా!" యని సహదేవుఁడు అన్ననునయించునప్పుడును, వరుసగా భీమసేనుఁడు చదివెడు నీక్రింది రెండుపద్యములవలనను బూర్వోక్తమగు దుర్యోధన దౌర్జన్య మంతయు వెల్లడి యగును.—

చ. ఇలు లయి నాఁడు లక్కయిలు గాల్చి, విషాన్నము నెట్టి, జూదపుం
గొలువు ప్రవేశపెట్టి, మముఁ గ్రూరత జీవధనంబులందుఁ జే
టల నొనరించి, చాల కడ, ద్రౌపదిఁ గొప్పను బట్టి యీడ్చి, చీ
రలు సభ నొల్చినట్టిధృతరాష్ట్రజు లేఁ గలుగంగ స్వప్నులే? ౧.

చ. అలసభ నట్టి దైన ద్రుపదాత్మజఁ గాంచి, యరణ్యమందు వ
ల్కలధరు లై కిరాతులకు లంగముతోఁ జరకాల ముండి, య
న్నల నతిహీనలై కటుపాల వసించియు నేఁ గృశింపఁగాఁ,
గలుగదు ఖేద మాయనకుఁ; గౌరవు లన్నను గల్గు నిప్పుడున్. ౧౧.

ద్రౌపదిని దుశ్శాసనుఁడు సభ కీడ్చుకొని వచ్చినప్పు డామె కొప్పంతయు విడిపోయి నందునఁ, దన్నట్టు లవమానపఱిచినఖలులు గడతేఱువఱకును దాను మరలఁ గొప్పు పెట్టుకో నని యామానిని ప్రతిజ్ఞ పట్టెను. సభలోఁ దన కన్నులయెదుర ద్రౌపదికి మానభంగము గావించినదుశ్శాసనుని వానిబంధువులు చూచుచుండ గుండెలు చీల్చి నెత్తురు ద్రావెద ననియు, నా సమయమున విలాసముగాఁ గరతలంబున నూరువు చఱచుకొనుచు నామె యవమానమునకు సంతసించిన సుయోధనునిఁ దనగదచే నూరువుల విఱుగఁగొట్టి గిట్టించెద ననియు, మఱియుఁ దులువ లగుసుయోధనసోదరుల నెల్ల

యుద్ధములోఁ దా నొక్కరుండ సంహరించెద ననియు నప్పటికోపావేశంబున భీమసేనుండును బ్రతిజ్ఞ చేసెను.

ఈస గతి యిట్లుండఁగా, నట్లు పదుమూఁడేఁడులును సమయపరిపాలనము చేసి వచ్చినయుధిష్ఠిరుండు గ్రాసవాసోదైన్యంబు రాకుండునట్లు తమసోదరు లేవురకు నే నూళ్లు లిమ్మని శ్రీకృష్ణునిచే దుర్యోధను నడిగించెను. కాని యీసంధివచనము భీమసేనునికిఁ గేవల మసమ్మతము. ఈక్రింది భీమునిపద్యమువలన నయ్యంశము స్పష్టపడుచున్నది.

ఉ. తల్లడ మందఁ గౌరవశతంబును బట్టి యనిన్ మధింపనా ?
ప్రల్లదు దుస్ససేనురుధిరంబు నురంబును వ్రచ్చి త్రావనా ?
పెల్లు మనన్ సుయోధనునిపెందొడలం గద నుగ్గు సేయనా ?
యెల్లియిదింటితో నవలి యొప్పగఁ జేసెదఁ గాక సంధులన్. ౧౫

కృష్ణునిరాయబారము జరుగుదినములలో నొకనాఁడు దుర్యోధనపత్ని యయిన భానుమతి ద్రౌపదిని జూచి "యోసీ! నీమగ లయిదుగురు నయిదూళ్లు తమ కిమ్మని మమ్మడుగుకొనుచున్నారు. నీ వీపాటికిఁ గొప్పు వెట్టుకో వచ్చు" నని మహాగర్వమున నుల్లస మాడెను. ఆమాట తనకు హృదయశల్య మయి బాధించినందున దుఃఖించుచుఁ, బాంచాలి భీమసేనున కాసంగతి నెఱింగించిన, నతఁడు మండిపడి "నీవు సంధి యగు నని జెంగివెట్టుకోకుము. సుయోధనుని వధించి, వానిరక్తమునఁ దడిసినచేతులతో నీకురులు ముడిచి కొప్పు వెట్టెద" నని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ ద్రౌపది నాశ్వాసించెను. దానం జేసియే దీనికి వేణీసంహార మని పేరు గలిగినది. ఈపేరికి జడ ముడుచుట యని యర్థము. అట్లు ద్రౌపది నాశ్వాసించిన భీమసేనుండు, తనప్రతినకుఁ దోడు కృష్ణుండు సుయోధనుచేఁ దిరస్కృతుం డయి చక్కవచ్చె నని తెలియవచ్చినందున, బుజాలు మూఁడుగాఁ బొంగి, సంగరరంగంబునకుఁ బోవ ద్రోవదిని వీడుకొనియెను.

ఇట్లు పాండవులు యుద్ధసన్నద్ధు లయినట్లు మొదటియంకములోఁ దెలిపి, రెండవ యంకమున ముఖ్యముగా దుర్యోధనపరాజయసూచకము లగుదుర్నిమిత్తములను గవి వర్ణించినాఁడు. ఆదుర్నిమిత్తములలో మొట్టమొదటిది భానుమతీస్వప్నము. నూఱు పాముల నొకముంగిస సంహరించినట్లు కలలో నామె చూచినందున, భీమునిప్రతిజ్ఞ స్మరణకు వచ్చి, యక్కీడు పరిహరించుకొనుటకు నుదయకాలమున భానుమతి భాస్కరాది దేవతల నారాధించుచుండ, దుర్యోధనుండు కామాతురుం డయి వచ్చి బలవంతముగా నామెనీమమునకు భంగము గలిగించినాఁడు, ఈపట్టునఁ బరిహాసాస్పదము లగుసుయోధనునయోగ్యగుణము గూడఁ దేటపడి, వాఁడిఁక రాజ్యలక్ష్మీకటాక్షవీక్షణమునకు

లేశమును శాత్రవుఁడు కాఁడనుసంశయము దృఢపఱుచును. అనంతర మొకమహావాయువు వీచినందున, దానిబాధకుఁ దప్పఁజాలక దుర్యోధనుఁడు భార్యాసహితముగా నొక దారుపర్వతప్రాసాదము నారోహించి, యక్కడ ననాస్తరణమైన కఱకుటాతి నేలను గూరుచుండఁబోవు భానుమతితో మహానురాగమున నిట్లు పలికెను.

తే. జిలుఁగుఁబుట్టంబు గాలికిఁ జెదర, నాకుఁ। గనులపండువు సేయు నీఘనజఘనము*
వలవదే గారవింప నావలువ యొగయ। సువిద! నీచూపుఁదనుపు నాయూరుయుగము‡

అనునప్పు డాకస్మికముగా నొక కంచుకి వచ్చి పైమాటతోఁ గలిసిపోవునట్లుగా "దేవా! భగ్నమైనది. భగ్నమైనది" యని వచియించెను. ఆకంచుకి యప్పుడు వీచిన పెనుగాలిచే రథధ్వజము భగ్నమైన దని సుయోధనుతోఁ జెప్పవచ్చినవాఁడు. అయినను నీవాక్యసందర్భమున, నూరుయుగము భగ్నమయినది యను నొక యమంగళార్థము శ్రోతలకు స్ఫురించుచున్నది. మేలుగాని కీడుగాని రాఁబోవునప్పుడు మానవులకు దైవికముగా నిన్నివిధములఁ దత్సూచన మగు ననుటయే యిందలి యాశయము. అట్లతఁడు దారుపర్వతప్రాసాదమున నుండఁగా దుస్సలయును దానియత్తయును రోదనము చేయుచు వచ్చి కురునాథా! రక్షింపుము రక్షింపు మని వానికాళ్లమీఁదఁ బడిరి. తాను దగ్గఱ లేనప్పుడు తన పుత్రుఁ డభిమన్యుఁడు ద్రోణాచార్యులు పన్నినపద్మవ్యూహములో సాహసంబునం బ్రవేశింప, వానికి సహాయులుగాఁ బోవు భీమాదుల నేనా ముఖంబున నాఁగి, తన్మూలముగా నాతనిమృతికి హేతువైన సైంధవుని "నెల్లి ప్రొద్దు గ్రుంకకమున్న సంహరించెద" నని నాఁటిరేయి యర్జునుఁడు ప్రతినబెట్టెదపుఁ బ్రతిన వలన వారి కట్టియార్తి పుట్టినది. ఈసింధురాజు దుస్సలకుఁ బెనిమిటి; కాఁబట్టి సోదరీమాంగల్యసంరక్షణార్థము భానుమతిని విడుకొని, సుయోధనుఁ డాయోధనంబునకుఁ బోయెను, ఇంతటితో ద్వితీయాంకము ముగియును.

మూఁడవది యశ్వత్థామాంకము. ఇందు ముందుగాఁ బ్రవేశించెడు రాక్షస దంపతుల సంభాషణమువలన, యుద్ధములో నంతకముందు చనిపోయిన రాజులపేరులును, రణరంగము భీభత్సస్థితియును దెలియవచ్చును. తరువాత సేనలోఁ గలిగిన మహాకలకలమునకుఁ గారణ మరయుచు నశ్వత్థామ యాహవమునఁ బ్రవేశించును. అతనితండ్రియు నప్పటికౌరవసేనానియు నగుద్రోణుం 'డశ్వత్థామ చచ్చె నేనుఁ' గని కారణాంతరమున యుధిష్ఠిరుఁడు పలికినమాటలలో, 'నేనుఁ గన్నది' వినక, శేషవాక్యశ్రవణమువలనఁ దన కుమారుఁడు చచ్చెనని భావించి, పుత్రవాత్సల్యమున నస్త్రపరిత్యాగముఁ జేసి, ప్రాయోపవేశమున దేహంబుఁ జాలించువాఁడై యుండఁ, బాండవ

---

* ఇది కర్తృపదము.   ‡ ఇది కర్మపదము.

సేనాధిపతి యగు ధృష్టద్యుమ్నుఁడు జుట్టుఁ బట్టుకొని యవమానకరముగాఁ దదీయ కంఠనాళ ఖండనంబు గావించెను. ముందు నుడివిన సేనాక్షోభమున కిదియె కారణము. ఈసమాచార మామూలాగ్రముగాఁ దనతండ్రిగారి సూతునివలనను, దన మేనమామ యగు కృపాచార్యులవలనను గ్రమక్రమముగాఁ దెలిసికొని, బహువిధముల విలపించి, యనేకము లగు ప్రతాపోక్తులు వలికి, తుదకు మాతుల ప్రార్థనంబున "సేనాధిపత్యమును బొంది పగదీర్చుకొందు" నని, కృపాచార్యసహితముగా దుర్యోధను సన్నిధికి బయలుదేరెను. అప్పుడా రాజుతోఁ, బ్రియమిత్రుఁ డగు కర్ణుఁడు లేనిపోని మాటలు కల్పించి చెప్పి, యాతనిమదిలోని క్రోధపత్రపాత్రమును బోఁగొట్టుచుండెను. ఈసమయములో నశ్వత్థామయుఁ గలిసికొని యప్పుడు పొసంగిన ప్రసంగమును బట్టి రాధేయునితోఁ దనకు మహాకలహము సంభవించినందున, వాఁడు చచ్చువఱకును యుద్ధము చేయకుండునట్లు శపథము చేసి, తా నస్త్రంబును బరిత్యజించెను. ఇట్లస్త్రపరిత్యాగము భీష్మునిమీఁది కోపమునఁ గర్ణుఁడు గావించినట్లు మహాభారతమున నున్నది. కౌరవయోధుల యైకమత్యాభావము సూచించుట ముఖ్యోద్దేశమయి ప్రస్తుత కథకు సందర్భపడఁ గవి దాని నిట్లు మార్చినాఁడు. మొదటియంకములోని భానుమతీ పరిహాసోక్తియు రెండవయంకములోని భానుమతీస్వప్నదర్శనాది వృత్తాంతమును గేవలము కవికల్పితములు. మూలగ్రంథమున లేకపోయినను రసపుష్టిని గలిగించుటకు నాటకమున నిట్టికల్పనలు సేయఁ గవులకు నిరంకుశాధికారము గలదు. అనంతరము దుశ్శాసనుఁడు తన చేతికి దొరకెనని వృకోదరుఁ డెలుపఁగా, సోదర ప్రాణరక్షణ పరాయణత్వంబున మిత్రసహితుఁ డయి సుయోధనుఁ డనికిఁ బోయెను. ఈయంకము మిక్కిలి రసవంతము.

నాల్గవయంకములో, భీమునికి సాయము సేయ వచ్చి సవ్యసాచి యేసినసాయకంబులు నాఁట, తేరిమీఁద మూర్ఛపోయినతన్నుం బోటికలనికిఁ దొలఁగించి, యాదురవస్థలం దలంచి దుఃఖించుచు సూతుండు గావించిన శీతలోపచారంబులచేఁ దెప్పిరిలి, దుశ్శాసన మరణంబు విని విలపించెడు వానికడకు యుద్ధములో నుండి కర్ణసేవకుండు వచ్చి వాని ప్రభుపుత్రుఁ డగు వృషసేనుని మరణప్రకారం బభివర్ణింప నందుకుఁ బరిదేవనంబు చేసి, యాసేవకుఁ డిచ్చిన కర్ణునిజాబుఁ జదువుకొని, మరలఁ గర్ణునకుఁ దాను జెప్పవలసిన మాటలు వానికిం జెప్పి పుచ్చి నిరుత్సాహుఁడయి కుందుచున్నతన్నుఁ బరామర్శింపఁ దనతల్లిదండ్రులు యుద్ధభూమికి రాఁగా, వారిని గౌరవింప రారాజు వోయె ననుకథ చెప్పఁబడియె. దుర్యోధనుఁడు జీవించి యుండఁగా గాంధారీధృతరాష్ట్రులు యుద్ధభూమికి వచ్చినట్లు భారతమునఁ గనఁబడదు. తదనంతరము వచ్చినట్లు స్త్రీపర్వములో నున్నది. ద్రోణపర్వములో నభిమన్యుని పరాక్రమము వర్ణింపఁబడినట్లు నిందు వృషసేనుని పరాక్రమము వర్ణింపఁబడినది.

మేమియు దొరకలేదు. ఆ ౧౮౮౩ వ సంవత్సరములో నీనాటకము తెలిఁగించి ౧౮౮౬ వ సంవత్సరమున మొదటిపర్యాయము ముద్రింపించినాఁడను. పలుకారణములచే నక్కూర్పున స్ఖాలిత్యములు మెండుగ నగపడినందున రెండవకూర్పులో శక్తికొలఁది వానిని సవరించినాఁడను. ప్రప్రథమమున నీనాటకము గోదావరీమండలములోని దాక్షారామమునకు సమీపమున నున్న వేగాయమ్మపేట యను మాపూర్వనివాసగ్రామమున శ్రీవాడ్రేవు రంగనాయకాంబారాజ్ఞిగారి మందిరమునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. అప్పుడు తత్ప్రయోగమును గాంచి యానందించిన సాహితీచక్రవర్తులు మద్గురువరులు భగవతి వాసుదేవదీక్షితులుగా రాంధ్రగీర్వాణములనొసంగిన యభిప్రాయమును మాత్ర మిట వ్రాసి యీయంశమును ముగించుచున్నాను.

తే. గీ. శ్రీకవారాశి వేణిసంహారనాట
కంబు, సుందరాహార్యము కలిత సుప్ర
యోగ ధైర్యము, సుధ విదగ్ధంబు, విష్టు
డీన్నసింహరాణ, విబుధ ప్రీతికరములు.

శ్లో. వడ్డాదిసుబ్బరాయగ్రథితం నాటకవిచిత్రమాల్య మిదమ్
ధర్మ్యయుతి రసలహార్యా సభ్యమనశ్చంచరీకనికురుంబమ్.

వడ్డాది-సుబ్బరాయఁడు

మొల్లరామాయణము గ్లేజు.		0—10—0
	డిటో కాలికో	1—0—0
వైజయంతీ విలాసము విప్రనారాయణచరిత్ర గ్లేజు		0—8—0
	డిటో కాలికో	0—12—0
బాలవితంతు విలాపము గ్లేజు.		0—5—0
	డిటో కాలికో	0—8—0

వలయువారు.

కర్రా అచ్చయ్య అండ్ సన్సు

రాజమండ్రి.

పంచమాంకములో—గాంధారీధృతరాష్ట్రులు యుద్ధము మాను మని సుయోధనుని బతిమాలుటయు, నతఁ డందున కంగీకరింపమియుఁ, గర్ణునిమరణంబువిని సుయోధనుఁడు విలపించుటయు, నట్టిదురవస్థలో భీముఁ డుల్లసమ్మాడుచు నర్జునసహితుఁ డయి యతనిఁ జూడ వచ్చుటయు, నచ్చో వారికి నతనికి వాక్కలహము సంభవించుటయు, నందుమీఁద మహాక్రోధమున "నెల్లి తప్పక సుయోధనుఁ జంపుదు" నని భీముండు ప్రతిన పట్టుటయు, నాసమయమున నస్త్రధరుఁ డయి సుయోధనుకడకు నశ్వత్థామ వచ్చుటయుఁ, గర్ణపక్షపాతిమానసంబున సుయోధనుఁ డతనిసాహాయ్యము నిరాకరించుటయు, ధృతరాష్ట్రుం డందుకు దుఃఖపడి కొడుకుం గినిసి యశ్వత్థామం బ్రార్థింప సంజయుం బంచి తాను దుర్యోధనునకు మాయోపాయ ముపదేశించి పోవుటయుఁ, జెప్పంబడియె. దుర్యోధనుఁడు స్వబుద్ధి నే ద్వైపాయనహ్రదమునందుఁ బ్రవేశించినట్లు భారతమున నున్నది. ధృతరాష్ట్రుని కౌటిల్యమును వెల్లడించుటకు నీకవి యిట్లు మార్చినాఁడు.

షష్ఠాంకములో—దుర్యోధనుని వెదకుటకయి ధర్మరాజు తనపరిజనమున కాజ్ఞాపించుటయుఁ, గృష్ణప్రేషితుం డయి యుద్ధములోనుండి వచ్చి పాంచాలకుం డనువాఁడు. "సుయోధనుఁ దగపడి భీమునితో గదాయుద్ధముఁ జేయుచున్నాఁ" డని యెఱింగించుటయు, భీముఁడే యోడు నేమో యని విచారించుచున్న ద్రౌపదీయుధిష్ఠిరుల కడకు దుర్యోధనమిత్రుఁ డగుచార్వాకుఁ డనురక్కసుఁడు మునివేషమున వచ్చి, భీమార్జునులు దుర్యోధనునిచేఁ జచ్చి రని నచ్చఁజెప్పుటయు, నందుకుఁ వనరి వనరి, యాదంపతు లగ్నిప్రవేశము సేయఁ దలఁచి, తమపరిజనులకుఁ జెప్పవలసినమాటలు చెప్పిపుచ్చి, భీమాదుల కుదకదానంబు సేయుటయు, నంతలో సుయోధను వధించి తద్రక్తసిక్తము లయినహస్తములతో వృకోదరుండు ద్రౌపదికి జడ ముడువవచ్చుటయు, సుయోధనుఁ డనుభ్రాంతి చేత ధర్మరాజు వానిని సత్తువకొలఁదిఁ బట్టుకొని మండుచున్న యగ్నిహోత్రములోఁ బడవేయఁ జూచుటయుఁ, దద్భ్రాంతిం దెలిసికొని భీముఁ డాతనికిఁ దన్నెఱింగించుకొనుటయు, ద్రౌపదీ వేణీసంహారమహోత్సవంబుతో ధర్మరాజునకుఁ బట్టాభిషేకంబు జరుగుటయుఁ దెలుపఁబడియె. పైని జెప్పఁబడిన చార్వాకుఁడు యుధిష్ఠిర పట్టాభిషేకసమయమున విప్రవేషముతో బ్రాహ్మణమధ్యమునఁ జేరి, కొన్ని కాఱులఱచి యచ్చోఁ జంపఁబడినట్లు శాంతిపర్వమున నున్నది. దానినే రసపుష్టికయి కవి యిట్లు మార్చినాఁడు.

ఇష్టప్రకారము కథ మార్చుటకుఁ దనకు స్వాతంత్ర్యము గలిగియున్నను, పాత్రముల స్వభావమునకు భిన్నముగా మాత్ర మీకవి యెక్కడను వాక్యరచన చేయ లేదు. అది దీనికి మిక్కిలి వన్నె దెచ్చుచున్నది. ఈనాటకమును గడుఁ బురాతనముగాఁ జెప్పుదురు గాని కాలనిర్ణయమున కయినను స్థలనిర్ణయమున కయినను నాధార

ఈ నాటకమునందువచ్చు పాత్రములు

పురుషులు

భీముఁడు—కథానాయకుఁడు. పాండవులలో రెండవవాఁడు

సహదేవుఁడు—భీమునికనిష్ఠసోదరుఁడు.

వినయంధరుఁడు—దుర్యోధనునికంచుకి; మైత్రేయుఁడు—పాండవులకంచుకి.

దుర్యోధనుఁడు—పాండవులకు గూఢశత్రువు. మఱియు వారిపెత్తండ్రికొడుకు.

రుధిరప్రియుఁడు—యుద్ధభూమియందు నాహారముకొఱకుఁదిరుగులాడునొకరాక్షసుఁడు.

అశ్వత్థామ—దుర్యోధనునిపక్షమువాఁడు, ద్రోణునికొడుకు.

అశ్వసేనుఁడు—ద్రోణునిసారథి.

కృపుఁడు—దుర్యోధనునిపక్షమువాఁడు, అశ్వత్థామకు మేనమామ.

కర్ణుఁడు—దుర్యోధనుని ప్రాణస్నేహితుఁడు.

సుందరకుఁడు—యుద్ధరంగములోనుండి దుర్యోధనునకు జాబు తెచ్చిన కర్ణసేవకుఁడు.

ధృతరాష్ట్రుఁడు—దుర్యోధనునితండ్రి, జాత్యంధుఁడు.

సంజయుఁడు—ధృతరాష్ట్రునిసూతుఁడు.

అర్జునుఁడు—భీమునితరువాతివాఁడు.

ధర్మరాజు—పాండవాగ్రజుఁడు.

బాధకుఁడు—ధర్మరాజుపరిచారకుఁడు.

పాంచాలకుఁడు—యుద్ధరంగమునుండి ధర్మరాజునొద్దకుఁ గృష్ణునిచేఁబంపఁబడ్డవాఁడు.

జయంధరుఁడు—ధర్మరాజుకంచుకి

చార్వాకుఁడు—మునివేషముతో ధర్మరాజునువంచింపవచ్చినరాక్షసుఁడు, దుర్యోధనుని [స్నేహితుఁడు.

కృష్ణుఁడు—మనుష్యావతార మెత్తిన విష్ణుఁడు. పాండవులకు మేనబావ.

స్త్రీలు.

ద్రౌపది—పాండవులభార్య; బుద్ధిమతిక—ద్రౌపదిపరిచారిక.

భానుమతి—దుర్యోధనునిభార్య; సువదన—భానుమతిచేటి

తరళిక—భానుమతిపరిచారిక,

ప్రతీహారి—దుర్యోధనుని యంతఃపురపరిచారకురాలు.

దుస్సల—దుర్యోధనుని చెల్లెలు. సైంధవునిభార్య.

జయద్రథమాత—దుస్సలయత్తగారు.

రుధిరప్రియ—రుధిరప్రియుని పెండ్లము, రాక్షసి.

గాంధారి—ధృతరాష్ట్రునిభార్య, భర్తయంధుఁడని కన్నులకుగంతులు కట్టుకొన్న పతివ్రత.

శ్రీరస్తు.

శ్రీపరమాత్మనేనమః

ప్రథమాంకము.

నాంది.

చ. పారిఁబోరిఁ దోలినన్ మధుపతుల్ పిరికేని గలంప, లో సుధా
కరకగలిప్త మైనటులు గాంచఁగ నై, వికసించి మించునీ
హరిచరణప్రకీర్ణకుసుమాంజలి, సభ్యులకు న్విలోకసుం
దర మగుకావ్యసిద్ధిని నొసఁగ్చుఁగావుత మాకు నిత్యమున్. ౧.

శా. కాళిందీపులినంబునందుఁ బొలయల్కన్ రాసము న్మాని, రా
ధాలోలాక్షి సబాష్పయై మరలఁ, దత్పాదాంకముల్ మెట్టుచుం,
బాళిన్ మై గరుపాఱ వెంటఁ జని, తద్భామాప్రసన్నావలో
కాళిన్ ధన్యత గన్నకంసరిపునూరార్పుల్ మిముం బ్రోచుతన్. ౨.

మ. ఇది యే మంచు భవాని ప్రేమను, భయోద్వృత్తి న్నిశాటాంగనల్,
త్రిదశుల్ మోదమునఁ, దపోధనులు జాలిన్, నవ్వున న్విష్ణుఁ, డు
న్మదలీలం దనుజుల్ గనన్, మయపురోద్యద్దాహవేళం జయా
స్పద మస్త్రిం బరివోయుధూర్జటి యజస్రింబున్ మిముం బ్రోచుతన్. ౩.

(నాంద్యంతమున)

సూత్రధారుఁడు — అతివిస్తర మెందుకు ?

తే. గీ. వీనుఁ జేగల జాఱంగ విబుధు లెల్ల
భాగవతం బనునమృత మెవ్వాఁడు చేసె,
రాగతృష్ణావిహీనుఁ డేయోగివర్యుఁ,
డట్టిసాత్యవతేయు నాయాత్మఁ దలఁతు. ౪.

పూజ్యులైనయీసభాసదులారా! మీయందఱితో నే నొకవిజ్ఞాపనము చేసికొనుచున్నాను.

క. మఱలను నొకపుష్పాంజలి
వరుసను నెఱపెదము కావ్యబంధము నిచటన్;
సరసాళులు మధువును బలె
నిరతిపుగుణలేశములను వెదకికొనుండీ. ౨.

అది పూర్వము గీర్వాణభాషయందు మృగరాజలక్ష్మణాం ఢగుభట్టనారాయణకవిచే విరచితం బయి, యిప్పు డభినవముగా వడ్డాది సుబ్బరాయకవిచే నాంధ్రీకృతంబయిన వేణీసంహార మనునాటకము, దాని నిప్పు డిచ్చో నుపయోగింప నుద్యోగించుచున్నాము; కావునఁ గవిపరిశ్రమానురోధమున నయినను, నుదాత్తకథావస్తుగౌరవమున నయినను, నవనాటకకుతూహలమున నయినను మీరు సావధానముగా దీని నవధరింపవలయును. (తెరలో) అయ్యా! త్వరపడు, త్వరపడు. మహానుభావు లయిన పారాశర్యనారదతుంబురుజామదగ్న్య ప్రముఖు లయినమునిబృందారకులతో, భరతకులహితకాంక్షను స్వయముగా దూతకృత్యమును నడుపఁదలంచి. భగవంతుండును జగత్త్రయాధిపుండును నగు దేవకీనందనుండు దుర్యోధన మహారాజశిబిరమునఁ బ్రవేశించునవసరముగదా! కావున నిప్పుడు వాద్యములను మేళము చేయుండని విద్వాంసులయనుమతి నీపురుషులు నాటకులతోఁ జెప్పుచున్నారు.

సూత్ర—(సంతోషముతో) ఓహోహో! జగదుత్పత్తిస్థితినిరోధప్రవిష్టుం డయినవిష్ణుండు కురుపాండవరాజపుత్రుల మహాహవప్రళయానలంబును జల్లార్పం దలంచి, సంధి చేయుటకు స్వయముగా దూత యగుటచేత నీభరతకులంబును, సమస్తరాజలోకంబును గూడ నమ్మహాత్మునిచేత ననుగ్రహింపఁబడినది గదా! కావునఁ బారిపార్శ్వకా! కుశీలవులతో సంగీతము నారంభింపకున్నావేమి?

[పారిపార్శ్వకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

పారి—అలాగే యారంభించెదను గాని యేఋతువు నాశ్రయించి?

సూత్ర—ఓయీ! చంద్రాతపనతతి క్రౌంచహంసకుల సప్తచ్ఛదకుముద పుండరీకకాశకుసుమపరాగ ధవళితగగనదిఙ్మండలంబును, స్వాదుజలజలాశయంబును నగు నీశరత్సమయము నే యాశ్రయించి గానము సేయుదము. చూడుము. ఈశరదృతువునందు.

తే. గీ. చారువచము, పరిసాధితాశము, మదోద్ధ
తప్రయత్నము, విపులసత్త్వకమైన
ధార్తరాష్ట్రశతంబు భూతలమునందు
వ్రాలెడును జిత్రముగఁ గాలవశముచేత. ౬.

పారి— (తొట్రుపాటుతో) హరిహరీ ! ఎంతమాటపుటితివి?

సూత్ర— (తెలతెలఁబోయి నవ్వి) మారిషా ! నేను శరత్సమయమును వర్ణించుచుండఁగా నీవు "హరిహరీ" యనియెద వేమి?

పారి— అవు నది నిజమే. ధార్తరాష్ట్రశత మనఁగా హంసలగుంపని నాయభిప్రాయము; అయినను దద్వచనమందలి యమంగళశంసనమున నాహృదయము చెదిరిపోయినది.

సూత్ర— మారిషా ! ఇంక నిశ్చయముగా నన్నియమంగళములును గొట్టఁబడి పోవును. కంససంహరణుండగు శ్రీకృష్ణుండు తానుగ దూతయయి సంధిసేయం జూచుచున్నాఁడుగదా! ఆహేతువుచేత.

తే. గీ. పగలు సాధించి నిర్వ్యాజవైరదహను
లయి సుఖించుతఁ బాండవుల్ హరిని గూడి;
స్వస్థు లయ్యెడు రక్తప్రసాధితోర్వు
లగుచుఁ గౌరవుల్ క్షతవిగ్రహతను జెంది. ౭.

(తెరలోపలఁ దిరస్కారముగా) ఆ! దురాత్మ ! వృథామంగళపాఠక ! శైలూషాధమ !

చ. ఖలు లయి నాఁడు లక్కయిలు గాల్చి, విషాన్నము పెట్టి, జూదపుం
గొలువు ప్రవేశపెట్టి, మముఁ గ్రూరత శీవధనంబులందుఁ జే
దల నొనరించి, చాల కడె, ద్రౌపదిఁ గొప్పును బట్టి యీడ్చి, చీ
రల సభ నొల్చ నట్టి ధృతరాష్ట్రజు లేఁ గలుగంగ స్వస్థులే? ౮.

సూత్ర— (ఆలకించి భయముతోఁ దెరవంకఁ జూచుచున్నాఁడు.)

పారి— ఆ! ఇది యేమి?

సూత్ర— (వెనుకఁ జూచి) అహో ! కృష్ణుఁడు కౌరవులతో సంధిసేయఁబోవుట కిష్టపడక, భీమసేనుఁడు నిటలతటఘటితకుటిలభ్రుకుటి యయి మనలనందఱఁ జూచునంతన మ్రింగివేయునట్లు మహాకోపముతో సహదేవానుగమ్యమానుం డయి యిదిగో ! నీలాగున వచ్చుచున్నాఁడు; కావున నతనియెదుర మనము నిలువరాదు. వేగముగా వేఱొకచోటికిఁ బోవుదము రా.

(నిష్క్రమించుచున్నారు.) ప్రస్తావన.

[తర్వాతఁ గుపితుఁడైన భీమసేనుఁడు సహదేవునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.]

భీము—ఆ ! పాప ! దురాత్మ ! వృథా మంగళపాఠక ! శైలూషాధమ !

చ. శిలులయి నాఁడు లక్కయిలు" అను సూనుపటపద్యమును మరలఁ జదువుచున్నాఁడు.

సహ—అన్నయ్యా ! శాంతింపుఁడు. శాంతింపుఁడు. ఈభరతపుత్రుల వచనము మనకు సమ్మతిమే. చూడుఁడు.

తే. గీ. పగఱ సాధించి నిర్వాణవైరదహను
లయి సుఖించుతఁ బాండవుల్ హరిని గూడి;

అనువాక్యము మీకిష్టమే గదా!

స్వస్థులయ్యెడు రక్తప్రసాధితోర్వు
లగుచుఁ గౌరవుల్ క్షతవిగ్రహతను జెంద. ౯.

అను నీవాక్యమును మన కనుకూలముగానే యున్నది. చిత్తగింపుఁడు. క్షతవిగ్రహతను = కొట్టఁబడిన దేహములు గలుగుటను; చెంది = పొంది, రక్తప్రసాధితోర్వు లగుచున్ = రక్త = నెత్తుటిచేత; ప్రసాధిత = అలంకరింపఁబడిన; ఉర్వీ = భూమిగలవారు; అగుచు; కౌరవులు; స్వస్థులు = (స్వర్ స్థ) స్వర్గస్థులు అయ్యెడున్ = అగుదురుగాక; అని యర్థ మిచ్చుచున్నది.

భీము—(నిందాగర్భముగా) వద్దువద్దు. మీరు కౌరవుల కమంగళములను దలంపఁగూడదు. వారు మీకు సోదరులు గావున సంధిసేయం దగినవారు.

సహ—(రోషముతో) అయ్యా !

క. పలుమా ఱెగ్గులు సేసిన
యలధృతరాష్ట్రజులయందు నలుగక యుండం
గలఁ డెవఁడు నీదుతమ్ముఁడు,
వల దని మనరాజుగారు వారింపనిచోన్ ? ౧౦

భీము—(రోషముతో) ఔనోయి ! యది నిజమే. అందుచేతనే యిఁకట నుండి నేను మీయందఱనుండి వే ఱయ్యెదను. వినుము.

ఉ. సింధురసింహసామ్యులము చిన్నటనుండియు వారు నేను; మా
బంధురవైరకారణాలు భర్తయుఁ బార్థుఁడు మీరునా ? జరా
సంధునురంబువోలెఁ గురుసంధి ఘటిల్లిన జెండి, సద్భుజా
గంధుఁడు భీమసేనుఁడు వికల్చును! గూర్పుఁడు మీ రలందఱున్. ౧౧.

సహ—* (అనునయముతో) అన్నయ్యా! మీ రీలాగునఁ దీండ్రపడుచుండిన మనయన్నగారు ఖేదపడుదురు గదా!

భీమ—(నవ్వుచు) ఏమిది? నావిషయమయి యన్నగారు ఖేదపడుదురా? ఆయన ఖేదముకూడ నెఱుంగుదురా? చూడు.

చ. అలసభ నట్టులైనద్రుపదాత్మజఁ గాంచి, యగణ్యమందు వ
ల్కలధరులై కిరాతులబలంగముతోఁ జిరకాల ముండి, య
వ్వల నతిహీనత న్విరటుపాల వసించియు, నేఁ గృశింపఁగాఁ,
గలుగదు ఖేద మాయనకుఁ; గౌరవు లన్నను గల్గు నివ్వడుల్. ౧౨

కావున సహదేవా! నీవు పోయి యతిచిరప్రవర్ధితక్రోధకృశానుం డగు భీమసేనుం డిట్లు వల్కెనని మహారాజుగారితో విన్నవింపుము.

సహ—అన్నయ్యా! ఎట్లు?

భీమ—ఇదిగో నిట్లు.

మ. భవదాజ్ఞాపరిలంఘనాంబువుల భూపా! మున్గి యుంటిం గదా;
యవనిం బ్రస్తుతి గన్ననీయనుజులం దఖ్యాతిఁ గంటి న్గదా;
బవరింబం దిద కౌరవక్షతజశోభన్ సల్పెదన్ మద్గదో
త్సవమున్; నేఁటికి మీరు గాగు గురువుల్; తమ్ముఁడఁగా నేననున్. ౧౩.

(అహంకారముతో నడచుచున్నాఁడు.)

సహ—(అతని ననుసరించి నడుచుచుఁ దనలో) ఓహో! ఎందుకోగాని యీయన పాంచాలీచతుశ్శాలభవనమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు. కానీ నే నిక్కడ నిలిచెదను. (అట్లు చేయుచున్నాఁడు.)

భీమ—(మరలి చూచి) సహదేవా! నీవు పోయి యన్నగారి ననుసరించి యుండుము. నే నీయాయుధాగారమునఁ బ్రవేశించి యాయుధసహాయుఁడ నయ్యెదను.

సహ—అన్నయ్యా! ఇది యాయుధాగారము గాదు; పాంచాలీచతుశ్శాల భవనము.

భీమ—(సవితర్కముగా) ఏమీ? ఇది యాయుధాగారము గాదా? పాంచాలీచతుశ్శాలభవనమా? (ఆలోచించి) పాంచాలితో మాటలాడ వలసియున్నది. (ప్రేమతో సహదేవుని చేయి పట్టుకొని) తమ్ముఁడా! ఇటురమ్ము.

సహ—అన్నయ్యా! ఆజ్ఞాపింపుఁడు.

భీమ—తమ్ముఁడా; అన్నగారు కౌరవులతో సంధికి నిచ్చగించి మనల నెట్లు పీడించుచున్నారో చూడుము.

(నడచి యుద్ధమును గృహము ప్రవేశించుచున్నారు.)

భీము—(కోపముతో వట్టిచేలను జతికిలఁబడుచున్నాఁడు.)

సహ—(తొట్రుపాటుతో) అన్నయ్యా! ఇదిగో! నిక్కడ నాసనము వేయఁబడియున్నది. ముహూర్తమాత్ర మిందు విశ్రమించి కృష్ణాగమనముఁ బ్రతీక్షింపుఁడు.

భీము—తమ్ముఁడా! నీవు కృష్ణాగమన మనుటచేతఁ దలఁపు వచ్చినది. మహానుభావుఁ డయిన శ్రీకృష్ణుండే దేవకార్యము సంధి చేయుటకు సుయోధనునొద్దకుఁ బంపఁబడెను.

సహ—అయిదూళ్ళు మన కిచ్చునట్లు.

భీము—(చెవులు మూసికొని) అన్నన్నా! ఎంతకష్టము! అన్నగా రజాతశత్రు లయినను, నీదృశతేజోహీను లగుటచేత నిజముగా నాహృదయము చలించుచున్నది. తమ్ముఁడా! ఇది నీ వనను లేదు. నేను వినను లేదు. (పెడమొగము పెట్టుకొని)

తే. గీ. ఊర్జితం బగుకౌరవ్యులగ్ని తేజ
మీమహారాజునకు నాఁటనె తొలంగె,
దాయతోడుత నెపుడు జూదంబు నాఁడఁ
బాచికలఁ దనచేతను బట్టినాఁడొ. ౧౪.

(తెరలో) దేవీ! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము. కౌరవులతో నిరతబద్ధవైరుం డగు భీమసేనకుమారుఁడు నీదుఃఖము నపనయింపఁగలఁడు.

సహ—(చెవియొగ్గి తెరవంకఁ జూచి తనలో) అయ్యా! ఏమిది? యాజ్ఞసేని కన్నుల బాష్పబిందువులు గ్రుమ్మరికొన నన్నగారిసన్నిధి కిటు వచ్చుచున్నది. ఇందువలన నేదో గొప్పయుపద్రవము సంభవించును గదా!

తే. గీ. సంభృతం బయ్యె నీఘనుజృంభణమున
సురుశరేఁగమ్ముదమురీతి నొక్కజ్యోతి;
వర్షబుమునట్లు వచ్చి సంవర్ధనంబు
సేయుఁ నిజముగ నియాజ్ఞసేని దాని. ౧౫.

(తర్వాత ముందుచెప్పినరీతిని ద్రౌపదియుఁ జేటియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

ద్రౌప—కన్నీరుజాఱ నిట్టూర్పుపుచ్చుచున్నది.)

చేటి—దేవి! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము. కౌరవులతో నిరతబద్ధవైరుం డగు భీమసేనకుమారుండు నీదుఃఖము నపనయింపఁగలఁడు.

ద్రౌప—(నిట్టూర్చి) మహారాజిందుకుఁ బ్రతికూలుఁడు గాకపోయిన, నీ వనిన

లాగున జరుగఁగలదు; నాథునిఁ జూచుటకు నాహృదయము వేగిరపడుచున్నది. చేటీ! బుద్ధిమతికా! ప్రాణేశునివాసభవనమునకు నన్నుఁ గొనిపొమ్ము.

చేటి — దేవీ! ఇటు, ఇటు, (నడుచుచున్నారు.)

చేటి — దేవీ! ఇదే వాసభవనము. ఇందుఁ బ్రవేశింపుము.

ద్రౌప — చేటీ! నాథునితో నారాక నెఱింగింపవే

చేటి — చిత్తము. (నడిచి మరలవచ్చి) దేవీ! ఇదిగో యువరాజుగా రిక్కడనె కూరుచున్నారు. సన్నిధి కరుగుము.

ద్రౌప — అలాగే చేయుదము. (ఇద్దఱును నడుచుచున్నారు)

చేటి — జయము జయము కుమారా!

భీము — (వినకయే క్రోధముతో)

“తే. గీ. ఊర్జితంబగు క్షాత్త్రంపుటగ్రతేజ। మామహారాజునకు నాఁటనే తొలంగె”

(అను పద్యమును మరలఁ జదువుచున్నాఁడు.)

చేటి — (దాపదిని జేరి) దేవీ! నీకుఁ బ్రియముఁ జెప్పెదను. అబ్బాయిగారు కోపగించియున్నట్టు లగపడుచున్నారు.

ద్రౌప — చేటీ! అలాగయిన నన్నీతిరస్కారమే యూఱడించుచున్నది. కావున నే నిక్కడనే కూరుచుండి ప్రాణేశునిప్రయత్న మేమో తెలిసికొనియెదను. (అట్లు చేయుచున్నారు.)

భీము — (క్రోధముతో సహదేవు నుద్దేశించి) ఏమీ! అయిదూళ్ళకా సంధి?

ఉ. తల్లడ మందఁ గౌరవశతంబును బట్టి యని న్మథింపనా?
ప్రల్లదు దుస్ససేనురుధిరంబు నురంబును వ్రచ్చి త్రావనా?
పెల్లు మనన్ సుయోధనుని పెందొడలన్ గద నుగ్గు సేయనా?
యూళ్ళయిదింటితో నృపతి యొప్పఁగఁ జేసెడుఁగాక సంధులన్. ౧౬.

ద్రౌప — (సంతోషముతో రహస్యముగా) ప్రాణేశ్వరా! ఇట్టిమాట నీవఱ కెన్నఁడును వినలేదు. దానిని మరల నింకొక్కమాఱు వచియింపుము.

భీము — (అది వినకయే) సహదేవా! చూడు.

“ఉ. తల్లడ మందఁ గౌరవశతంబును” ‘అను పూర్వోక్తపద్యమును మరలఁ జదువుచున్నాఁడు.

సహ — అన్నయ్యా! మహారాజు పంపినసందేశ మంతయవ్యుత్పన్నముగా నున్నట్లు మీ రూహించుచున్నారా?

భీము — కాక మఱి యం దేమి వ్యుత్పత్తి యున్నది?

సహ — మహారాజు పంపిన సందేశ మిది.

భీము — ఎవరికి ?

సహ — దుర్యోధనునికి,

క. క్రమమున మాకిందప్రస్థ
మును వృకప్రస్థమును నొసంగునది, జయం
తము వారణావతంబును
నమరెడు నాల్గూళ్లు; కడమయది యేదైనన్. ౧౭.

భీము — అందులో నేమి యున్నది ?

సహ — ఇట్లు నాలు గూళ్లను మాత్రము పేరుపెట్టికోరె, యయిదవ దట్లు వక్కాణింపక పోవుటచేత విషభోజనము, లాక్షాగృహదహనము, ద్యూతసభాప్రవేశము మొదలుగాఁగల యపకారముల నెత్తిపొడుచుటగా మే మూహించుచున్నాము.

భీము — తమ్ముఁడా ! ఈలాగయినమాత్ర మేమిలాభము?

సహ — అన్నయ్యా ! ఇందువలన మహారాజుహృదయము స్వకులక్షయంబునకు జంకుచున్నదనియు, దుర్యోధనుఁడు సంధికి యోగ్యుఁడు కాఁడనియు లోకమునందు వెల్లడి యగును.

భీము — ఇది యంతయు ననర్థమే. మన మందఱ మీలా గడవులపాలయి వచ్చుచుండి, కురుకులక్షయంబు గావింప నెప్పుడు ప్రతిజ్ఞ చేసికొంటిమో యప్పుడే కౌరవులతో సంధి సేయఁ గూడమి వెల్లడి యయినది. మఱియు ధార్తరాష్ట్రకులము నిర్మూల మగునని యీవఱకే లోకమందుఁ బ్రసిద్ధ మయినది.

సహ — (సిగ్గుపడుచున్నాఁడు.)

భీము — ఏమీ ? మీకు సిగ్గగుచున్నదా? అట్లయిన నోరిమూర్ఖా !

తే. గీ. కోపమున శత్రుకోటిని రూపుమాప,
లోకములలోన మీకు లజ్జాకరంబు;
కూళ యొక్కఁడు రచ్చలోఁ గొప్పు పట్టి,
చేడె నీడ్వంగఁ జూచుట సిగ్గు గాదు. ౧౮.

ద్రౌ — (రహస్యముగా) నాథా! వీరు సిగ్గులేనివారే; నీ వయిన నాపరాభవమును మఱచి పోకుము.

భీము — తమ్ముఁడా! ఏమిది పాంచాలి యాలస్యము చేయుచున్నది? నా హృదయము సంగ్రామావతరణమునకుఁ దత్తఱపడుచున్నదే.

సహ — అన్నయ్యా! ఆమె వచ్చి యెంత సే పయినది! మీరు రోషావేశమునఁ జూడరయితిరి.

భీము — (చూచి యాదరముతో) దేవీ! క్రోధాతిరేకమునఁ జేసి సమక్షమున

నున్నను నిన్ను వీక్షింపనయితిని; కోపగించుకొనకుము.

ద్రౌప—ప్రాణేశ్వరా ! మీ రుదాసీను లయి యూరకున్నం గోపము గాని కుపితు లయినం గాదు.

భీము—దేవీ ! అటు లయిన నింక నీపరాభవము పోయిన దని నిశ్చయము గాఁ దలఁచుకొమ్ము.

ద్రౌప—(విచారముతో నిట్టూర్పు పుచ్చుచున్నది.)

భీము—(చేయి పట్టుకొని ప్రక్కను గూరుచుండఁ బెట్టుకొని మోము చూచి) ఏమిది ? దేవి యెందుకో విచారగ్రస్తురాలుగా నున్నట్టున్నది.

ద్రౌప—నాథా ! మీరు సన్నిహితు లయి యుండఁగా నాకు విచారకారణ మేమి యుండును ?

భీము—ఏమిది, తెలుపవు? (తలవంచుకొనుట చూచి) సరే, తెలుపవలసిన దేమి?

తే. గీ. పాండురాజకుమారులు బ్రతికియుండి
సన్నిధిని బాయకున్నను, సకలసౌఖ్య
భాజనం బగుపాంచాలరాజతనయ
యీదృశావస్థఁ బొందెడు నేమి చెప్ప ? ౧౯

ద్రౌప—బుద్ధిమతికా ! నాథునితో సకలంబును విన్నవింపవే; నాపరాభవమునకు మఱి యెవ్వరు ఖేదపడువారు ?

చేటి—చిత్తము. (భీమునితో) కుమార ! దేవిగారికి నింతకన్నను నధికమయిన వేఱొక కోపకారణము గలిగినది.

భీము—ఇంతకన్నను నధిక మయినదా ? అ దేమి ? చెప్పు చెప్పు.

ఆ. వె. ముక్తవేణి యయినముదిత నీకృష్ణను
ధూమశిఖనుబోలెఁ దొడరి యంటి,
కౌరవాన్వయంపుఁ గారుచిచ్చునకును
శలభ మగుట కెవఁడు సాహసించె ? ౨౦

చేటి—కుమారా ! చిత్తగింపుము. ఇంతకుముందు దేవి యమ్మగారితోఁ గూడ సుభద్రాప్రముఖసపత్నీవర్గపరివృత యయి పూజ్యురా లగు గాంధారీదేవికిఁ బాదాభివందనము సేయఁ బోయెను.

భీము—మంచిపని, అట్లు చేయ వలసినదే. గురుజన మభివందనీయము గదా! తరువాత ?

చేటి—తరువాత మరలి వచ్చుచుండఁగా భానుమతి యీమెను జూచినది.

భీము—(క్రోధముతో) ఆ! శత్రుభార్యకంటను బడెను గదా! ఎంతకష్టము! అట్లయిన దేవికిఁ గ్రోధస్థానమే. తరువాతఁ దరువాత?

చేటి—అట్లు దేవిగారిని జూచి భానుమతి తనచెలికత్తెమోమునఁ జూపు నిలిపి గర్వముతో నవ్వి యొకవాక్యము పలికెను.

భీము—ఆహా! కంటఁ బడుటయే కాక, మాట కూడఁ బడినదిగదా! ఓహో! ఏమి సేయుదుము? చెప్పు చెప్పు. ఏమని?

చేటి—"ఓసి! యాజ్ఞసేని! మీ రేమో యయిదూళ్ళ నడుగుకొనుచున్నారఁట. ఇది యేమే? ఇంకను నీతలవెండ్రుకల ముడుచుకొనకున్నావు!' అని.

భీము—సహదేవా! వినుచున్నావుగదా!

సహ—అన్నయ్యా! చెప్పెడిదేమి? అది దుర్యోధనునిభార్య గదా! చూడుఁడు.

క. వనితలకును సహవాసం
బున మనములు భర్తృసదృశముల యయ్యెడు; నె
ట్లన మధుర మయ్యు విషకుజ
మున నల్లినవల్లి మూర్ఛపుచ్చుట లేదే?

భీము—బుద్ధిమతికా! అందుకు దేవి యే మన్నది?

చేటి—కుమార! పరిజనము లేనియెడల దేవిగారు పలుకుదురు.

భీము—అట్లయిన నీ వేమంటివి?

చేటి—"ఓ భానుమతీ! మీతలవెండ్రుకలు విడిపోకుండ మా దేవిగారితల వెండ్రుక లెట్లు ముడివేయఁబడు"' నంటివి.

భీము—(సంతోషముతో) బాగు! బుద్ధిమతికా! బాగు! మా పరిజనమునకుఁ దగినపలుకులు పలికితివి. (ఆభరణములు దానికి బహుమానమిచ్చి వెంటనే యాసనమునుండి లేచి) ఓపాంచాలరాజపుత్త్రి! విచారింపకు. పెక్కుమాటలేల? శీఘ్రకాలములోనే నేను జేయునది చెప్పెద వినుము.

చం. చిటిలిటఁ ద్రిప్పుకొంచు గద, చిట్టు సుయోధనుఁ గిట్టి, పెందొడల్
విటుగఁగఁ గొట్టి, చేతులను వెచ్చని నెత్తుట నద్ది, నీకురుల్
మెటుఁ గిడి, భీమసేనుఁ డవలీలను జక్కఁ దలించి కూర్చెడుం;
గొలఁకొల యేల? దేవి! యిదిగో మొద మందెడు చూడు నీమదిని. ౨౨

ద్రౌప—ప్రాణేశ్వరా! మీకుఁ గోపము వచ్చిన దుష్కర మేమియున్నది? మీసోదరులు గూడ మీయుద్యమము ననుగ్రహింతు వలయును.

సహ—ఇది మాకును ననుమతమే.

(తెరలోపల మహాకలకలము)

అందఱు—(విస్మయముతో నాలకించుచున్నారు.)

భీమ—మ. తతఘూర్ణద్ఘటవార్ధిమధ్యవిలుఠన్మంథాచలధ్వానధీ
రతఁ గోణాహత మై జగత్ప్రళయగర్జన్మేఘసంఘట్టచం
డతఁ గృష్ణాగ్రహహాగ్రిమాత కురురాణ్ణాశంకరోత్పాత మై
సతి! మత్సింహరవానుకారి రణనిస్సాణం బదే మ్రోఁగెడిన్.

(తొందరగాఁ గంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కంచు—కుమార! ఇదిగో! భగవంతుఁడు కృష్ణుఁడు—

(అందఱును దోసిలి పట్టి నిలుచున్నారు.)

భీమ—ఏఁడీ, ఏఁడి! భగవంతుఁడు?

కంచు—పాండవపక్షపాతామర్షణంబున సుయోధనునిచేత బద్ధుండు గాఁ బోయెను.

భీమ—ఏమీ! బద్ధుఁ డయ్యెనా?

కంచు—లేదులేదు. తద్విషయక ప్రయత్నములు జరిగినవి.

భీమ—అప్పుడు స్వామి యేమి చేసెను?

కంచు—పిమ్మట నమ్మహాత్ముం డాత్మీయవిశ్వరూపనిరుపమానదివ్యతేజో దర్శనంబునం గురుకులంబును సమ్మూర్ఛితంబు గావించి నిరాకరించి మనశిబిరంబునకుఁ జక్కఁ్రవచ్చెను. దేవరవారిని శీఘ్రముగాఁ జూడఁగోరుచున్నారు.

భీమ—(నవ్వుకొనుచు) ఏమి? దురాత్ముఁడు దుర్యోధనుఁడు భగవంతునే కట్టివేయుటకుఁ దలంచినాఁడు గా! (ఆకాశమువంకఁ జూచి) ఆ! దురాత్మ! కురుకులపాంసన! ఇట్టి లతిక్రాంతమర్యాదుఁడ వయిననీనాశనమునకయి పాండవక్రోధానలంబు నిమిత్తమాత్రమే సుమీ.

సహ—అన్నయ్యా! దురాత్ముఁ డాదుర్యోధనుఁడు వాసుదేవుని భగవంతునిఁ గాఁ దద్విశ్వరూపదర్శనమున నయినఁ దెలిసికొన లేదు గాఁబోలు?

భీమ—తమ్ముఁడా! ఆదురాత్ముఁడు కేవలము మూఢుఁడుగదా! ఆయన నెట్లు తెలిసికోఁజాలును! చూడు.

శా. ధీరత్వంబున నిర్వికల్పకసమాధిం జిత్తముల్ నిల్పి, దు
ర్వారం బైనతమంబు జ్ఞానమున విధ్వస్తంబు గావించి, యా
త్మారాముల్ దిలకించుపెన్వెలుఁగు మోహాంధుండు దుర్యోధనుం
డేరీతిం, గని తాఁ బరాత్పరునిఁ గా నెంచంగ శక్తుం డగున్? ౨౮

భీము—అయ్యా! మైత్రేయ! ఇప్పుడు పెద్ద లేమిచేయ నుద్యోగించుచున్నారు?

కంచు—కుమార! మహారాజుగారియుద్యమమును మీతే వచ్చి తెలిసికొనవలయును. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(తెరలోపలఁగలకలానంతరము) ఓహో! ద్రుపదవిరాటవృష్ణ్యంధకసహదేవప్రభృతిభూతలాధినాథులార! అస్మదక్షౌహిణీపతులార! కౌరవచమూప్రధానయోధులార! మీరందఱు విన వలయును.

మ. మది సత్యవ్రతిభంగసాధ్వసమునన్ మందీకృతం బయ్యె నె
య్యది, తా ల్మిం గులకాంతి గోరి యొకచాయన్ విస్మృతం బయ్యె న
య్యది. ద్యూతారణి ద్రౌపదీవసన కేశాకర్షణం బుట్టె న
య్యది, యాధిక్షిర మాకురోధాగ్ని కురువన్యాసీమ జృంభించెడున్. ౨౫

భీము—(ఆలకించి సంతోషముతోడను రోషముతోడను) విజృంభించుఁగాక! విజృంభించుఁగాక! ఆర్యక్రోధానలం బప్రతిహతప్రసారం బయ్యెడును.

(మరలఁ దెరలోపలఁ గలకలము.)

ద్రౌప—(విస్మయముతో) నాథా! విలయవలాహకనిర్ఘోషభీషణాక్వాణానంబగు రణదుందుభి యిప్పు డనుక్షణమును మ్రోయుచున్నది. ఎందుచేత?

భీము—సుందరీ! మఱేమియు లేదు; యజ్ఞము జరుగుచున్నది.

ద్రౌప—(ఆశ్చర్యముతో) హా! అది యేమి యజ్ఞము?

భీము—పాంచాలేశ్వరీ! రణయజ్ఞము.

మ. ఘను బుత్విక్కుల మేము నల్వురము; నావెన్నుం డుపద్రష్ట; మా
యనుఁడే యాజియు; సోమిదమ్మ వగు దీవే; కౌరవుల్ పత్వశుల్;
వనితాదుఃఖము నీఁగుటే ఫలము గావ త్రిల్లునయ్యాధ్వరం
బునకున్ రాజుల నందఱం బిలువఁగా మ్రోఁగెంతు రాగుందుభిన్. ౨౬

సహ—అన్నయ్యా! అటు లయిన గురుజనానుజ్ఞ వడసి మనము గూడఁ బర్యాక్రమానురూపమున నాచరింపఁ బోవుదము.

భీము—తమ్ముఁడా! ఇదిగో నన్నగారియాజ్ఞప్రకార మాచరించుటకు సిద్ధముగానే యున్నాను. (లేచి) దేవీ! మేము కురుకులంబు నున్మూలించుటకుఁ బోయి వత్తుమా?

ద్రౌప—(కంటఁ డడి పెట్టుకొనుచు) నాథా! అసురసమరాభిముఖుం డగు హరికిఁ బోలె మీకు శుభం బయ్యెడును.

చేటి—కుమార! దేవిగారింకొక్కటి పలుకఁ గోరుచున్నారు. "మీరు

వెండితమ్మి ఖండనంబులనుండి చమరించి తన్ను నూఱడింప వలయు'' నని.

భీము — దేవీ! ఈకల్లబొల్లూఱడింపులతో నేమి ప్రయోజనము!

తే. గీ. పరిభవక్లాంతిలజ్జావిధురితవదనఁ
గా, నని శ్వసిత క్రూరకౌరవునిఁగ
నింకను వృకోదరునిఁ జూడ విడి నిజంబు,
చారుశారదపూర్ణిమాచంద్రవదన! ౨౭

ద్రౌప — నాథా! ద్రౌపదీపరాభవోద్దీపితక్రోధానలంబున, నాలంబున నన వేక్షిత శరీరులరు సంచరింపకుఁడు. రిపుబలము లప్రమత్తసంచారము లని విను చుందుము గదా!

భీము — ఓ సుక్షత్రియురాలా! యుద్ధరంగమున సంచరించుటకు మేము సమర్థులము సుమీ విను.

స్రగ్ధర. ఒండొంటి న్వ్రేవ నుగ్ర యొఱగుకరులరక్తౌఘమేదంపురొంపిన్
మెండౌ తేరుల్ మునుంగన్, మెఱసి పయిపయిన్ మెట్టి మట్టాడ జోదుల్,
మొండెంబుల్ పానగోష్ఠి న్మ్రొరయువఱదు లగ్రోఁగుతూర్యాళి నాడన్,
జండం బౌ భండనాబ్ధిం జడియరు తిరుగన్ శౌండులౌ పాండుపుత్రుల్.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

గద్య. ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధసరసకవితాధురంధర వడ్డాది సాధువంశక్షీర
నీరాకరరాకాసుధాకరాచ్చనామాత్యపౌత్ర హారితసగోత్ర పవిత్రగుణకదంబ
లక్ష్మాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫల సూరపరాజప్రధానతనూభవ విబుధ
విధేయ సుబ్బరాయ నామధేయాంధ్రీకృత వేణీసంహార
నాటకంబునందుఁ బ్రథమాంకము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీపరమాత్మనే నమః

వేణీసంహారనాటకము.

ద్వితీయాంకము.

—:o:—

(తరువాతఁ గంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కంచు — "వినయంధరా! భానుమతీదేవి యమ్మగారికిఁ బాదాభివందన మాచరించి వచ్చిన దేమో చూచి రా. నే నామెను సందర్శించి యభిమన్యువధ ప్రధాన ధౌరేయు లగు రాధేయజయద్రథప్రముఖులను బహూకరించుటకయి సత్వరముగా సమరతలమున కరుగ వలయు" నని దుర్యోధనమహారాజుగారు నాకాజ్ఞాపించినారు గదా! కావున నే నాలస్యము చేయరాదు. అన్నా! దుర్యోధనమహారాజుగారి యాజ్ఞాబలము! ముసలితనముచేత నిట్లు కదలలేక మర్యాదామాత్రమునకు నంతఃపురమున వసించుచున్న నాచేతను గూడఁ బూర్ణముగాఁ బనిసేయించుచున్నది! సరి, నిష్కారణము నాముదిమిని నిందింపనేల? అంతఃపురికు లయి విహరించు నెల్లవారికిని వేషంబును జేష్టలు నిట్టివలెనే యుండును గదా! సందేహమేమి?

మ. కనరా దింతయు కన్నులున్న; వినినం గారాదు విన్నట్లు; శ
క్తున కైనన్ విధి కజ్జఁ జేకొనుట యుద్యోగంబుచే; నెల్లనో
మనమం దెప్పుడు జంకె యాట, నతకల్ మందంబు లౌఁ; గాన నే
ననజీవుం డగునాకు నన్ని మును పే వచ్చెన్; జరం గల్గెనే?

(నడచి యాకాశమువంకఁ జూచి) విహంగికా! భానుమతీదేవి యత్తమామలకుఁ బాదవందన మాచరించి వచ్చినదా? (చెవియొగ్గి) ఏమంటివి? ఇప్పుడే నివర్తిత గురుదేవతాచరణాభివాదన యయి యామె దన పెనిమిటికి జయము గలుగవలెనని నేఁడు మొదలు నియమముతో బాలోద్యానమందలి దేవళమునఁ బ్రవేశించి యున్న — ? సరే, కల్యాణీ! నీవు నీపనిలో నుండుము. నేనును దేవి యిక్కడ నున్న సమాచారము మహారాజునకు నివేదించెదను. (నడచి) మేలు! పతివ్రతా! మేలు! ఆఁడుదాన వయినను నీచే నయము గాని మహారాజు కాఁడు; ఏమనఁగాఁ బ్రబలులో దుర్బలులో వారు దేవసహాయు లగుపాండవేయు లెత్తి వచ్చుచుండ నిప్పుడు గూడ నీమహారాజుగా రంతః

పురవిహార మనుభవింపఁ గోరుచున్నారు. (ఆలోచించి) ఈయనగారిచేష్ట లేమియు బా గున్నవి కావు.

చ. అడిదము పట్ట నేర్చినది యాది. యకుంఠకుమారుఁ డాముని౦
గడిమిని గెల్చె భీష్ము నొకఁ డంగ నొనర్చిరి పాండునందనుల్;
మిడుకఁడు దానికిన్; మగఁటిమిం బలువీరుల నోర్చి క్రాంతుఁ డా
బుడుతని నొక్కనిన్ ధనువు పోయినవాని వధించి ప్రీతుఁ డా.

సర్వథా మాకు దైవమే మేలు చేయవలెను. ఇఁక నేను మహారాజునొద్దకుఁ బోయి దేవి యిక్కడ నున్న దని విన్నవించెదను. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(నిష్క్రాంతము.)

(తరువాత నాసనస్థురా లగుదేవియు సఖియుఁ జేటియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

సఖి—సఖీ! భానుమతీ! అభిమానధనుం డగుదుర్యోధనమహారాజునకుఁ బట్టపు దేవి నయియుండియుఁ, గలగన్నంతమాత్రమున నింత చేలనై చింతపడియెద వేమి?

చేటి—దేవీ! సువదన యథార్థము వచించినది. నిద్రపోయినవారి కేదయినఁ గలవరింత రాకయుండునా?

భాను—చేటీ! ఇది యటువంటిది కాదు. నిజముగా నీస్వప్నము నాకు నశుభమును సూచించుచున్నది.

సఖి—ప్రియసఖీ! అటు లయిన నాస్వప్న మేమో చెప్పు. మే మది సాంగముగా విని దానధర్మములచేతను దేవతాకీర్తనములచేతను మార్త్యాదిపరిగ్రహణముచేతను దుస్స్వప్నము పరిహరించెదము.

చేటి—సువదన లెస్సగాఁ బలికినది. అకుశలదర్శనము లగుకలలు దేవతాప్రశంసవలనఁ గుశలపరిణామము లయ్యెడు నని వినుచుందుము గదా?

భాను—అట్లయిన దానిని జెప్పెదను; సావధానవు గమ్ము.

సఖి—అ! సావధానముగానే యున్నాను; చెప్పుము ప్రియసఖీ!

భాను—సఖీ! ప్రాణములు చెదిరిపోయి పరాకు పడినదానను. మెల్లమెల్లగాఁ జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొని యంతయు నీకుఁ జెప్పెద నుండుము. (విచారముతో నాలోచించుచున్నది.)

(తరువాత దుర్యోధనుఁడు కంచుకియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

దుర్యో—ఎవ్వఁడు చెప్పెనో కాని యిది గడు లెస్సయినమాట.

క. వినిగూఢమొ, బహిరంగమొ,
ఘనమో, స్వల్పంబొ, తానొ, కాకితరుండో,

పొనరించుట యుపకారం
బును నపకారులకు, నది ప్రమోదము సేయుఁగా. 3

నిజమే గదా! సైంధవద్రోణకర్ణాదులచేత నభిమన్యుఁడు చచ్చుట విని, నాహృదయ మూపిరి పుచ్చినట్లే యున్నది.

కంచు — దేవా! ఆచార్యశస్త్రప్రభావమున కిది దుష్కరము గాదు. కర్ణజయద్రథులకు మాత్ర మిది యేమి గొప్ప?

దుర్యో — వినయంధర! కృష్ణుఁ డేమన్నాఁడు? విల్లు విఱిగి పోయినకుఱ్ఱవాని నొంటిగానిఁ జేసి పలువురు గూడుకొని చంపినా రనిగదా! చూడు.

క. ఎదుట శిఖండిని బెట్టుక
ముదుకం డగు భీష్ము నాలమునఁ జంపుటచే
నెదిరికి నేమి యశంబో
యదియే మాకును ఘటిల్లు న ట్లగు సేనిఁగా. 4

కంచు — (తెల్లఁబోయి) దేవా! దేవర యీలాగున సరిపెట్టుకొనఁ గూడదు. దేవరవారిపౌరుషము మెుక్కవోవు నని ముం దెన్నఁ డయినఁ దలంచుకొంటిమా? అందుచేత నట్లు మనవి చేసికొన్నాఁడను.

దుర్యో — అవు నది నిజమే.

తే. గీ. సేవకులతోడ బాంధవశ్రేణితోడ
హితులతోడఁ గుమారసంతతులతోడఁ
దమ్ముగమితోడఁ దా సుయోధనునిఁ గూల్చుఁ
దనబలంబున రణమందు ధర్మసుతుఁడు. 5

కంచు — (చెవులు మూసికొని భయముతో) హరి హరీ!

దుర్యో — వినయంధర! నే నేమన్నాఁడను.

కంచు — "తే. గీ. సేవకులతోడ" (అనుపద్యముచదివి) దేవర యిట్లు విపరీతముగా ధర్మసుతుఁడు సుయోధను నని పఠించిరి

దుర్యో — వినయంధర! ఎప్పటివలె నాతోఁ జెప్పక, భానుమతి కేళికాగృహంబునుండి నేఁ డుదయము చక్కఁబోయినది. అందుచేత నామనస్సు కలఁతపడి యున్నది. ఆమె యెక్కడ నున్నదో చూపుము;

కంచు — దేవా! ఇటు విజయము చేయుఁడు.

ఇద్దఱు — (నడచుచున్నారు.)

కంచు—(ముందు చూచి యంతటఁ బరిమళ మాఘ్రాణించి) దేవా! చిత్తగింపుఁడు. ఇదిగో! మంచుబిందువులచేత శీతలంబు లయినయీప్రభాతవాతపోతంబులు వీతెంచుటంబట్టియుఁ, గూలాయకూలంబుల మేలుకొని కర్ణరసాయనంబుగాఁగలకలధ్వనులు సేయుచుఁ బిట్టలు తమచట్టుపలను విదుర్చుటంబట్టియు, నట్టిట్టు గదలి, తొడిమలపట్టువదలి, దళములమీఁదుగాఁ దరులనుండి యూరలు జారులు, పఱచినట్టు లెల్లయెడలను దఱచుగాఁగాఁ, జూడ వేడ్క పుట్టించుచు, గమ్మగ మ్మని కమ్మతావులు వెదచల్లుచున్న యీబాలోద్యానంబును దేవర యవలోకింప వలయును. చూడుఁడు,

ఉ. రాతిరి విచ్చి, పంచును మరందము లోపల నేకమాసును
వాత్రితముతోడఁ దామ పఱువాఱను నేలనురాలి, బాలసూ
ర్యాతపయోగభిన్నముకుళాంతరవాసన లాస కొల్పఁగా,
నీతతిఁ దమ్మిమొగ్గలకు నేగడు జూ మ్మని గండుఁదుమ్మెదల్ ౬

దుర్యో—(పాఱఁజూచి) వినయంధర! ఈప్రభాతమున నీ వాటియు రమణీయముగా నున్నది. చూడుము.

ఉ. అల్లన విచ్చుచో దళదళాంతరజాలగభానుహస్తముల్
మెల్లన నొడళ్లు సోఁక, నెకిమీఁదుగ్రను బోలెను నాండ్రితోడఁ ఁ
గిల్లుచు మేలుకాంచి, వల పించుక మైకలపంబు దెల్ప, ను
త్ఫుల్లసరోజగర్భమృదుమోహనశయ్యల వీడుఁ దుమ్మెదల్. ౭

కంచు—దేవా! ఇదిగో! భానుమతీదేవి సువదన చేతను దరిక చేలను సేవింపఁబడుచున్నది. దేవర యచ్చోటికి విచ్చేయుఁడు.

దుర్యో—(చూచి) ఓయీ! వినయంధర! ఇదిగో! దేవిని సందర్శించి నేనును నీవెనువెంటనె వచ్చెదను. నీవు పోయి పోరితంబునకుఁ దే రాయితంబు సేయుము.

కంచు—చిత్తము! ఇదిగో! సిద్ధపఱచితిని. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

సఖి—ప్రియసఖీ! జ్ఞప్తికి వచ్చినదా?

భాను—ఆ, వచ్చినది. సఖీ! విను. నే నీప్రమదవనంబునఁ గూరుచుండియుండఁగా, సమధికదివ్యరూపము గల యొకముంగిస యపురూపముగా నాయెదురను నూఱుపాముల రూపు మాపెను.

ఇద్దఱు—(వెనుకఁ దిరిగి తమలో) హరిహరీ! (ప్రకాశముగా) తరువాతఁ దరువాత?

భాను—అయ్యో! నాహృదయము సంతాపసదన మయి క్రమ్మఱ మఱచి పోయెనుగదా!

దుర్యో—(చూచి) ఓహో! దేవి భానుమతి సువదనాతరళికలతోడ నేమేమో మంతన మాడుచున్నది. కానీ. దట్టముగా నల్లుకొనియాతీఁగగుల్మగుంపుమాటునఁ బొంచి యుండి, వీరివిస్రంభసంభాషణముల నాలకించెదను. (అట్లు చేయుచున్నాఁడు)

సఖి—సంతాపము శాంతిపఱచుకొని ప్రియసఖీ! చెప్పవమ్మా.

దుర్యో—ఏమి చెప్పవలె నీమెకు సంతాపకారణము? సరే. నేఁడు వాసభవనంబునుండి నాతోఁ జెప్పకుండ లేచి వచ్చినది గదా! కనుక నీమెకు నామీఁదఁ గోపము వచ్చినట్లు స్పష్టమగుచునే యున్నది. ఓభానుమతీ! దుర్యోధనుఁడు నీకోపమునకుఁ దగనివాఁడు సుమీ.

మ. అలుగన్ సల్పితినో ప్రమాదమునఁ గంఠాశ్లేషశైథిల్య, మా
చలమో మైతినొ నిద్ర నొత్తిగిలి, నావై పీవు పన్నుండఁగాఁ?
గలలోఁ బ్రేలితినో పరాంగనకథల్? గావించినా నేదియో;
చెలి, యింతేటికి? నన్ను దాసునిబలెన్ జీవాట్లు పెట్టం దగున్. ౧

(ఆలోచించి) అటు గాక పోయినను.

తే. గీ. మిగులఁ జిత్తంబు నాయందె తగులఁ గాన,
సంతతప్రేమబద్ధమత్సరము చేత,
లేమ నామీఁద నపరాధలేశ మేదొ
మోపి కోపించె నిందుఁ బ్రేముడిని; నిజము. ౨

అయిన నేమి చెప్పనోవిందము.

భాను—సఖీ! తరువాత నే నాసుందరనకులసందర్శనంబున మనంబున నానందంబు నొందితిని.

దుర్యో—ఏమిది! సుందరనకులసందర్శనంబున మనంబున నానందంబు నొందితివి గా! హా! మాద్రీసుతానురక్తురాలగుదీనిచేత మేము నిష్కారణము మోసపోయితిమి. (ముందనినమాట స్మృతికి వచ్చి)

తే.గీ. "మిగులఁ జిత్తంబు నాయందె తగులఁ గాన"

(అనుపద్యము చదివి) మూఢదుర్యోధన! అంకులాఁడిచేత వంచితుఁడ వగుట యెఱుంగక నిన్నెన్నివిధములనో మన్నించుకొన్నాఁడవు. మఱియిప్పు డేమనియెదవు?

"మ. అలుగన్ సల్పితినో"

(అను పైపద్యము చదివి దిక్కులు చూచి) ఔరా! ఇందుకా దీనికిఁ బొద్దుటనే నిర్జనస్థలమును, సఖీజనసల్లాపములును? మోహావశంబున దుర్యోధనుం డీఱంకులాఁడిలో గుట్టును దెలియలేక యేమేమో భ్రాంతిపొందెను. ఆ! ఓసిపాపాత్మురాలా! ఓసి కళత్రపాంసులా!

సీ. సన్నిధి వంత నీ కడలు, సాహసము ల్గన నింతలేసి; న
న్నెన్నుట లట్టు, నీవినయ మేదినప్రేమము లిట్టు; నాకు నీ
మన్నన యావిధంబు, కొలమాలినవర్తన మీవిధంబు; నీ
తిన్ననివంగసం బరియుఁ, దెచ్చినమచ్చ యి దయ్యె; జారిణీ! ౧౦

సఖి—తరువాతఁ దరువాత?

భాను—తరువాత నే నిప్పుడు గూరుచున్న యీలతామంటపము ప్రవేశించితి. తోడనే యానకులకుమారుండు నన్ననుసరించి యీపూవుటీరముఁ జేరవచ్చెను.

దుర్గా—అహా! ఈపాపాత్మురాలికి సిగ్గు లేకున్నది! ఇది కులటల కుచితమేగదా,

తే. గీ. చిరతరాబాల్యవర్ధితస్నేహ యయ్యుఁ
జెప్ప లజ్జించు నాఁటిచిన్నె లెవరి
కట్టిచెలికత్తెలకు నంకులాఁడితనమె
చెప్పుచున్నది కాసంత సిగ్గు లేక. ౧౧

ఇద్దఱు—తరువాతఁ దరువాత?

భాను—ఆవెనుక నానకులకుమారుండు గర్వముతో మీఁదిమీఁదికి వచ్చి తనచేతితో నాపయింటకొంగును దొలంగించెను.

దుర్గా—(క్రోధముతో) సరే. ఇఁకఁ బయిసంగతి విన నక్కఱలేదు. కానీ, పరవనితాహరణప్రగల్భుం డైన యామాద్రిసుతాధముజీవితమును నే నపహరించెదను. (కొంచెము నడచి యాలోచించి) అటుగాదు. ఇదియే మిగులం బాపాత్మురాలు. దీనినే ముందుగా సంహరింపవలయును. (అని మరలుచున్నాఁడు.)

ఇద్దఱు—తరువాతఁ దరువాత?

భాను—సఖీ! అటుమీఁదట మహారాజాగారి ప్రాభాతికశోభాకరమంగళమృదంగాదివాద్యంబులచేతను, వారవిలాసినీసరససంగీతభంగీతరంగంబులచేతను మేలుకొంటిని.

దుర్గా—(సవితర్కముగా) ఏమిది? మేలుకొంటి ననుచున్నదే. స్వప్నదర్శనవృత్తాంతము చెప్పుచున్నదా యేమి చెపుమా? (ఆలోచించి) కానీ. సఖీవచనంబున స్పష్ట మగును.

ఇద్దఱు—(విషాదముతో నొండొరులను జూచుకొని)

సువదన—ఇందఱి యమంగళమును బవిత్రము లగుభాగీరథీప్రముఖపుణ్యనదీతోయములచేత, నమోఘము లగుబ్రాహ్మణాశీర్వాదములచేతను బ్రజ్వలితహుతాశనహోమములచేతను బరిహరింతము.

దుర్యో—చాలు నాచిత్తఃకల్పము. నిశ్చయముగా ఈమె స్వప్నదర్శనమే వర్ణించుచున్నది. నేనే మందబుద్ధి నయి యన్యథా తలంచితిని.

చ. అరసగ మాలకించి చనవైతిని క్రోధముతో, నదృష్టమే;
పరుసము లాడనైతిఁ గొలుపల్కులు కల్గ జనించి, పుణ్యమే;
సరి యని నేను నమ్మఁగ వెసం గథయుం దుద ముట్టె, దిష్టమే;
కరుణ నిరాపనిందఁ బడి ధాత్రికిఁ బాయుటఁ దప్పె, భాగ్యమే. ౧౭

భాను—సఖీ! ఇందేమి శుభసూచక మున్నదో చెప్పుము.

ఇద్దఱు—(ఒండొరులను జూచుకొని వెనుకఁ దిరిగి) ఇందుఁ గొంచెమైనను శుభసూచకము లేదు. అసత్యము చెప్పుట మిగుల నపరాధముగదా? సఖుల నడిగి నప్పుడు కఠినముగా నున్నను హితము నే చెప్పవలయును. (ప్రకాశముగా) సఖీ! ఇది యంతయు నశుభమునే సూచించుచున్నది. కాఁబట్టి దూర్వాదిపరిగ్రహంబు చేత, దేవతాప్రణామంబు చేత, నది పరిహరింపఁబడును. నకులమునుగాని పాత్రి దేనినిగాని కోఱలు గలజంతువును గలయందుఁ జూడఁ గూడదు. మఱియు నూఱు పాములను చంపుటగూడ స్వప్నమందుఁ జూడ రానిదే.

దుర్యో—సువదన యథార్థము పలికినది. నకులముచేతఁ బన్నగశతవధంబును స్తనాంశుకహరణంబును నిశ్చయముగా మా కరిష్టదర్శనముగా నూహించుచున్నాను.

తే. గీ. చూడఁ బర్యాయమున శుభాశుభము లైన
స్వప్నములు రాక యుండవు జనులకెల్ల;
నాఁ డనెదు లెక్కచే నూహపాటె మదిని
దమ్ముగ మితోడ నాకిది దగిలినట్లు.

(ఎడమకన్నదరుట సూచించి) ఆ! దుర్యోధనుఁడ నయిన నాకుఁ గూడ నిమిత్తములు చిత్తవిక్షోభమును గావించుచున్నవి! (గర్వముతో) ఇది యెట్లు! భీరుజన హృదయప్రకంపనము లయిన యిట్టివానియెడల దుర్యోధనున కేమి లక్ష్యము? ఈయర్థమున నంగిరసుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

తే. గీ. కాకతాళీయముగ మూఁడు గల్గుచుండు.
స్వప్నశకునంబులును గ్రహచారములును;
బత్రికివారలు వానికి బెదరుచుండ్రు;
ప్రాజ్ఞు లాచందమున భయపడరు మదిని, ౧౮

కాఁబట్టి స్త్రీస్వభావముచేతఁ జాలుకనగాఁ గలిగిన యీభానుమతిమనసులోని వెఱ్ఱిభయమును నేను బోఁగొట్టెదను.

భాను—సఖీ! సువదనా! ఉదయపర్వతశిఖరంబుమాటుననుండి తనయరదంబు బయలుదేఱ, సంధ్యారాగంబు పోయి ప్రసన్నం బైనదురాలోకతేజోమండలంబుతోడ మార్తాండుం డదె యుదయించుచున్నవాఁడు. చూడుము.

సఖి—సఖీ! రోషాన్వితకర్ణకాంతిసశ్రీకం బయినతనకిరణసహస్రంబును, నిబిడముగా నల్లుకొనినయావల్లికావృతులసందులనుండి వ్యాపింపఁజేసి, యుద్యానవనాంగణంబునకు బంగారునీరు వోయుచు, దాయలకుం జూడ నలవికాకుండునట్లు, వేఁడివెలుంగు నింగి నలంకరించుచున్నవాఁడు. ఇమ్మహామహునకు లోహితచందన కుసుమగర్భం బగునర్ఘ్యంబు నొసంగ నిది మంచిసమయము.

భాను—చేటీ! తరళికా! అర్ఘ్యపాత్రము నిటు తే. భగవానుఁ డయిన యీ యుదయభానునిపూజ నిర్వర్తించెదను.

చేటి—దేవీ! చిత్తము. (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి) దేవీ! ఇదిగో నర్ఘ్యభాజనము. ఈబాలభానునిసపర్య నిర్వర్తింపుము.

దుర్యో—ప్రేయసీసమీపమునకుఁ బోవ నిదియే మంచిసమయము. (పోవుచున్నాఁడు.)

నఖి—(చూచి తనలో) ఎందుకో మహారాజు వచ్చుచున్నాఁడు. అయ్యో! ఈమెనీమమునకు భంగము గలుగును గదా!

భాను—(సూర్యున కభిముఖి యయి) దేవా! గగనసరోవరవిరాజమానవికచారుణసహస్రపత్రశోభాకరా! పురందరహరిత్సుందరీవదనారవిందసందీపితసిందూరతిలకా! సకలభువనైకరత్నప్రదీపా! కృపాయత్తచిత్తంబున నావందనంబుఁ గైకొని, నేఁడు నాకుఁ గలిగినయీస్వప్నమందు నేమికీడున్నను నదియంతయు సభ్రాతృకుం డగునాప్రాణనాయకునకుఁ గుశలముగాఁ బరిణమింపం జేయుదువుగాక! (అర్ఘ్యమిచ్చి) ఓసీ! తరళికా! ఇతరదేవతలఁ గూడఁ బూజించుటకుఁ బుష్పముల నిటు లందిమ్ము. (చేతులు సాఁచుచున్నది.)

దుర్యో—(చేసన్నచేతఁ బరిజనమును దొలఁగించి, తానే పువ్వుల నందియ్యఁబోయి స్పర్శసుఖము నభినయించుచుఁ, బరవశమునఁ బుష్పముల నేల జాఱవిడిచినాఁడు.)

భాను—(కోపముతో) ఏమీ! పరిజనమున కింత మయిమఱపా? (మరలి రాజును జూచి భయపడి సిగ్గుపడుచున్నది.)

దుర్యో—దేవీ! ఇటువంటిసేవావకాశమందు నీపరిజనుఁడు మిక్కిలి చేతఁగానివాఁడు; దేవిగారు వీనిని శిక్షించి దిద్దుకొన వలయును. ఓ ప్రియురాలా!

తే. గీ. కలికి! నీసోగతెలిదొరగంటిచూపుఁ,
బడయ నాసించుచుంటివో భయము దగునె?
మందహాసాంకురము మోవి మలయఁ బలుకు;
మూఁడిగము సేయ దోసిలి యొగ్గి యుంటి.

భాను—మహారాజా! నాకుఁ గొండొకనియమము నభిలాష గలదు. దేవర యనుగ్రహించి యభ్యనుజ్ఞ నీయ వలయును.

దుర్యో—దేవీ! నీస్వప్నవృత్తాంతము నంతయు నాలకించినాఁడను. ప్రకృతి సుకుమార మయినయీశరీరము నేల యిట్లు గాసిల్లఁ జేసెదవు?

భాను—ప్రాణేశ్వరా! నాహృదయము నతిశయముగా సంశయము బాధించుచున్నది. దేవర నా కనుజ్ఞ నీయ వలయును.

దుర్యో—(గర్వముతో) దేవీ! చాలు నీశంక. చూడు,

మ. ధరఁ గుర్వంగన దెస లన్ని నిండుటలు వ్యర్థంబె? మదిష్టహీనుల్?
సురతో నేమిఁకఁ? గర్వఁ జేపనికి నోర్వన్ నీయొడల్ గాసిలన్?
తరుణీ! భ్రాతృశతాస్త్రదివ్యభుజకాంతారాంతరస్వైరసం
చరదుర్యోధనకేసరీంద్రగృహిణీ! శంకింప నీ కేటికిన్? ౧౬.

భాను—ప్రాణేశ్వరా! మీరు సన్నిహితులై యుండఁగా నాకు శంక యేమి? మఱి మన్నదేవరకే మనోరథసిద్ధి గావింప నభిలషించుచున్నాను.

దుర్యో—ఓసుందరీ! మాకిదే మనోరథము. ఎల్లప్పుడును స్వేచ్ఛను నీతోఁ గూడి విహరింప వలయును. చూడు,

ఉ. కూరిమి నిశ్చలంబు లగుగొప్పకను బ్బొలితమ్ముల న్నగన్,
గోరపుసిగ్గునం బలుకు దొట్రిల, లోఁ జెలువ వ్వొలర్ప, లా
క్షారసరక్త మాపెదవి చక్కెర చిమ్మఁగ, ముద్దు గాలుసిం
గారపునీముఖేందురుచికన్నను దుర్లభ మేది నా కిలన్? ౧౭.

(తెరలోఁ బెద్దకలకలము. అందఱు నాలకించుచున్నారు.)

భాను—(రాజును గౌఁగిలించుకొని) ప్రాణేశ్వరా! రక్షింపు రక్షింపుఁడు.

దుర్యో—(పాఱఁజూచి) ప్రియురాల! భయపడకు భయపడకు.

శా. మ్రాఁకుల్ పెల్లగిలంగ, స్కంధకపతిన్ గ్రమ్మంగ ధూమంబు, దం
డాకారభ్రమధూళి రేఁగఁగఁ దృణవ్యాప్తం బిదిన్, శర్కరా
వ్యాకీర్ణం బయి, పెద్దచప్పు డెగయం బ్రాసాదగర్భంబులన్,
లోకం బాకుల మొందఁ, గాలి విసరెన్; లోలాక్షి! జం కేటికిన్? ౧౮.

సఖి—మహారాజ! మేఘము గ్రమ్మినట్టు కఱకుదుమ్ము భూమినుండి యెగసి కన్నులు దెఱవ కుండఁ జేయుచున్నది. పెళపెళారావములోఁ బెద్దపెద్ద

చెట్లు పెటిగి పడిపోవుచప్పుడులు విని బెదరి, లాయములనున్నయుత్తమతురంగములు కట్లు త్రెంచుకొని యిట్టట్టుఁ బరుగెత్తుచున్నవి. పనివాండ్రందఱుఁ దమతమ పనుల నిలిపి వేసికొని యూరకుండిరి. అహో! ఈదారుణసమీరణాసారంబు సర్వవిధంబులఁ జెఱుపు చేయుచున్నదిగదా! దేవర యింక నిక్కడ లేచి యీదారుపర్వతప్రాసాదము ప్రవేశించుట యనుకూలము.

దుర్యో—ఈసురకరువలి దుర్యోధనునకు మహోపకారి గాని మారుతుండు గాఁడు సుమీ. ఈతనిపుణ్యంబునం గాదె యీదేవి తననియమమును మాని నామనోరథము దీర్చినది.

మ. కనుబొమ్మల్ ముడి వేయ లేదు ; కనులం గ్రమ్మంగ లే దశ్రులున్ ;
గినుకన్ మోము మటు చేయ లేదు ; శపథోక్తిం బల్కి వారింపలే;
దనుఁగుంజన్నులఁగమ్మ గాఁడఁ జెలి గాఢాలింగనం బిచ్చె, హా
యని సౌఖ్యాబ్ధిని దేల నామనసు వాత్యాచక్రభీతాత్మయై. ౧౯.

కావున సంపూర్ణమనోరథుండ నగునాకు స్వేచ్ఛావిహారము గావలసినదే దారుపర్వతమునకుఁ బోవుదము. (అందఱు నోరుగాలిబాధను నిరూపించుచుఁ గష్టముగా నడచుచున్నారు.)

దుర్యో—క. అడుగులు మెలమెల్లగ నిడు ;
వడఁకుచు నడువంగఁ బోకు ; పడెదవు సుమ్మీ
పడఁతీ! భుజలతికలు నా
మెడకును బెనవేయుము మొగము మెఱమఁగఁ జన్నుల్. ౨౦

(ప్రవేశము నిరూపించి) ప్రియురాలా! ఈగర్భగృహము సంవృతమగుటవలన వాయు విందుఁ బ్రవేశింప నేరదు; నలుసులు దుడుచుకొని కన్నులు చక్కగాఁ దెఱువుము.

భాను—(సంతోషముతో) అమ్మయ్యా! అదృష్టముచేత నీప్రియవాయువునకుఁ దప్పితిమి.

సఖి—మహారాజ! ఈదారుపర్వతారోహణశ్రమమును మాప్రియసఖియూరుయుగళము సహింపఁ జాలకున్నది. దేవరవారు వేదికాసనము నింకను నలంకరింపకున్నారేమీ?

దుర్యో—(దేవిని జూచి) దేవీ! వాత్యాసంభ్రమమున నీకుఁ గలిగినయపకార మల్పమే. అయినను,

చ. కనుఁగవ పెద్ద దాట, నధికశ్రమ సల్పెడు నల్పరేణువుల్ ;
ఘనకుచ మాట త్రో, మ్మలఁతికంపము చేతనె ధూతహార మాఁ;

పెనుచును గంపముఁ జఘనవిస్తృతి యూరుల కల్ల నేగినన్;
గనుఁగొన నీశుభాంగములు గాలికిఁ దోడ్పడె బాధ సేయుటన్. ౨౧

(అందఱును గూరుచున్నారు.)

దుర్యో — అహో! ఏమిది! దేవి యనాస్తరణ మైనకఠురాతి నేలను గూరుచున్నది.

తే. గీ. జిలుఁగుఁబుట్టంబు గాలికిఁ జెదర, నాకుఁ
గనులపండువు సేయునీఘనజఘనము,
వలవదే గారవింప, నావలువ యొగయ,
సువిద! నీ చూపుఁ దనుపునాయూరుయుగము? ౨౨

[తెరను జిమ్ముకొని తత్తరపాటుతోఁ గంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు — దేవా! భగ్నమయినది, భగ్నమయినది.

(అందఱుఁ దెల్లఁబోయి చూచుచున్నారు.)

దుర్యో — ఎవనిచే?

కంచు — స్వామీ! భీముచే.

దుర్యో — ఆ! ఏమిరా ప్రేలెదవు?

భాను — ఓయీ! ఏమి చెఱుపు చెప్పుచున్నావు?

కంచు — (భయముతో) ఇదిగో! సర్వము మనవిచేసెదను.

తే. గీ. భగ్నమయినది భీముచేఁ బవనుచేత
నూతనంబైనమీరథకేతనంబు;
కింకిణీక్వాణమున నది క్రిందఁ బడియె,
రోదనము చేయునది వోలె మేదినీశ. ౨౩

దుర్యో — బల మయినగాలి కొట్టినందున లోకమే వ్యాకుల మయినది. ఇఁక రథమున కట్టినజెండా విఱిగి పడుట యేమి వింత? అంతమాత్రమున కింత ప్రశ్రయముగా "భగ్న మయినది భగ్న మైనది" యని ప్రలపించెద వేమి?

కంచు — దేవా! మఱేమి లేదు గాని, యీయనిమిత్తము నుపశాంతి చేయుటకయి దేవరవారితో విన్నవింపు మని స్వామిభక్తి నన్నిట్లు పలికించినది.

భాను — ప్రాణేశ్వరా! ప్రసన్నబ్రాహ్మణవేదానుఘోషమునను, హోమమునను, నీయనిమిత్తము పరిహరింప వలయును.

దుర్యో — సరే, నీవు పోయి పురోహితుఁ డయినసుమిత్రునితోఁ జెప్పు.

కంచు — చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

(ప్రతీహారి ప్రవేశించి, జడియుచు దగ్గఱఁ బోయి)

ప్రతీ—జయము జయము మహారాజా! దేవా! అల్లుఁ డయినసింధురాజుగారి తల్లియు, నమ్మాయి దుస్సలయును వచ్చి ద్వారముకడ నిలిచి యున్నారు.

దుర్యో—(తనలో) ఏమి? జయద్రథమాతయును, దుస్సలయునా? అభిమన్యువధామర్షితు లైనపాండుసుతులచే నేదేని మహోపద్రవము సంభవిల్లినది కాదు గదా? (ప్రకాశముగా) పోయి వారిని వేగముగాఁ దీసికొని రా.

ప్రతీ—చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించుచున్నది.)

(తరువాతఁ దొట్రుపడుచు సైంధవునితల్లియు దుస్సలయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

ఇద్దఱు—(ఏడ్చుచు దుర్యోధనునిపాదములమీఁదఁ బడుచున్నారు.)

మాత—కురునాథా! రక్షింపుము రక్షింపుము.

దుస్సల—(రోదనము చేయుచున్నది.)

దుర్యో—(తొందరపడి లేచి) అమ్మా! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము. ఏమి యుపద్రవము వచ్చినది? యుద్ధరంగమున నప్రతిహతరథుం డగుజయద్రథుఁడు కుశలమే కదా?

మాత—ఏమి కుశల మాయెఁ దండ్రి!

దుర్యో—ఎందువలన?

మాత—(భయముతో) పుత్రవధసంజాతక్రోధంబున మండి పడుచు గాండీవి సూర్యాం డస్తమింపక మున్న యాతనిని వధించుటకుఁ బ్రతిజ్ఞ పట్టినాఁడు.

దుర్యో—(చిఱునవ్వుతో) ఇదా యంబకును దుస్సలకును బెద్దదుఃఖకారణము? పుత్రశోకముచేతఁ గాల్పఁబడుచుఁ బ్రేలినకిరీటిమాటలచేత నిట్టియవస్థను బొందుచున్నారు. ఆహా! అబలలబేలతనము! అమ్మా! ఇంక విచారము చాలింపుము. అమ్మాయీ! దుస్సలా! కంటఁ దడి వెట్టకుము. దుర్యోధనబాహుపరిఘసంరక్షితుండును మహారథుండు నగుజయద్రథుని ధనంజయుఁడు ప్రధనంబున నెట్లు నిధనంబు నొందింపఁగలఁడు?

మాత—కుమార! బంధువధచేతఁ గలిగినదుఃఖమునఁ గోపాగ్నులు ప్రజ్వలింప వీరావేశంబున వారు శరీరంబు లాశింపక తిరుగుచున్నారు.

దుర్యో—(పక్కున నవ్వి) అది నిజమే. పాండవుల క్రోధము జగత్ప్రసిద్ధమే కదా! చూడు,

ఉ. ముందలఁ బట్టి యీడ్చుచుఁ బుట్టము లొల్వఁగ దుస్ససేనుఁ, డే
నందఱిలోన నోసి పశువా! పశువా, యని కృష్ణ నంటి; నాఁ
డందున లేఁడె గాండివి? యహో! వినుఁ, క్షత్రియవంశమందుఁ బు
ట్టొందినపిన్నవాని కిఁక నున్నదె యెక్కుడుక్రోధహేతువుల్? ౨౮

మాత—అయ్యో! యీప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱకపోయినఁ దాను జచ్చిపోవుటకుఁ గూడఁ బ్రతిజ్ఞఁ జేసికొనె నోయి తండ్రీ!

దుర్యో—అట్లయిన మఱియు మేలే. మోదము నొందుటకు బదులు ఖేదము నొందుచున్నా వేమి? తమ్ములతోఁ గూడ ధర్మరాజు రూపు మాసె నని తలఁచి సంతోషింపుఁడు. అమ్మా! కురుకుమారశతపరివారవర్ధితమహిముండును, కృపద్రోణాశ్వత్థామాదిమహారథద్విగుణీకృత నిర్వక్రవిక్రముండును నగునీకుమారుని పై రెన దలపెట్టుటకుఁ గవ్వడి గాని మఱి యెవ్వఁడు గాని సమర్థుండు గాఁడు. నమ్ముము. ఓసి కొడుకుశక్తి తెలియనిదానా!

తే. గీ. భీముబలమును, సవ్యసాచివిక్రమంబుఁ
దలఁచి ధర్మజుఁ గవలను దలఁప రాదు;
వారిలో నైన నెదిరించువాఁ డెవండు,
చేత విలు పూని నిలిచినసింధురాజు?

భాను—దేవా! అది నిజమే. అయినను గురుకృతప్రతిజ్ఞాభరుం డగుభీమసేనుండు భయనిదానుండే గదా!

సూత—అమ్మాయీ! బాగున్నది. కాలమునకుఁ దగినట్టు లాలోచించితివి.

దుర్యో—ఆ! దుర్యోధనుఁడ నైననాకుఁ గూడఁ బాండవులు భయనిదానులా! చూడుము,

స్రగ్ధర. కోదండజ్యాకిణాంకుల్ కుటిలరిపుజనక్షోభ లాముక్తవర్మల్
సైదోడుల్ సూర్యు రచ్ఛాభ్రజ్జవన మనుకొనఁగా ఛత్రముల్ డాల్చి రాఁ, బె
ల్లౌదు మ్మార్దిత్యతేజ మ్ముడుఁగ నసివిభావ్యాప్తిఁ జూడంగ రా క
చ్చోఁ దామై నారుసేనల్ సారిది గణమునం జొచ్చు మాత్సర్య మొప్పన్.

ఓభానుమతీ! పాండవపరిభావము తెలిసినదానా! నీవు కూడ నిట్లు భయపడెద వేమి? చూడు,

తే. గీ. దుస్ససేనునురమ్ము నెత్తురులు గ్రోల,
గద సుయోధనుతొడలు భగ్నముగఁ జేయఁ,
జేయరే వారు ప్రతినలు? సింధురాజుఁ
జంపుశపథంబు నట్టిదే; జంక నేల? ౨౭

ఓరీ! యెవఁడురా అక్కడ? శీఘ్రముగా మాజయరథమును దీసికొని రా. ఇప్పుడే యాప్రల్లదుని మిథ్యాప్రతిజ్ఞునిఁ గావించి, వానికిఁ బవిత్ర మైనశస్త్రమరణము లేకుండఁ జేసెదను.

(కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

కంచు—దేవ!

తే. గీ. శాఖవాచిలుగంటలు శ్రావ్యముగను
మొరయఁ, బ్రాలంబచామరంబులు వెలుంగ,

వల్గితాకులహయములఁ బన్ని తెచ్చె
రథము తే పితారిహృన్మనోరథము, దేవ ! ౨౮

దుర్యో — దేవీ! నీ వంతిపురమున కేగుము. నేను నాప్రల్లదుని మిథ్యాప్రతిజ్ఞునిఁ గావించి తెల్లఁబుచ్చి వానికిఁ బవిత్ర మయినశస్త్రమరణము లేకుండఁజేసెదను.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

గద్య. ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధసరసకవితాధురంధర వడ్డాది సాధువంశక్షీర
నీరాకరరాకాసుధాకర రాచ్చనామాత్యపౌత్ర హరితసగోత్ర పవిత్రగుణకదంబ
లక్ష్మాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫల సూరపరాజప్రధానతనూభవ విబుధ
విధేయ సుబ్బరాయ నామధేయాంధ్రీకృత వేణీసంహార
నాటకంబునందుఁ ద్వితీయాంకము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీపరమాత్మనేనమః

వేణీసంహారనాటకము.

తృతీయాంకము.

—:o:—

రంగము—యుద్ధభూమి.

(తరువాత వికృతవేషముతో నొకరాక్షసి ప్రవేశించుచున్నది.)

రాక్షసి—(వికృతముగా నవ్వి సంతోషముతో) చచ్చిపోయిన మనుష్యుల మాంసముతోడను వసలోడను వేయికడవల రక్తము సంపాదించి యుంచితిని. ప్రతి దినమును దృప్తిదీరఁ ద్రాగెదను. ఈ యుద్ధము నూఱేండ్లు వర్ధిల్లుఁ గాక. (సంతోషమున గంతులు వేయుచు) సైంధవవధ జరిగించిననాఁడు వోలెఁ బ్రతిదినము నర్జునుఁడు యుద్ధకర్మమును సలిపె నేని, నాయింటికొట్లన్నియు రక్తమాంసములతో నిండి యుండును గదా! (నడిచి దిక్కులుచూచి) అయ్యో! నామగఁడు రుధిరప్రియుఁ డెక్కడ నున్నాఁడో? వానిని వెదకెదను. (నడిచి) పోనీ పిలిచెదను. ఓరుధిరప్రియా! ఓరుధిరప్రియా! ఇటురా. ఇటురా.

(తరువాత నట్టిరాక్షసుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

రాక్షసుఁడు—(ఆయాసపడుచు) ఇప్పుడు క్రొత్తగాఁ జంపఁబడినమనుష్యుల మాంసమును వెచ్చవెచ్చనిపచ్చినెత్తురును లభించె నేని నాయాయాసము నిమిషములో నుపశమిల్లును గదా!

రాక్షసి—(తిరుగఁ బిలుచుచున్నది.)

రాక్షసుఁడు—ఓరీ! ఎవతెరా నన్నుఁ బిలుచుచున్నది? (చూచి) ఓహో వసాగంధా? (సమీపించి) వసాగంధా! నన్నెందుకే పిలుచుచున్నావు!

రాక్షసి—ఇదిగో! రుధిరప్రియా! ఇప్పుడే హతుఁడైనయొకానొకరాజఋషిశరీరావయవములనుండి ప్రవహించి వసాస్నేహము చేతఁ జిక్కనై గోరువెచ్చగా నున్న యీక్రొత్త నెత్తురు హృదయమాంసముతోఁగూడ నీనిమిత్తము కొనివచ్చినదానను. ఈమాంసము నంజుకొనుచు రక్తమున దప్పి తీర్చుకో.

రాక్షసుఁడు—(సంతోషముతో) బాగు! వసాగంధా! బాగు! కడు మేలయిన పని చేసితివి. నేను మిక్కిలి వడ గొట్టి "యెక్కడ నైనను వెచ్చవెచ్చని నెత్తురు దాహమునకు దొరకునా?" యని కనుపెట్టుకొని యున్నాను.

రాక్షసి—రుధిరప్రియా! మనుష్యులు, ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱములు, మొదలగువాని రక్తప్రవాహములచేతఁ బెద్దసముద్రములాగున నున్న యిటువంటియుద్ధరంగమునఁ దిరుగుచుండియు దప్పిగొన్నాఁడ నని చెప్పుచున్నావు. నాకుఁ జాల వింతగానున్నది.

రాక్షసు—(క్రోధముతో) ఓసి వసాగంధా! పుత్రశోకముచేతఁ బరితపించుచున్న మనరాణి హిడింబాదేవిని జూచి వచ్చుటకు వెళ్ళినాఁడనే.

రాక్షసి—రుధిరప్రియా! మనరాణి హిడింబాదేవి ఘటోత్కచకుమారుని మరణమున కింకను నేడ్చుచునే యున్నదా?

రాక్షసు—ఓసీ! ఆమెదుఃఖ మెట్లు చల్లాఱును? అయినను నభిమన్యునిచావు వలన సమానదుఃఖురా లయినసుభద్రాదేవియు, ద్రౌపదీదేవియు నామె నూఱడించుచున్నారు

రాక్షసి—రుధిరప్రియా! ఇదిగో ఏనుఁగుఁబుఱ్ఱలోఁ బట్టి తీసికొని వచ్చినదానను. ఈవెచ్చవెచ్చనిక్రొత్తనెత్తురు గుండెలయూరుఁగాయను జప్పరించుచు దాహము పుచ్చుకో.

రాక్షసు—(అలాగుచేసి) వసాగంధా! నీవు రక్తమును హృదయమాంసమును గూడ నేపాటి సంగ్రహించి యుంచితివే?

రాక్షసి—రుధిరప్రియా! మునుపు నేను దాఁచిపెట్టిన దంతో నీ వెఱుఁగనే యెఱుఁగుదువు. క్రొత్తగాఁ గూర్చిపెట్టినది చెప్పెద వినుము. భగదత్తుని నెత్తురు బానెఁడు. సైంధవునివస రెండు కడవలు. విరాటరాజు భూరిశ్రవస్సు సోమదత్తుఁడు బాహ్లికుఁడు మొదలగు పెద్దపెద్దరాజులయుఁ, దక్కినముక్కిడిమానుసులయు రుధిరవసామాంసములు వేలకొలఁది బానలనిండఁ బట్టి, వాసెనలు గట్టి, యింటిలోఁ బదిలముచేసి యుంచినదానను.

రాక్షసు—(సంతోషముతోఁ గౌఁగిలించుకొని) వహవా! వహవా! నీవు మిక్కిలి మంచిపెండ్లామవే. నీవంటిమంచిపెండ్లాము దొరకుటచేతను, హిడింబాదేవి ప్రసాదముచేతను నాదారిద్ర్యము బొత్తిగ వదలిపోయినది.

రాక్షసి—రుధిరప్రియా! హిడింబాదేవిప్రసాద మెట్టిది?

రాక్షసు—ఇంతకు మున్నే హిడింబాదేవి నన్ను గౌరవముతోఁ బిలిచి "రుధిరప్రియా! నీవు నేఁడు మొదలు యుద్ధములో భర్తగారివెనువెంటను దిరుగుచుండునది" యని యాజ్ఞాపించినది. కాఁబట్టి భీమసేనుఁడుగారితోఁ దిరుగుచుండు నాకు నేమి కొదవ? రక్తము మాంసము మెదడు క్రొవ్వు మొదలుగా నేమి గావలసిన నదియెల్లను సులభముగా లభించును గనుక, నాఁకలి యెట్టిదో దప్పిక యెట్టిదో యెఱుంగక భూలోకస్వర్గ మనుభవించెదను. నీవును జాగరూకురాల వయి మఱి వేయికడవల రక్తము సంపాదించి యుంపుము.

రాక్షసి—రుధిరప్రియా! నిన్ను భీమసేనుఁడుగారితో నుండు మన్నదియెందుకు?

రాక్షసుఁడు—వసాగంధా! మనదొర భీమసేనుఁడుగారు దుశ్శాసనునిగుండెలు బద్దలు చేసి రక్తము త్రాగుటకుఁ బ్రతిజ్ఞ పట్టినారు. కాఁబట్టి రాక్షసుల మయిన మనము గూడ నాయనతో రక్తపానము చేయ వలె నని.

రాక్షసి—(సంతోషముతో) దేవీ! బాగు! బాగు! నీయనుగ్రహమున నా మగనికి మంచియుద్యోగము దొరకినది.

[తెరలోపలఁ బెద్దకలకలము]

ఇద్దఱు—(ఆలకించుచున్నారు.)

రాక్షసి—ఓరుధిరప్రియా! ఏమిది? పెద్దకలకలధ్వని వినఁబడుచున్నది.

రాక్షసుఁడు—ఓసీ! వసాగంధా! ధృష్టద్యుమ్నుఁడు ద్రోణుని జుట్టుఁ బట్టుకొని కత్తితోఁ గుత్తుకఁ గోయుచున్నాఁడు.

రాక్షసి—(సంతోషముతో) రుధిరప్రియా! మనము గూడఁ బోయి ద్రోణుని రక్తము త్రావుదము.

రాక్షసుఁడు—(భయముతో) వసాగంధా! అది బ్రాహ్మణరక్తమే; గొంతుదగులఁ బెట్టుచు లోపలఁ బ్రవేశించును. అయ్యో! మన కిది యెందుకే?

[తెరలో మరలఁ గలకలము.]

రాక్షసి—రుధిరప్రియా! ఇదిగో! మరలఁ బెద్దకలకలధ్వని వినఁబడుచున్నది.

రాక్షసుఁడు—(తెరవంకఁ జూచి) వసాగంధా! ఇదిగో! ఖడ్గము చేతఁ బట్టుకొని యశ్వత్థామ యిటు వచ్చుచున్నాఁడు. ఒకవేళ ధృష్టద్యుమ్నునిమీఁది కోపమున మనలను గూడఁ బట్టి వధించు నేమో! లేచి రా. మనరాణి హిడింబాదేవి యాజ్ఞాపించినట్లు చేయుదము (నిష్క్రమించుచున్నారు, ప్రవేశకము.)

[తరువాత నుత్తాలిద్ధుఁ డయి కలకల మాలకించుచు నశ్వత్థామ ప్రవేశించుచున్నాఁడు]

మ. గుహలోద్యత్ప్రళయానిలక్షుభితకుంభత్పుష్కలావర్తమే
ఘహారాద్భరవగర్జితారవసదృక్షంబై, పికీర్ణశ్రవః
కుహరంబై, తతరోదసీభరితమై, క్షుభ్యత్కులక్షోణిభృ
ద్గుహమై, యుద్భవ మయ్యె యుద్ధభువి నీకోలాహలం బేమొకో? ౧.

(ఆలోచించి) అర్జునుఁడో సాత్యకియో వృకోదరుఁడో పడుచుఁదనపుగర్వముచేత మర్యాద నతిక్రమించి ప్రవర్తించినారు. అందుచేత మాతండ్రిగారు మహాకోపమున శిష్యవాత్సల్యము నొకమూలను ద్రోసి, నిజ మయినతపపరాక్రమమునకుఁ దగినంత పనిచేయ నారంభించి యుందురు. ఇది నిశ్చయము.

మ. అని దుర్యోధనపక్షపాతసదృశం బస్త్రగ్రహోత్కోచితం
బనఘశ్రీభృగురామలబ్ధబహుదివ్యాస్త్రానురూపంబు స
ద్ధనురాచార్యరుషానురూప మగుచేఁతల్ చేసెఁ గాఁబోలు మ
జ్జనకుం డారిపుఘస్మరు నెనయఁగా శక్తుం డెవం డామెనన్? ౨.

(వెనుకఁ దిరిగి చూచి) ఇంకను నేను రథము నెందుకుఁ బ్రతీక్షింపవలెను? నీలమేఘచ్ఛాయను గేరుచు బంగారుఁబిడియాను దట్టమయినపట్టుఁదాళ్లను గలిగి యున్న యీఖడ్గమే నాకు సకలశస్త్రములును; శీఘ్రముగా యుద్ధరంగమున నుఱికెదను (నడచి యెడమకన్నదరుట సూచించి) ఏ మిది? ఆహవమహోత్సవప్రమోదనిర్భరుండ నయి తండ్రిగారిపరాక్రమము చూడ వేడుకపడుచున్న యశ్వత్థామ నగు నాకుఁ గూడ నీ యనిమిత్తములు సమరగమనవిఘ్నమును గలిగించుచున్నవి. కానీ. పోయెదను. (గర్వముతో నడిచి ముందు చూచి) ఆహా! ఏమిది? అవధీరితసకలక్షత్రియధర్ములయి, యుత్సృష్టసత్పురుషోచితలజ్జావకుంఠనులయి, విస్మృతస్వామిసత్కారలఘుచేతస్కులయి, యగణితకులవచస్సదృశపరాక్రములయి. యీరథికులు హస్తిపకులు నాశ్వికులుఁ బదాతులును గూడఁ దిరిగి చూడక వెన్నిచ్చి పఱచుచున్నారు. ఏమీ! యీబలములమహాక్షోభము! (నిరూపించి) ఆహా! ఎంతకష్టము! కర్ణాదు లయిన మహారథులు గూడ సమరపరాఙ్ముఖు లగుచున్నవారే! (భయముతో) మాతండ్రిగారిచేత సంరక్షింపఁబడుచున్నను బలముల కిట్టియవస్థ సంభవించిన దేమి చెపుమా? ఏమో కానిమ్ము. ఓయీ [illegible]సముద్రవేలాపరిపాలనమహామహీధరమూర్ధాభిషిక్తులారా! ఏల యీలాగున యుద్ధరంగమునుండి పాఱిపోవ సాహసించితిరి? చాలుఁ జాలు. నిలు నిలుఁడు.

తే.గీ. సమరగమనకుఁ దొలఁగినఁ జావ రేని,
యిచటు వాసి మఱొక్కెడ కేగఁ దగును;
జంతువుల కెల్ల మృత్యువు సహజ; మూర
కిట్లు మీకీర్తి నలుపు గావింప నేల? ౩.

మఱియు,

చ. పరబలవార్ధిపోతియుతబాడబుఁ, డుగ్రధనుర్ధరాధిరా
డ్గురుఁడు, భవచ్చమూపతి, యకుంఠితతేజుఁడు నాదుతండ్రి, సం
గరభర మూన, మీకు భయకారణ మేమి? కృపుండ! నిల్వుమీ;
పరుగిడి పోకు కర్ణ! కృతవర్ముఁడ! ధైర్యము చిక్కఁ బట్టుమీ. ౪.

(తెరలోపల) ఇంకను మీతండ్రి యెక్కడ?

అశ్వ — (విని) ఏ మనుచున్నారు? ఇంకను మాతండ్రి యెక్కడనా? ఓరి క్షుద్రులారా! పాఱుఁబోతులారా! ఇట్లు పేలుచున్న మీనాలికలు వేయిచీలికలు గావలదా?

మ. పటుతేజంబున ద్వాదశార్కు లుదయింపన్ లేదు విశ్వంబు గా
ల్పుటకున్; వీచుట లేదు వాయువులు నేడున్ సప్తధా భిన్నమై;
ఘటియింపఁబడె కనుపట్టదంబరము గర్జత్పుష్కలావర్తక
చ్ఛటలం; బాపము లాడి రేల జనకున్ శౌర్యాబ్ధిఁ బాపాత్మకుల్? ౫

(తత్తఱపాటుతో దెబ్బలు తిని సూతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

సూతు—కుమారా! రక్షింపురక్షింపు. (కాళ్లమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

అశ్వ—(చూచి) ఏమిది! తండ్రిగారిసారథి యశ్వసేనుఁడా? ముల్లోకములు రక్షింపఁ జాలినతండ్రిగారిసారథియై యుండియుఁ జిన్నవాఁడ నగునావలన రక్షణము గోరుచున్నావేమి?

సూతు—(లేచి దుఃఖముతో) ఇంకను మీతండ్రి యెక్కడి?

అశ్వ—(తత్తఱపడి) ఏమి? తండ్రిగారే లేరా?

సూతు—మఱేమి?

అశ్వ—హా! తండ్రీ! (మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

సూతు—కుమార! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

అశ్వ—(తెలివి వచ్చి, కన్నీళ్లతో) హా! పుత్త్రవత్సల! హా! లోకత్రయైక ధనుర్ధర! హా! పరశురామాస్త్రసర్వస్వప్రతిగ్రహప్రవీణ! హా! తండ్రీ!

సూతు—కుమారా! ఇంతకడుపుపగిలి దుఃఖింపఁగూడదు. మీతండ్రిగారు వీర పురుషోచిత మయినమరణము నొందినవారు. నీవును దదనురూపమయినభుజపరాక్రమమునఁ విజృంభించి యీదుఃఖసాగరమును దరించి సుఖింప వలయును.

అశ్వ—(కన్నీరు జాఱ) అయ్యా! అశ్వసేనా! అంతటి భుజపరాక్రమ సముద్రు లయినతండ్రిగారు తా మేరీతిన నస్తమించిరో చెప్పుము.

చ. తనగదచేతఁ బెద్దగురుదక్షిణ యిచ్చెనొ భీముఁ డోజ్జకున్?

సూతు—రామ! రామ!

అశ్వ—ఘనతరశిష్యవత్సలుని గాండివి యమ్ములఁ బూజ చేసెనో?

సూతు—కుమారా! అలా గేల జరుగును?

అశ్వ—వినిశితచక్రధారకును వెన్నుఁడె తా నెర చేసెనో గురున్?

సూతు—అదియును సంభవింప లేదు కుమార!

అశ్వ—మనమున నాకు నాలుగవమానిసి తోఁపఁడు వీరు మువ్వురే. ౬.

సూతు—కుమార!

ఉ. వీరన నెంత యుద్ధమున విల్లు కరంబున నున్న రుద్రునా
కారము దాల్చునగ్గురుమగంటిమి? కాయన కొండ్రు సాటియే?

దారుణశోకభారమునఁ దానుగ శస్త్రము నుజ్జగింపఁగాఁ,
గ్రూరరిపుండు చేరి యతిఘోరము చేసె; నిఁ కేమి చెప్పుదున్? ౭.

అశ్వ—అయ్యా! శోకమునకుఁ గాని యస్త్రపరిత్యాగమునకుఁ గాని యేమికారణము ?

సూతు—కుమారుఁడే కారణము.

అశ్వ—అయ్యో! నే నెట్లుగాను ?

సూతు—(కన్నీళ్లతో) ఆలకింపుము.

మ. పడెగా, స్పష్టముగాఁ, బృథాతనయుఁ డశ్వత్థామ ద్రోహింపఁగాఁ
బడె నంచు న్వచియించి, మెల్లఁ బిదపలోఁ బల్కెన్ గజం బంచు; నా
నుడు వాలించి, కుమారవత్సలుఁడు ద్రోణుం డట్టె కన్నీళ్లతో
విడిచెన్ శస్త్రములన్ యుధిష్ఠిరవచోవిశ్వాసమూలంబునన్. ౮.

అశ్వ—హా! సుతవత్సల! హా! వృథామదర్థపరిత్యక్తజీవిత! హా! శౌర్యరాశి! హా! శిష్యప్రియా! హా! యుధిష్ఠిరపక్షపాతీ! హా! తండ్రీ! (రోదనము చేయుచున్నాఁడు)

సూతు—కుమార! ఊరక యేల యిట్లు వాపడిచి ధైర్యంబు నొందెదవు? ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము.

అశ్వ— తే.గీ. తండ్రి! నీ వస్మదనృతవధంబు వినుచు,
విడిచితువు అస్త్రములతోడఁ గొడుకుఁదీపి;
నీగురునికల్పంపువధ విని నేను మనెద;
నిట్టిఖలునెడఁ బ్రేమ నీ కేల పుట్టె? ౯.
(మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు)

సూతు—ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము కుమార!

[తరువాత నుద్వేగముతోఁ గృపుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కృప—చ. అనుజులతోడి కౌరవధరాధవుఁ డేటికి? నేల ధర్మనం
దనుఁడు? వృథాగ నస్త్రములు దాల్చినరాజులు నేను నేల? మా
తనువులఁ గాల్పనా? యపుడు ద్రౌపది, యిప్పుడు ద్రోణుఁడీవిధం
బునఁ దలపట్టుకోఁబడినయుచ్చట గంటివి చిత్రశైఖరిన్. ౧౦.

కట్టా! ఎంతపని పుట్టెను? పిల్లవాఁ డయినమా యశ్వత్థామమొగము నే నెట్లుగాఁ జూతును? అయినను వాఁడు హిమవంతునివంటి ధైర్యసారము గలవాఁడును, లోకవృత్తములు బాగుగ నెఱింగినవాఁడును, గాన నంతగా దుఃఖింపకుండు నని తోఁచెడును; కాని యసదృశ మయినయీపితృపరాభవము వినిన, నేమి చేసెడునో యది మాత్ర మూహింపఁ జాలకున్నాను.

మఱియు,

క. మునుపటియొకదానిఫలం
బనుభూతం బగుచు నున్న దతిదారుణమై;
జన మీ కేశగ్రహణం
బున నిశ్శేషంబ యగును బో రూఢముగన్. ౧౧

(చూచి) ఇదిగోఁ! కుఱ్ఱవాఁడొక్కఁడే కూరుచున్నాఁడు. దగ్గఱకుఁ బోయెదను.

(సమీపించి తొట్రుపాటుతో) వత్సా! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

అశ్వ — (మూర్ఛ దెలిసి కన్నీళ్ళతో) హా! సకలభువనైకగురూ! హా! తండ్రి! (ఆకాశము చూచి) యుధిష్ఠిర! యుధిష్ఠిర!

ఉ. బొంకి యెఱుంగ వెన్నఁడును బుట్టి; యజాతవిరోధి వైతి వే
వంకను భూజనంబునకు బాధ యొనర్పమి; నాయభాగ్యతన్
గొంకక సర్వముం జెఱచుకొంటివి నీ వొకమాటలో; నృపా!
పంకిలచిత్త! మజ్జనకు బ్రాహ్మణుఁ డొజ్జ యటంచు నెంచవో? ౧౨.

సూతు — కుమార! ఇదిగో! మీ మేనమామ కృపాచార్యులవారు వచ్చి నీప్రక్కను గూరుచున్నారు.

అశ్వ — (పార్శ్వమునకుఁ దిరిగి చూచి కన్నీళ్ళతో) మామా! మామ!

ఉ. ఎవ్వనితోడ నిప్పు డని కేఁగితివో, వరభూరాజికిన్
జివ్వగులం దొలంప రణసీమల నాఁడిడికంబ మెవ్వఁడో,
యెవ్వనితోడ నీ కగునొ యొప్పుశుఁ జిత్రపునవ్వుటాలకం
డెవ్వల చేసె నీమఱఁది? యెప్పుడుఁ జెప్పఁగదయ్య మాతులా! ౧౩.

కృపు — అబ్బాయీ! తెలుప వలసిన దంతయు నీకే తెలియును; కాఁబట్టి యిఁక నీలాగున నీ వతిశోకమున మునుఁగఁ దగదు.

అశ్వ — మామా! నేను దుఃఖము విడిచిపెట్టినాఁడ. ఇదిగో! సుతవత్సలుఁడయిన నాతండ్రియొద్దకే పోయెదను.

కృపు — నాయనా! ఇది నీబోఁటులకుఁ దగినది కాదు.

సూతు — కుమార! అతిసాహసము చేయకుము.

అశ్వ — అయ్యా! ఏమిచెప్పుదును?

తే. నన్ను నెడఁబాయఁ జాలక నాదుతండ్రి
సరగఁ బరలోకమునకుఁ దా నరిగెఁ గాదె?
యంతప్రేముడి గలిగినయట్టితండ్రి
కెట్లు విరహంబు గలిగింప నేను నేర్తు? ౧౪.

కృపు—వత్సా! పుత్రులకు లోకద్వయమునందును దండ్రు లనువర్తనీయులు; కావున సంసార మున్నంతవఱకు దేహయాత్ర తప్పనిదే.

ఆ. వె. ఉదకదానమునను, యోగ్యనిమంత్రణం
బునను, శ్రాద్ధకర్మమునను, దండ్రి
కుపకరింతు బ్రతికి యుండిన నిహమున;
నితరకథమె యైన నేమి చెప్ప? ౧౫.

సూతు—ఆయుష్మంతుఁడా! ఈశారద్వతునియాజ్ఞ మీఱకుము.

అశ్వ—అయ్యా! ఇదియంతయు సత్యమే; అయినను పితృవియోగి నగు నేను దుర్భర మయినయీశోకభారముచేత క్షీణమైన నీ ప్రాణముల భరింపఁజాలకున్నాను; కాఁబట్టి తండ్రిగారిని జూచుట కాయన పడియున్నయెడకేని పోయెదను. (లేచి ఖడ్గముఁజూచి యాలోచించి) ఇంక నీశస్త్రగ్రహణవిద్యతో నేమి ప్రయోజనము? (గోసిలిపట్టి కన్నీళ్లతో) పూజ్య మయిన యోశస్త్రమా!

చ. అనుచిత మైన, నోటమిభయంబున నెవ్వఁడు నిన్నుఁ దాల్చె, నె
వ్వనిమహిమంబుచేతను బ్రపంచమునం దెదు రేది లేదు నీ,
కనుపమపుత్రశోకమున నాయన నిన్నుఁ బరిత్యజించెఁ; గా
వున నిఁక నేను నిన్విడుతుఁ; బొమ్ము శుభమ్ముగ నీకు శస్త్రమా! ౧౬

(విడువఁబోవుచున్నాఁడు.)

(తెరలో) ఓహో! రాజులారా! ఏమిది పూజ్యుఁ డయినభారద్వాజుఁ డీ సూతుకుఁ డిట్లు పరాభవించుచుండఁగా మీ రందఱు నుపేక్షించుచున్నారు.

అశ్వ—(విని మెల్లమెల్లగా శస్త్రమును స్పృశించుచు) ఏమీ! మాతండ్రిగారగు భారద్వాజునకే పరాభవమా?

(మఱలఁ దెరలో)

మ. వదనం బశ్రులఁ దొప్పదోఁగ, వసట స్వర్జించి శస్త్రంబు, లా
పదలో నుండఁగఁ. దజ్జరాపలితధావళ్యస్ఫురత్కేశముల్
సదసమ్యాప్యతఁ జేతఁ బట్టుకొని, ధృష్టద్యుమ్నుఁ డాచార్యకం
తు దెగం గోసె చవంగ, వంద తీటు లీదుష్టాత్ము సైరింతురే? ౧౭.

అశ్వ—(క్రోధముతోడను దుఃఖముతోడను గృపసూతులను జూచి) ఇదేమి?

చ. కనులను మూసి ప్రాయమునఁ గాయముఁ బాయఁ దలంచి, శస్త్రముల్
మును పరిత్యజించి రణభూమిని నాజనకుండు నిల్వ, నా
యనపలితోత్తమాంగమున హస్తము వైచియు గొంతు గోసెనే
చెనఁటి యొకండు, విండ్లు తమచేతులఁ బూని నృపుల్ గనుంగొనన్? ౧౮.

కృపు—వత్సా! జను లీలాగుననే చెప్పుకొనుచున్నారు

అశ్వ—ఏమి? నాతండ్రి శిరస్సే యొకదురాత్ముఁడు ముట్టుకొనెనా?

సూతు—(భయముతో) కుమార తేజోరాశి యగునమ్మహాత్మునకుఁ గ్రొత్తగా నిట్టిపరాభవము సంభవించినది.

అశ్వ—హా! పుత్రవత్సల హా! తండ్రీ! అదృష్టహీనుఁడ నయిన నానిమిత్తము నీశస్త్రమును బరిత్యజించి యటువంటిక్షుద్రునిచేతఁ బరాభూతుఁడ వయితివి గదా? కానీ.

ఉ. శోకముతో ననిన్ గళితనుం డగు మద్గురు నుత్తమాంగమున్,
గాకియొ, కుక్కయో, ద్రుపదనందనుఁడో, స్పృశియించుఁగాక, ద
ర్వీకరభీకరాస్త్రధనవిస్ఫురితి మత్తులశత్రు నెత్తిపై,
నాకడకాలు నే నునిచినా నిదిగో, మఱి కేలు గాదు సూ. ౧౯

ఆ! దురాత్మ! పాంచాలాపసద!

శా. మా మత్పుత్రగతిఁ దోఁగ రాజనకుఁ డమ్మాల్ ఇల్లు వర్జింప, నీ
వామై మెల్లఁగ జేరి, తచ్ఛిరముపై హస్తం బిడం జాగా
వా మూర్ఖా! మఱి నప్పు డేమతిలె నశ్వత్థామ యే మయ్యెరా?
మీమీమూఁకలు దూరిబొంగ లగుఁ జామ్మిత్ర నాదుబాణాగ్నికిన్. ౨౦

హా! యుధిష్ఠిర! యుధిష్ఠిర! అజాతశత్రూ! అమిథ్యావాదీ! ధర్మపుత్ర! నీ తమ్ములకుఁ గాని నీకుఁగాని నాతండ్రి యేమియపకారము గావించెను రాజా? పోనీ. అసత్యపరిధానవక్రచేతస్కుం డగుపీనితో నేమి? అర్జునా! సాత్యకీ! బాహుశాలివృకోదరా! మాధవా! సురాసురమనుజలోకైకధనుర్ధరుండును, బ్రాహ్మణుండును, వయోవృద్ధుండును. సర్వజనధనురాచార్యుఁడును, విశేషించి నాకుఁ దండ్రియు నగుభారద్వాజునియుత్తమాంగమును బాంచాలకులకలంకుఁ డగునరపశువు తనకరంబున స్పృశియించు చుండ, మీ రెల్లరు చూచి యూరకుండుట యుచితమే గదా? ఛీ; క్షుద్రులతో నేమి? వీం డ్రిందఱుఁ బాపాత్ములే.

తే. గీ. వీతమర్యాదు లై గురుపాతకంబు
సలిపి సహియించి చూచినసకలమనుజ
పశుల నిమ్మెల్ల, నేఁ గృష్ణపార్థభీమ
యుక్తముగ భూతబలి యిత్తు రక్తమునను. ౨౧

కృపు—అబ్బాయీ! దివ్యాస్త్రకోవిదుండ వయి పితృసమానుండ వగు బాహుశాలికి నీ కట్లు చేయుట యేమి యసాధ్యము?

అశ్వ—ఓరోరి పాండవమత్స్యపాంచాలక్షత్రియహతకులార!

చ. గురునిశిరంబు ముట్టి చెనుకోపమునన్; జ్వలదగ్నితుల్య మా
పగతున జామదగ్న్యుఁడు నృపాలుగ నెమ్మెయిఁ జేసె వింటిరే ?
నరపతులార ! దారుణరణంబున గోపకషాయితాత్ముఁడై
యారిరుధిరప్రవాహముల నట్టులు త్రాణి యొనర్ప లేఁడొకో. ౨౨

సూతుఁడా! నీవు శీఘ్రముగాఁ బోయి మహాహవలక్షణ మనుమదీయరథంబును సమస్తయుద్ధోపకరణములతోడను దీసికొని రా.

సూతు—చిత్తము కుమారా (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

కృపు—వత్సా! అవశ్యము ప్రతిక్రియ చేయఁ గాఁ దగినయీదారుణపరాభవానలంబును నీవు గాక మాబోఁటులు చల్లార్ప నేర్తురా ?

అశ్వ—అట్లయిన నే నిఁక నేమి చేయ వలెను.

కృపు—సేనాధిపత్యమున కభిషిక్తుండ వయి నీవు యుద్ధభూమికిఁ బోవలయు నని నాతాత్పర్యము

అశ్వ—మామా ! ఇది పరాధీనము, నపరిగణనంబును.

కృపు—నాయనా ! ఇది పరాధీనమును గాదు; అపరిగణనంబును గాదు సుమా.

తే గీ. భీష్ముఁడును ద్రోణుఁడును లేని పెద్దకొఱఁత,
పాయ నెట్టులు ధృతరాష్ట్రబలములకును.
వారితోఁ దులఁదూఁగెడుబాహుశాలి
వీవు సేనాధిపతివి గా వేని వత్స ? ౨౩

విలువిద్యయందు నాతి తేతిననినుబోఁటిశూరునికి ముల్లోకములు నొక్కవన, నిఁక యుధిష్ఠిరబల మెంతపాటిది ? కాఁబట్టి కౌరవనాయకుం డభిషేకోపకరణంబులను గూర్చుకొని, నీనిమిత్త మిప్పు డెదురు చూచుచుండు నని నేను దలంచెదను.

అశ్వ—అట్లా గయిన, మామా ! పరాభవాగ్నిచేత దగ్ధమగుచున్న నా హృదయంబు, తత్ప్రతీకారమగునభిషేకమునకుఁ దత్తఱపడుచున్నది; కాఁబట్టి నే నిప్పుడు పోయి నాతండ్రి యస్తమించుటకు విచారగ్రస్తుఁడయియున్న దుర్యోధనుని సేనాధిపతి నయి కౌఁగిలించికొని, నెయ్యంబున నూఱడించి, సంతాపశాంతి గావించెదను.

కృపు—అబ్బాయి ! ఇది బాగున్నది. మన మతనియొద్దకే పోవుదము.

(నడుచుచున్నారు.)

(తరువాతఁ గర్ణదుర్యోధనులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

దుర్యో—అంగరాజ !

తే. గీ. చుట్టముల శత్రుపుత్రులు సంప, శోకజలధి
శస్త్ర మను తెప్ప నీదుఁ దేజస్వి యొకండు;
కొడుకుచావును విని పోరఁ గుంభభవుఁడు,
శస్త్రమును దాల్ప కేటికి సన్యసించె? ౨౮

అవును. ఎట్టివానికిఁ గాని నైజగుణంబు పోదని చెప్పెడు పెద్దలమాట యబద్ధమగునా? శోకాంధచేతస్కుండయి యాద్రోణుండు క్షత్రియధర్మమయినకార్కశ్యమును విడిచిపెట్టి, బ్రాహ్మణసులభమయినమార్దవమును బరిగ్రహించినాఁడు.

కర్ణ—రాజా! కౌరవేశ్వర! ఇది యట్లు కాదు సుమీ.

దుర్యో—మఱి యెట్లు?

కర్ణ—ఆయనయభిప్రాయ మిది. అతఁడీభూమండలం బంతకు నశ్వత్థామ నభిషేకింపవలె నని యూహ చుండువాఁడు; కాఁబట్టి యాకోరిక వ్యర్థ మయినందున బ్రాహ్మణుండను వృద్ధుండను నయిన నా కీవృథాశస్త్రగ్రహణ మెందు కని యట్లు చేసినవాఁడు.

దుర్యో—(తలపంకించి) ఇది యాలాగే కావచ్చును

కర్ణ—ఇందుచేతనే, కౌరవపాండవపక్షపాతమున రాజు లందఱుఁ దమలోఁ దారు పోరాడి చావఁగోరి, యీతండు మనలోని ప్రధానపురుషుల కపాయము వచ్చునప్పుడు చూచి చూడనట్టు లూరకుండుచు వచ్చినాఁడు.

దుర్యో—ఇదియును ముందు చెప్పినదాని కనుకూలముగనే యున్నది.

కర్ణ—ఇంతే కాదు. రాజా! ద్రుపదరాజతనికి బాల్యస్నేహితుఁ డయినను జిన్నప్పటినుండి యితనియభిప్రాయ మెఱింగి యుండుటచేతనే యీమహాత్మునికిఁ దనరాష్ట్రములో నిలువ నింత నీడ నైన నిచ్చినాఁడు కాఁడు.

దుర్యో—సెబాసు అంగరాజా! లెస్సగా నాలోచించితివి.

కర్ణ—మిత్రమా! ఇది నాయొక్కనియభిప్రాయమే కాదు. ఎఱిఁగినవారెవ్వరును దీనిని వేఱుగాఁ దలఁచుకొనరు.

దుర్యో—అవును. ఇది నిశ్చయమే. ఏమి సందేహము?

తే గీ. అతిరథుఁడు తాను ముందుగా నభయ మిచ్చి
సైంధవున, నర్జునుఁడు వానిఁ జంపు చుండ
నితఁడు ప్రదక్షిణమున నుపేక్ష చేసె;
నిట్టి కాకున్న దానికి నేమి కతము? ౨౯

కృపు—(చూచి) అబ్బాయీ! ఇదిగో దుర్యోధనుఁడు సూతపుత్రునితోఁ గూడ నీమఱ్ఱిచెట్టునీడను గూర్చుండియున్నాఁడు. మనము నక్కడకుఁ బోదము. (అట్లుచేసి)

ఇద్దఱును—విజయతాం విజయతాం రాజన్.

దుర్యో—(చూచి) ఓహో కృపాచార్యులవారు నశ్వత్థామయు నా? (ఆసనమునుండి లేచి) గురువర్యా! నమస్కరించుచున్నాను. (అశ్వత్థామను గూర్చి) ఆచార్యపుత్ర!

ఉ. రమ్ము; నాకతనఁ దండ్రిఁ బాసినబిడ్డ వైతె? నన్
బిగ్గఁ గవుంగిలింపు సఖ! నీకడు మెత్తనిమేను హత్తఁగా;
నగ్గురుబాహులట్టిభవదాయతబాహులు మేను సోఁకినన్,
గగ్గురుపాటు సంభ్రమముగా దెటులారట మొందుచుండినన్? ౨౬

(కౌఁగలించుకొని పక్కను గూరుచుండఁబెట్టుకొనుచున్నాఁడు.)

అశ్వ—(కన్నీరు విడుచుచున్నాఁడు.)

కర్ణ—ద్రోణాయనీ! తీవ్రమయినశోకానలమున నేల పరితపించెదవు?

దుర్యో—ఆచార్యపుత్ర! ఈదుఃఖసాగరమునందు మనకిరువురకును భేదమేమి?

ఆ. వె. తండ్రి నీకుఁ; జూడఁ దండ్రి నెచ్చెలి నాకు;
నీకు గురువు, వింట నాకు గురువు;
అతఁడు మేను దొఱఁగ, నార్తి చెప్పఁ దరంబె?
మఱుఁగుచున్న నీదుమదికె యెఱుక. ౨౭

కృపు—వత్సా! ఈకురుపతి చెప్పిన దంతయు యథార్థము.

అశ్వ—రాజా! నీవు కూడ నిట్లు పంచుకొనుటచేత నాశోకభారము కొంత చులుకపడినది. కాని

ఆ. వె. నేను బ్రదికి యుండఁగానె నాజనకుని
జుట్టు దుష్టరిపుఁడు పట్టుకొనియె;
నింక లోకమందు నితరు లౌ తండ్రులు
కొడుకులకును నాస పడుదురయ్య? ౨౮

కర్ణ—ద్రోణజా! అందుకుఁ జేయునది యేమి? ఎల్లవారలపరాభవమును బోఁగొట్టఁ జాలినతాను, బుద్ధిపూర్వకముగా శస్త్రమును బరిత్యజించి యంతటిదురవస్థ దెచ్చుకొన్నాఁడు.

అశ్వ—అంగరాజా! నీ వేమనియెదవు? అందుకుఁ జేయునది యేమా? అయిన నాచేయునది యేమో చెప్పెద వినుము.

* శా. వాలుం బూనుమలాధ్యుఁ డేఁ డెవఁడొ శుంభత్పాండవానీకినిన్,
శాలుండున్, మఱి, చూలు, నెవ్వఁ డెవఁడో పాంచాలురం, దేఁడెవం
డాలోకించెఁ దరుగ్రకర్మ, మెవఁ డేఁ డస్త్రం బనిన్ వాకుఁ, ద
త్కాలుం డైనను, వానివానికి మహాకాలుండ నే నయ్యెదన్. ౨౯

మఱియు నో జామదగ్న్యశిష్య! కర్ణ!

చ. మదుపు లోనర్చి నిక్కుడవె మాఱ్తుర నెత్తుటితోడె రాముఁ, డి
ప్పుడు నదియే పరాభవము, భూపుఁడు మత్పితృమౌళి ముట్టె; నా
కడ వెలుఁ గొందుచున్నరిపుఘస్మరశస్త్రము లవ్వియే సుమీ;
యడిగితి గాన లెస్స విను, మాపనియే యిపు డేను జేసెదన్. ౩౦

దుర్యో—ఆచార్యపుత్త్రి! అనన్యసాధారణమై తథావిధమైనని బాహుపరాక్రమమునకు సాటి యున్నదా?

కృపు—రాజా! అశ్వత్థామ మహాసమరభారము పయి వేసికొన్నాఁడు గదా! ఇతఁడు ధనుర్ధరుఁ డయిన ముజ్జగంబులును జయింప సమర్థుఁ, డిఁక యుధిష్ఠిరబల మెంతపాటిది? కాఁబట్టి యీతని సేనాధిపత్యమున కభిషేకించుట సముచితం మని నే నూహించెదను.

దుర్యో—మీరు లెస్సగా నాలోచించి చెప్పితిరి. అయిన నిది పూర్వమునందే యంగరాజునకుఁ జెంది పోయినది.

కృప—రాజా! అసదృశ మయినపితృపరాభవశోకసముద్రమున మునిఁగి యున్నయితని, నంగరాజునిమిత్తము నుపేక్షించుట యుక్తము గాదు. ఆశత్రుకులము నే సంహరింపఁ దలఁచి యున్నయితనికి నీ విట్లు చేసినఁ గష్టముగా నుండదా?

అశ్వ—రాజా! ఇంక యుక్తాయుక్తవిచార మెందుకు?

మ. ఎట్లఁ జే యుంచుక నిద్రపో దధిప! నీ వీరేయి నల్లాములన్;
ఘనవంపుంగథ నేఁటితో ముగియుఁ; నిష్కంటారి, నిష్పాండవం,
బిది నిస్సోమక, మయ్యెడుం జగము; నేనే యోధరాభారి మం
త దోలంగించెద, దుష్టరాజకులకాంతారంబు ఖండించుచున్. ౩౧

కర్ణ—ద్రోణాత్మజా! ఇది చెప్పుట సుకరమే గాని చేయుట దుష్కరము. ఈపనికిఁ గౌరవసేనలో ననేకులు సమర్థులు.

పాఠాంతరము. *ఉ. వాలును గేలఁ బూనుబలవంతులఁ బాండవసేనలందుఁ, బాం
చాలకులంబునందు ముదుసళ్ళను బిల్లలఁ బాలురన్, మహా
కాలుఁ డనంగ నప్పు డది కాంచిన వైరుల నెల్లఁ ద్రుంతు నే
నాలములోనఁ, గ్రోధభయదాకృతినై పగ యెల్లఁ దీఱఁగన్.

అశ్వ—అంగరాజా! ఈపనికిఁ గౌరవసేనలో ననేకులు సమర్థులు; నిజమే. అయినను నాదుఃఖముకొలఁది నే నిట్లు పలికితిని గాని వీరపురుషుల నాక్షేపింప వలయు నని కాదు.

కర్ణ—మూఢుఁడా! దుఃఖ ముండినఁ గన్నీళ్ళు విడువ వలయును; క్రోధ ముండిన నాయోధసహాయుఁడ వయి యుద్ధములో నుఱుక వలయును. అంతేకాని యిట్లు పరితాపములు గొట్టుట యెందుకు?

అశ్వ—(క్రోధముతో) ఓరోరి! రాధాగర్భభారభూత! సూతాపసద! ఇదేమిరా నన్నాక్షేపించెదవు?

కర్ణ—క. సూతుఁడనో సూతసుతుఁడనో
యేతప్పున కేమి లేర; యెవఁడో యొకఁడన్;
జాతము దైవాధీనము;
ఖ్యాతం బగుపౌరుషము మదాయత్త మగున్. ౩౨

అశ్వ—ఓరికర్ణా! నీ వే మనియెదవు; నాదుఃఖమును గన్నీళ్ళతోనా దీర్చుకొమ్మనియెదవు? ఖడ్గముతోఁ గాదేమి? చూడు,

మ. భవదస్త్రాళులు వోలె నావి, గురుశాపప్రాప్తి వమ్మయ్యెనో?
బవరంబు న్విడ నాడి వచ్చితినొ నీభంగిన్ భయం బొందుచున్?
స్తవముల్ చేసెడుసూతవంశమున సంజాతుండనో నీవలెన్?
పగ యశ్రుంబునఁ గాని శస్త్రమునఁ దీర్పన్ లేనురా? బాలిశా? ౩౩

కర్ణ—(క్రోధముతో) ఓరివాచాటా! ఓరివృథాశస్త్రగ్రహణదుర్విదగ్ధ! ఓరిబ్రహ్మచారీ!

క. వమ్మయ్యెనొ సొమ్మయ్యెనొ
యమ్ముల నే విడిచిపెట్ట నాలములోనన్,
నెమ్మనమున పాంచాలభ
యమ్మున నీబాహుశాలి యగుతండ్రి వలెన్. ౩౪

అశ్వ—(క్రోధముతో) ఓరిరథకారకులకళంక! రాధాగర్భభారభూత! ఓరియాయుధానభిజ్ఞ! తండ్రిగారిని గూడ నాక్షేపించుచున్నావట్రా?

చ. విదితజగత్త్రయైకభుజవిక్రముఁ డాయన భీరుఁడో జయా
స్పదుఁ డగుశూరుఁడో యెఱుఁగుఁ బ్రత్యహ మాభువి తద్రణక్రియన్;
వదలెను శస్త్ర మెట్లొ తెలుపంగను ధర్మసుతుండె సాక్షి; నీ
వదరెదు పాఱుఁబోత! కులువా! యపు డచ్చట నీవు లేవురా? ౩౫

కర్ణ—(నవ్వి) ఓహో! నేను పాఱుఁబోతను; నీవు పోటుమానిసివి; నీ తండ్రిని దలఁచుకొన్న నాకు మిక్కిలి సందియము గలుగుచున్నది. ఓరిమూఢ!

తే. గీ. శస్త్ర ముడిగిన నేమి? యశస్త్రపాణు
లాయుధము నెత్తురిపుదర్ప మడఁప లేరె?
కాఁజక్రింబు నెదుర శిరంబు గోయ,
నుపిదలాగున నీతండ్రి యోర్చెఁ గాక. ౩౬

అశ్వ—(క్రోధముతో దేహము వడఁకు చుండ) దురాత్మా! రాజవల్లభ ప్రగల్భ! అసంబద్ధప్రలాప! సూతకులసంభవ!

ఆ.వె. భయము పడియొ, దుఃఖభారంబుననొ, వాఁడు
తండ్రి ద్రుపదసుతు వదల్పఁ డయ్యె;
నడిచి పడెడునిన్ను నాదల నాకడ
కాలఁ దన్నుచుంటిఁ; గాచుకోర.

(అట్లు చేయుటకు లేచుచున్నాఁడు.)

కృప దుర్యోధనులు—గురుపుత్ర! శాంతింపుము శాంతింపుము.

(వారించుచున్నారు)

అశ్వ—(తన్నుట నభినయించుచున్నాఁడు)

కర్ణ—(క్రోధముతో లేచి కత్తిదూసి) ఓరిదురాత్మా! బ్రహ్మబంధుఁడా! ఆత్మశ్లాఘీ!

తే. గీ. బ్రాహ్మణుండవు గాఁబట్టి బ్రతికిపోయి;
తయిన నీ విప్పు డెత్తినయట్టికాలు
కఱకుఁగరవాలమునను నే నఱకివైతు,
దునిసి పడె నని తలఁచుకో మనసునందు ౩౭

అశ్వ—ఓరిమూఢుఁడా! నేను బ్రాహ్మణుండను గనుకనా బ్రతికిపోయితిని? ఇదిగోఁ! జూడు నా బ్రాహ్మణ్యమును విడిచిపెట్టినాఁడను (యజ్ఞోపవీతమును ద్రెంచివేసి మరలఁ గ్రోధముతో)

తే. గీ. ఇపుడె మిథ్యాప్రతిజ్ఞుఁ గావింతుఁ జూడు
మల్లగాండీవి, నీ వింక నడిచి పడిన;
శస్త్రమును దాల్చి రార; రాఁ జాల వేని
క్రింద నస్త్రంబు నిడి మోడ్పుఁ గేలు వట్టు. ౩౮

ఇద్దఱును (కత్తులనుదూసి యొండొరుల నఱుకుకొన నుద్యోగించుచున్నారు.)

కృపదుర్యోధనులు—(వారించుచున్నారు.)

దుర్యో—ఆచార్యపుత్ర! ఆయుధమును దూయ నేటికి?

కృపు—వత్సా! సూతపుత్ర! కత్తి యెత్త నేటికి?

అశ్వ — మామా! మామా! నీ వెందు కడ్డగించెదవు? తండ్రిగారిని నిందించుచున్న యీసూతాపసదుఁడును కేవలము ధృష్టద్యుమ్నపక్షపాతి.

కర్ణ — రాజా! నన్ను నీ విప్పుడు వారింపఁ గూడదు

ఆ. వె. క్రోధ మెంతయున్నఁ గుత్తుక దిగ మ్రింగి,
వీరుఁ డధము నిట్లు పేక్ష సేయ,
దుర్మదంబు హెచ్చి తుదకు నీలాగునఁ
బొగడుకొనును దనదుమగతనంబు. ౪౦

అశ్వ — రాజా! వీనిని వదలు వదలు రానీ. నాభుజములసందున నితనికి సులభముగాఁ దుద ముట్టించెదను. మఱియును కౌరవేశ్వరా! గురువుగారి నధిక్షేపించినయీదురాత్ముని స్నేహముచేతనో కార్యముచేతనో గాని నాబారివలన రక్షింపఁ గోరుచున్నావు. నీ కీ రెండును వ్యర్థములే. చూడు.

ఆ. వె. ప్రథితగుణుఁడ వీవు, పాపకృత్యుఁడు వీఁడు;
విభుకులుండ వీవు, వీఁడు సూతుఁ;
జేటి మైత్రి? కూల్చునే వీఁడు నరు? వీక;
జగమకర్ణ పార్థ మగును నేఁడు. ౪౧

(నఱుకఁ దలఁచుచున్నాఁడు.)

కర్ణ — (కత్తిదూసి) ఓరి ద్రోహిలరీ! బ్రాహ్మణాధమ! ఇదిగో! నీవు చచ్చితివిరా! రాజా! విడువుఁడు. నన్ను వారింపకు. (చంపఁ దలఁచుచున్నాఁడు.)

కృపదుర్యోధనులు — (అడ్డగించుచున్నారు.)

దుర్యో — కర్ణ! గురుపుత్ర! ఇప్పుడు మీ కీ వెఱ్ఱి యేమి?

కృప — అబ్బాయీ! ప్రస్తుత మొకటి, నీతొందర మఱియొకటి. ఇది యేమినెఱ్ఱి? ఇప్పుడీరాజకులమునకు స్వబలవ్యసనము నీవలననే గలుగుచున్నది. ఇది పెడత్రోవ గాదా?

అశ్వ — మామా! పరుషప్రలాపి యగు నీరథకారకులకళంకుని మదము సదమదము సేయుట సంభవింప దయ్యెను.

కృప — నాయనా! స్వబలప్రధానక్షోభమున కిది సమయము కాదోయి.

అశ్వ — మామా! అలాగయిన—

తే. గీ. రణముఖంబున వీఁడు శాత్రవులచేతఁ
జచ్చునందాఁక విడిచితి శస్త్ర మేను;
పార్థభీముల కీఁదళి వాయి జడియ,
నప్పుడే రారాజు సఖుని నన్నరసికొనును. ౪౨

(ఖడ్గము విడుచుచున్నాఁడు.)

కర్ణ.—(నవ్వి) నీవంటివాఁ డాయుధమును జేతఁ బట్టుకొన్నను నది చిరకాలము క్రిందనే విడిచిపెట్టినట్టు. ఏ మనఁగా వ్యర్థ మగుటవలన.

క. నాకరమునఁ గరవాలము
కైకొని యుండంగ లాఁతిఖడ్గం బేలా?
నాకైదువు దీర్పనిపని
యేకైదువు దీర్పఁ జాలు నీలోకమునన్? ౪౩

(తెరలో) హా! దురాత్మ! ద్రౌపదీకేశాంబరాకర్షణ! మహాపాతకీ! ధార్తరాష్ట్రాపసదా! చిరకాలమునకు నాకెదురఁ బడితివి గదరా! ఓరి క్షుద్రపశువా! ఇప్పు డెందుఁ బోయెదవురా? ఓరోరి కర్ణ! ఓరి దుర్యోధన! ఓరి శకునీ! ఓరోరి పాండవద్వేషులార! ధనుర్ధరు లయినమానధనులు మీరెల్లరు నాలకింపుఁడు.

ఉ. ఏనృపశుండు ద్రౌపదిని నేడ్తెఱఁ గొప్పును బట్టి యీడ్చెనో,
మానధనుల్ గనుంగొనఁగ మానినిపుట్టము లెవ్వఁ డూడ్చెనో,
యేనయుగస్థలక్షతజ మేఁ జవి చూడఁ బ్రతిజ్ఞ గొంటినో,
యానయహీనుఁ గాచికొనుఁడా; పడె నాభుజపంజరంబునన్. ౪౪

అందఱు—(ఆకర్ణించుచున్నారు.)

అశ్వ—అంగరాజ! సేనాధిపతీ! జామదగ్న్యశిష్య! ద్రోణాపహాసీ! భుజబలపరిరక్షితసకలలోక!

"క. నాకరమునఁ గరవాలము
కైకొని యుండంగ లాఁతిఖడ్గం బేలా?
నాకైదువు దీర్పనిపని
యేకైదువు దీర్పఁ జాలు నీలోకమునన్?"

అని గీరములు పలికినాఁడవు గదా? సరే. ఇదిగో! దానికిఁ దగినయవసరము వెంటనే సంప్రాప్త మయినది. చూతము. ఇప్పుడు భీమునిబారిఁ బడకుండ దుశ్శాసనుని సంరక్షింపుము.

కర్ణ—ఆ! నేను జీవించియుండఁగా యువరాజానీదనయునను స్పృశించుటకు వృకోదరుఁడు శక్తుఁ డగునా? యువరాజా! వెఱవకు వెఱవకు. ఇదిగో! నేను వచ్చితిని. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

అశ్వ—రాజా! కౌరవేశ్వరా! భీష్మద్రోణులు లేరు గదా యని భీమార్జునులు విచ్చలవిడిగాఁ గౌరవబలమును గలగుండు పడఁ జేయుచున్నారు. అట్టివారల నీపథ మయినరాధేయుఁడు గాని గీధేయుఁడు గాని నివారింపఁ జాలఁడు. కాఁబట్టి నీవే పోయి సయిదోడుప్రాణములు సంరక్షించుకొమ్ము.

దుర్యో—ఆయుధహస్తుఁడ నయి నేను జీవించి యుండఁగా, దురాత్ముఁడైన భీముఁడు గాని గీముఁడు గాని నాతమ్మునినీడ నయినఁ ద్రొక్కఁగలఁడా? తమ్ముఁడా! భయపడకు భయపడకు. ఓరీ రౌతఁడురా అక్కడ? రథము రథము.

(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[తెరలోపలఁ గలకలము.]

అశ్వ—(ముందు చూచి) మామా! మామా! అయ్యయ్యో! ఎంతకష్టము! తనయన్నగారిప్రతిజ్ఞ కెక్కడ భంగము గలుగునో యను భయముతోడ గాండీవి కర్ణదుర్యోధనుల నిద్దఱను దుర్వార శైశిరధారావర్షమున ముంచుచు నెదురు కొనుటకుఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నాఁడు హా! హా! యెంతగష్ట మెంతకష్టము! పాపము! దుశ్శాసనునిరక్తము భీముఁడు నిశ్శంకముగాఁ ద్రాగుచున్నాఁడు. అబ్బబ్బా! దుర్యోధనునితమ్మునికి సంభవించెడి యిట్టియాపదను నేను జూచి సహింపఁ జాలను. అన్యతి మయినను సరే. మామా! శస్త్రము శస్త్రము.

ఆ. వె. సూనృతంబుకన్న శుభ మేదు నన్నృతంబె;
నరకమునకె పోదు; నాక మేల?
పవనతనయువలన యువరాజుఁ గావంగ,
విడిచినను గృపాణి విడువ నేను. ౪౫

(ఖడ్గము గ్రహింపఁబోవుచున్నాఁడు.)

(తెరలో) మహాత్మా! భారద్వాజతనూజ! ఈవఱ కెన్నఁడు నతిక్రమింపని సత్య వాక్యము నిప్పు డేల యతిక్రమించెదవు?

కృపు—అబ్బాయీ! అశరీరవాణి నిన్నసత్యమువలనఁ గాపాడుచున్నది.

అశ్వ—ఏమిది! దైవాజ్ఞయు నాయుద్ధగమనమునకు వ్యతిరిక్తముగానే యున్నది. అన్నన్నా! ఎంతపాపము! దేవతలుగూడఁ బాండవపక్షపాతు లయి ప్రవర్తించుచున్నారే. ఆహా! భీముఁడు దుశ్శాసనునిరక్తము సర్వథా గ్రోలు చున్నాఁడు.

ఆ. వె. దస్ససేను పేరురస్సు భీముఁడు వ్రచ్చి
రుధిరపూర మిట్లు గ్రోలుచుండ,
నూరకుంటి, నింక యుద్ధంబులోఁ బ్రియ
మేమి గూర్తుఁ గౌరవేశ్వరునకు? ౪౬

మామా! కర్ణునిమీఁదికోపమున నే ననార్య మయినకార్యమును జేసితిని. నీవైన రారాజునకుఁ దోడుపడుము.

కృపు—ఈవిషయమున నేను బోయి ప్రతీకారముఁ జేసెదను. నీవు శిబిరమునకుఁ బోయి యుండుము.

(నిష్క్రమించిరి.)

గద్య. ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధసరసకవితాధురంధర వడ్డాది సాధువంశక్షీర నీరాకరరాకాసుధాకరాచ్చనామాత్యపౌత్ర హారితసగోత్ర పవిత్రగుణకదంబ లక్ష్మాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫల సూరపరాజప్రధానతనూభవ విబుధ విధేయ సుబ్బరాయ నామధేయాంధ్రీకృత వేణీసంహార నాటకంబునందుఁ దృతీయాంకము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీపరమాత్మనే నమః

వేణీసంహారనాటకము.

చతుర్థాంకము.

—:o:—

[తరువాతఁ బ్రహారమూర్ఛితుండును రథస్థుండును నగు దుర్యోధనుని యుద్ధరంగమునకుఁ దొలఁగించుచు సూతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

సూతు — (తొందరగాఁ బోవుచున్నాఁడు)

(తెరలో) కౌరవపక్షపాతమునఁ బ్రాణధనంబులు పిడికిలించుకొని భుజబలదర్పమున మహాసమరదోహలు లయి తిరుగుచున్న యో రాజన్యులారా! మీరు పాఱిపోక ధైర్యము దెచ్చుకొని నిలువఁబడుఁడు. దుశ్శాసనుని వక్షస్స్థలమును వ్రక్కలించి త్రాగఁగా మిగిలినరక్తమును, స్నానము చేసినట్లు శరీర మంతటఁ బూసికొని, భీమసేనుఁడు మహాబీభత్సవేషముతో నుండుట విలోకించి, సేనలన్నియు విషాదమునఁ దమతమ యాయుధములను విడిచిపెట్టి తిరిగి చూడక పలాయనము నొందుచున్నవి.

సూతు — (చూచి) అహో! ఇదిగో! గాలిచేఁ గదలుచామరము పోలె కమండలువు దాఁక, మనుజమాతంగతురంగసంఘటితకళేబరంబులచేత మిట్టపల్లంబులుగా నున్న పోకలనుఁ బడిపోవుచుండుటంజేసి గణగణ యని చిఱుగంటలు మొరయుచుండఁ, గొట్టకొనను బంధించిన బెడఁగుపడగ యడియాలంబుగాఁ గ్రాలుచున్న యరద మెక్కి, పరబలపరాక్రమప్రసరంబును శరవర్షమున నడఁచివేయుచుఁ గృపాచార్యుండు మా సేనల కూఁటగా నతిత్వరితముగాఁ బోయి యర్జునునితో నెక్కటికయ్యంబు సేయుచున్న రాధేయునకుఁ దోడుపడియె. అమ్మయ్య! ఇప్పటి కిట్టునను మాబలములకుఁ గొంత యాధారము గలిగినది.

[తెరలోఁ గలకలానంతరము.]

భీము — ఓహో! కౌరవచమూయోధులార! ఓహో! పాండవవరూధినీయోధులార! నన్నుఁ జూచిన భయంబున, ధనువులు, ఖడ్గములు, శక్తులుఁ, దోమరములుఁ, గ్రింద జాఱవిడిచి పాఱిపోయెద రేల? వెఱవకు వెఱవకుఁడు.

నేను మఱి యెవ్వఁడను గాను. దుశ్శాసనునిగుండెలు బద్దలుజేసి త్రాగినరుధిరాసవంబున మత్తిల్లి, కించిదవశిష్టప్రతిజ్ఞామహోత్సవంబునకుఁ దత్తఱపడుచున్న పార్థమధ్యముఁడను, భీమసేనుండను, దుర్యోధనద్యూతనిర్జితదాసుండను. వినుండు మీ రందఱు సాక్షులు.

ఉ. మానధనుండు కార్ముకసమంచితుఁడై కురురాజు సూడ, నా
తోనిసఖుండు కర్ణుఁడు, మఱిం గురుబంధులు, శల్యుఁడుం గనన్,
బానము చేసినా నిపుడె, పాండువధూకచకర్షణక్షణా
పాణిని లుండు గొన్న యెద వ్రచ్చి, కవోష్ణపుఁ బచ్చినెత్తుటిన్ ౧

సూతు— (విని భయముతో) అరే! కౌరవరాజకుమారమహారణ్యమునకుత్పాతమారుతుఁ డయినదురాత్ముఁడు భీముఁ డిదిగో! సమీపించుచున్నాఁడు. ఈరాజు మూర్ఛ దేఱునంతకును దేరు దూరముగాఁ దోలుకొని పోయి నిలిపెదను. ఒకవేళ దుశ్శాసను నెడఁ బోలె నితనియెడఁ గూడ నీక్రూరుఁడు దురాగ్రహము చేయఁగలఁడేమో? (త్వరితముగాఁ బోయి చూచి) ఆహా! ఈచెఱువులోని తామరపువ్వులమీఁదనుండి పరిమళముతో వీచెడుచల్లగాలిచేతఁ బల్లవంబులు గదల, నుల్లసిల్లుచున్న దదిగోఁ బెద్దమఱ్ఱిచెట్టు; యుద్ధవ్యాపారముచేత శరీరము సొలసిన వీరపురుషున కిది విశ్రమింపఁ దగినపట్టుగదా! ఇక్కడ నప్రియాతోష్ణపవీజ తాలవృంతశీతలంబును హరిచందనచర్చాశీతలంబును సహజపరిమళమిళితంబును నయి ప్రాణము లేచి వచ్చినట్లు వీచుచున్న యీతమ్మికొలనిమీఁది చల్లగాలి సోఁకుటచేత నీమహారాజు మూర్ఛ దేఱును. శత్రువుచేతఁ గేతనము నఱికివేయఁబడినదిగావున నీరథమును నిర్నిరోధముగాఁ జెట్టుక్రిందికిఁ దోఁగలను. (అక్కడఁ బ్రవేశించి) ఎవ రక్కడ? (పాఱఁజూచి) ఏఁడీ? సేవకుఁ డొక్కఁడును లేఁడు. అనాథముగానున్న భీమసేనునిఁ జూచియు, నిరథముగానున్న మహారాజును జూచియు వాండ్రందఱు నిశ్చయముగా శిబిరమునకే పాఱిపోయిరి. ఆహా! ఎంతకష్టము!

చ. దొరఁకొని సింధురాజుతలఁ ద్రుంచెఁ గిరీటి, గురుండు గాచినన్;
హరిణమునట్లు చీరె నిపు డక్కట! భీముఁడు, దుస్ససేను; దు
ష్కరగపుఁ బ్రతిజ్ఞలున్ సుఖ్యాగాఁ బగవారికి నెగ్గఁ జేసెదున్;
గురుకులమందు నింక విధి క్రూరతఁ బాయఁడ యంచు నెంచెదన్. ౨.

(రాజును జూచి) ఏమిది! మహారా జిప్పటికిని దెప్పిఱిల కున్నాఁడు! అయ్యో! ఎంత కష్టము! (నిట్టూర్పువిడిచి)

తే. గీ. మదపుటేనిక యన్నికొమ్మలను విఱువఁ
జివర నొకకొమ్మతో నున్న చెట్టుఁ బోలెఁ;

గోమరు లందఱుం దెగినయీకులము, కట్ట!
దైవకృప నీవొక్కఁడ మిగులుటఁ దప్పె దారి. 3.

హా! హతవిధీ! భరతకులవిముఖ!

తే. గీ. చెక్కు చెదరక పెనుగదచేతఁ బూని
సందియంబించుకంతయుఁ బొంద కున్న
పవనతనయునియాగ్రహ మవ్విధినఁ గూడ
నీబలంబున నెఱవేఱు నిశ్చయంబు. ౪.

దుర్యో—(తెలివివచ్చి ధీరముగా) ఆ! దుర్యోధనుఁడను నేను జీవించియుండఁగా దురాత్ముఁడయిన పవనతనయునిప్రతిజ్ఞ యెట్లు నెఱవేఱును? తమ్ముఁడా! దుశ్శాసనా! జడియకు జడియకు. ఇదిగో! నేను వచ్చితిని. సూతుఁడా! దుశ్శాసనుఁ డున్నయెడకు రథముఁ బోనిమ్ము.

సూతు—ఆయుష్మంతుఁడా! గుఱ్ఱములు రథమును వహింప లేవు. (వెనుకఁ జూచి) నీమనోరథమును మేమును.

దుర్యో—(రథమునుండి దిగి గర్వముతో) ఈరథగమనాలస్యముతో నేమి?

సూతు—(తెల్లఁబోయి సకరుణముగా) దేవా! శాంతింపు శాంతింపుము.

దుర్యో—ఇస్సిరో? సూతుఁడా! రథం బేటికి? నేను కేవల మరాతిసమ్మర్ద సంఘట్టసంచారి నగుదుర్యోధనుండను. గదా! గదామాత్రసహాయుఁడ నయి యుద్ధరంగమునఁ బ్రవేశించెదను.

సూతు—దేవా! అది నిజమే. ఏమి సందేహము?

దుర్యో—అలాగయిన నీ వట్లు పలికెద వేమి? చూడు.

తే. గీ. ప్రకృతిదుర్లలితుం డగుబాలు ననుజుఁ
బాపహింసింపఁ గాంచి, యావనికిఁ బోవు
నన్ను వారణ సేయుచున్నావు; నీకు
లేదొ క్రోధంబు? దయ లేదొ? లేదొ సిగ్గు? ౫.

సూతు—(దుఃఖముతోఁ గాళ్ళమీఁదఁబడి) దేవా! ఇంతకు నాపాపపువ్వకో దరుండు సంపూర్ణప్రతిజ్ఞుండయి పోయియుండును గాఁబట్టి యిట్లు విన్నవించెదను.

దుర్యో—(వెంటనే భూమిపయిఁబడి) హా! తమ్ముఁడా! దుశ్శాసన! హా! మదాజ్ఞావశీధికపాండవ! హా! వికస్మైకరస! హా! మదంకదుర్లలిత! హా! విద్విషత్ప్రకర మదద్విరదకంఠీరవ! హా! యువరాజ! పలుక వేమి? (నిట్టూర్పువిడిచి)

క. ఒప్పెదు నాదుప్రోపునకు యోగ్యుఁడ వైనను, భోగసౌఖ్య మె
క్కప్పుడు నీకు ఘటింపను; వృథాగ్రజుఁడం గద నీకుఁ దమ్ముఁడా!

ఇప్పుడు సంభవం బయినయీ పెనుముప్పున కేన కారణంబ;
బప్పుడు పంచినా నవినయంబునకున్ నినుఁ; గావ నియ్యోధన్. ౬.

(మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

సూతు — రాజా! ఊఁ అడిల్లు మూఁ అడిల్లుము.

దుర్యో — (తెలివి వచ్చి) ఇస్సీ! సూత! ఏమి పని చేసితిః?

తే. గీ. దుష్టమృగమున కెరి యిచ్చి తొలఁగి నట్లు,
శాలు, నాజ్ఞానుపత్త్రిఁ, గాసంగఁ దగిన
యనుజు దుశ్శాసనుని నరి కప్పగించి,
కటకటా! నాదుపాపిణము గాచికొంటి. ౭.

సూతు — మహారాజ! మార్గభేదు లయినయాలుఁగులచేతను, శక్తితోమర ప్రాసాదులచేతను మహారథు లందఱుఁ దెలివి దప్పి పడి పోవుటవలనను, దేవరయుఁ జేష్టలుదక్కి వాలిలుటవలనను రథమిట్లు మరలించితిని.

దుర్యో — సూతుఁడా! ఎంతవిరుద్ధము చేసితివి?

క. ఆపాండవపశు వైగడా
వ్యాపారిపుధ్యానులఁ దఁగివి నందమి గళైన్;
శాపని నత్తుటి సైజను
నాపాపియు నేనె గొయ్యిగనూ? యాది తప్పెన్. ౮.

(నిట్టూర్పు విడిచి యాకాశము చూచి) హా? హాతవిధీ! కృపాపరిహిత! భరతకుల విముఖ!

తే. గీ. చంపుకొని పాపుత్ర నన్నెటు సరగ నీవ,
పాపపున్యవదరునిబారిఁ బడఁగ నొల్లు;

సూతు — హాః! హారీ! ఏ మిది మహారాజా!

దుర్యో — సకల మగుబంధువర్గంబుఁ జంపుకొన్న
భ్రష్టునకు నాకు జయ మేల? రాజ్య మేల? ౯.

(సప్రహారుం డయి యొకపురుషుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

పురు — అయ్యా! సారథిద్వితీయుం డగుదుర్యోధనమహారాజు నిచ్చోట మీరు చూచినారా? ఏ మిది! ఒక్కఁడును మాట లాడఁడు! కాని, ఇదిగోఁ బరికరములను ధరించినకొందఱుపురుషు లక్కడ గుంపుగా నగపడుచున్నారు. అక్కడకుఁ బోయి యడిగెదను. (చూచి) ఏ మని వా రందఱు గాఢముగా దెబ్బలు దగిలినతమ దేహవ్రద యమునఁ జిక్కుకొన్నఘనసన్నాహజాలదుర్భేద్యముఖంబు లయినశిరోముఖంబులనుగంక ముఖంబులతోడ మెలపునఁ బుచ్చుచున్నారు; కాఁబట్టి వీరి కాగొడవ తెలియదు. పోనీ

మఱియొకచోటఁ గనుఁగొనియెదను. ఇదిగోఁ! కొందఱు వీరపురుషు లిక్కడఁ జేరి యున్నారు. ఇయ్యెడకుఁ బోయి యడిగెదను. (చేరి) అయ్యలారా! కురునాథుఁ డెందున్నాఁడో యెఱుఁగుదురా? ఏమిది! వీరు నన్నుఁ జూచి పెద్దపెట్టున నేడ్చుచున్నారు! (చూచి) వీరికని దెలియరు. ఆహా! ఇక్కడ నెంతదుష్కరము జరుగుచున్నది! ఇదిగో! సీ వీరమాత తనకుమారుఁడు యుద్ధములోఁ జనిపోవుట నాలకించి, రక్తాంబరధారిణియు సమగ్రభూషణయు నయినతనకోడలితోఁ గూడఁ జిచ్చురుకుచున్నది. (సశ్లాఘముగా) బాగు! వీరమాతా! బాగు! నీ వింకొకజన్మమునఁ బుత్రశోకము లేనిదాన వయ్యెదవు. కాని. వేఱొకచోట నరసెదను. (మఱియొకవైపు చూచి) ఇదిగోఁ! గాయములనిండ గాయగాఁలు పడినను, వానికిఁ జికిత్స చేసికొనక యాజోరులు, నరసల్లముతో నిలిచియున్న యీగుఱ్ఱమును జూచి యేడ్చుచున్నారు. దీని నారోహించి యుద్ధమునకుఁ బోయినవీరి యేలిక చచ్చియుండును. ఇది నిశ్చయము. కాఁబట్టి వీరికి నెఱుక లేదు. పోనీ. కొండొకయెడకుఁబోయి విచారించెదను. (పాఱఁ జూచి) ఏమిది! సర్వజనులును దమతమయవస్థకుఁ దగినదుఃఖము ననుభవించుచు నదృష్టహీనులై తిరుగులాడుచున్నారు. ఇం దెవని నడుగుదును? ఎవని నిందింతును? పోనీ. నేనే విచారించుకొనెదను. (నడిచి) కాదు. దైవమును నిందించెదను. ఓహో! దైవమా! పదునొకండక్షౌహిణులసేనలకు నధినాథుఁడు, నూర్వురు సోదరులకున్నగారు, భీష్మద్రోణకర్ణాశ్వత్థామశల్యకృపకృతవర్మప్రముఖు లయినదొరలకును దక్షిణరాజచక్రింబునకును నియామకుఁడు, సకలన్నృపమండలమునకు నిరంకుశప్రభుఁడు, నయిన దుర్యోధనమహారాజు నిప్పుడు వెదకంజాలకున్నాను. ఆతఁ డెచ్చట నుండెనో తెలియఁ జాలకున్నాను (ఆలోచించి నిట్టూర్పు విడిచి) దైవమును దూఱ నేల? ఇదియంతయు దీనివికృతియే గదా! ధురనీతినిరాకరణబీజంబును, భీష్మహితోపదేశతిరస్కారాంకురంబును, శకునిమాతులప్రోత్సాహనాదినిరూఢమూలంబును, చిరకాలసంబద్ధవైరాలవాలంబును నగులాక్షాగృహద్యూతవిషవృక్షంబు ద్రౌపదీకేశాంబరాకర్షణమిషంబునఁ బుష్పించి, తుద కీచందంబున ఫలించినది. (ఒంటివలను చూచి) ఇదిగో! వివిధరత్నప్రభామిశ్రితం బయి తరణికిరణావారంబునుం బోలె దిగంతముల నింద్రచాపములను బుట్టించుచు నొకయరదంబు ఖండితధ్వజవేణుదండం బయి కానంబడుచున్నది. దీనిం బట్టి నిశ్చయముగా దుర్యోధనమహారా జక్కడ విశ్రమించియుండు నని నేను దలంచెదను. (పోయి చూచి) జయము జయము మహారాజా!

సూతు — (చూచి) దేవా! సమరములోనుండి సుందరకుఁడు వచ్చినాఁడు.

దుర్యో — (చూచి) ఓరీ! సుందరకా! అంగరాజునకుఁ గుశలమే గదా?

సుంద — దేవా! కేవలశరీరమాత్రంబున.

దుర్యో—(తొందరగా) సుందరకా! ఏమి! అర్జునుఁ డతనిగుఱ్ఱములను జంపెనా? సారథిని వధించెనా? రథమును భగ్నము చేసెనా?

సుంద—దేవా! అతనిరథము నే కాదు; మనోరథమును గూడ భగ్నము చేసెను.

దుర్యో—(రోషముతో) ఓరీ! ఏమిరా యిది? ఉరిసినపుండుల నుప్పు వెట్టినట్లు లీవఱకే వ్యాకులపడుచున్న నామనస్సును నీసందిగ్ధపుమాటలచేత మఱింతవ్యాకులపఱుచుచున్నావు. అదేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁగదరా!

సుంద—అయ్యా! చిత్తము. దేవరవారిమకుటమణిప్రభావముచేత నాగాయముల వేదన యుపశమిల్లినది. (గర్వముతో నడిచి) దేవా! చిత్తగింపుఁడు. ఇదిగో! దుశ్శాసన కుమారునివధ—

(ఇట్లుసగము చెప్పి నోరుమూసికొనుచున్నాఁడు.)

సూతు—సుందరకా! చెప్పు చెప్పు. అది రాజుగారీవఱకే విన్నారు.

దుర్యో—సుందరకా! చెప్పుము. అది విన్నాము.

సుంద—దేవా! చిత్తగింపుఁడు, ఇదిగో! దుశ్శాసనకుమారునివధ నిరీక్షించి క్రోధావేశంబునఁ బ్రభుపరేణ్యుం డయినకర్ణుండు భీషణమ్ముగా నెమ్మొగమ్మునఁ గనుబొమ్మలు ముడివయిచి, హుమ్మని యతిలాఘవమ్మున సంధానమోక్షణమ్ములు తెలియనలవి గాకుండ, నఖండశరవర్షము గురియించుచు దురంతారుం డగునాభీమసేనహతకుని నెదురుకొనెను.

ఇద్దఱు—తరువాతఁ దరువాత?

సుంద—అనంతరమో దేవా! ఇరువీడులందును గ్రందుకొనుచున్న కరితురగపదాతి సముదయంబులపదఘట్టనముల నెగసినధరాపరాగంబుచేతను, నటునిటు నడుగొండలవలెఁ దిరుగులాడెడు వేదండతండములచేతను, సంభవించి కాఱుగ్రమ్మిన చిమ్మచీఁకటికతమ్మున నుభయబలమ్ములు నంధీభూతంబులయి భూతలంబును జూడలేకపోయెను.

ఇద్దఱు—తరువాతఁ దరువాత?

సుంద—తరువాత నో స్వామీ! ఆకర్ణాంతము పూర్ణముగా నారి నాకర్షించి విడుచుటవలనఁ గలిగినభీషణధనుష్టంకారంబులు, ప్రళయధారాధరగంభీరగర్జారవానుకారంబు లయి, శ్రవణపుటంబులు వ్రక్కలించుచుండెను.

దుర్యో—తరువాత?

సుంద—తరువాత నో మహాప్రభూ! వారిరువురకును బ్రవర్తిల్లినదారుణరణంబునఁ బరస్పరసింహనాదంబు లనియెడుఉఱుములును, నన్యోన్యపరిముక్తవివిధాయుధసంఘట్టనంబున మండెడుమయిమఱుపు లనియెడు మెఱుములును, బహుళరుధిరబిందువు

లనియెడుఖద్యోతబృందములును గలిగి, నిరంతరస్తనితధనుర్జలధరవిప్రసృతశరధారా వర్షంబున దుర్దర్శనం బయి, దుర్దినంబు సంభూతం బయ్యె.

దుర్యో — తరువాత ?

సుంద — పిమ్మట నో దేవా ! ఇంతలోఁ దనయన్నగారికిఁ బరాభవ మగు నని భీతి యొత్తి వజ్రనిర్ఘాతనిర్ఘోషసదృశం బగుచక్రనేమిసంఘట్టనధ్వానంబు ఘోటకహేషారవంబుల నినుమడింప, శిఖరావబద్ధకపిధ్వజప్రభలు కన్నుల మిఱుమిట్లు గొలుప, శంఖచక్రగదాశార్ఙ్గలాంఛితచతుర్భుజుం డగుకృష్ణుండు తురగంబులపగ్గంబులు నడల విడిచి నొగలపయిం గూరుచుండఁ, బిట్టపిడుగులుం బోలె బిట్టొత్తిన పాంచజన్యదేవదత్తంబుల పెద్దయెలుఁగు దిఙ్మండలంబు చెవుడు పఱుపఁ, జూపఱకు భీతిఁ గొలిపెడు తనయరదంబును బరువెత్తించుకొని కడురయంబునఁ గిరీటి యటకుఁ జనుదెంచె.

దుర్యో — తరువాతఁ దరువాత ?

సుంద — దేవా ! అటుతరువాత నీవిధమున భీమార్జును లిద్దఱును దన తండ్రిని డాఁకుట యాలోకించి, తత్తఱపాటుతోఁ దలనుండి జాఱినరతనాలకుళ్ళాయి నైన గణియింపక, చెవియంట వింటినారిని దివిచి, లక్ష్యలాఘవంబులు దీపింపఁ, బుంఖానుపుంఖంబులుగాఁ బఱపి, యంపవానల నరిబలంబుల ముంచివేయుచుఁ, బదపదమని సారథిని దొందరపెట్టుచుఁ, దత్క్షణంబ వృషసేనకుమారుం డచ్చోటికి వచ్చెను.

దుర్యో — (గర్వముతో) తరువాతఁ దరువాత ?

సుంద — తరువాత దేవా ! అట్లు వచ్చి వెంటనే యావృషసేనకుమారుండు, నూత్నకాటుకతీరున నునుపుదేరి నిగనిగ లాడుచుండెడుపుంఖములయందు సోగనుగా గ్రద్దఱెక్కలు బిగియించి కట్టి, క్రొత్తగా సానఁబట్టినమెఱుఁగారువెడఁదవాతిదొడ్డనారసంబులు గుప్పఁగూరలుగాఁ బఱపి, ముహూర్తమాత్రములోపల నాకవ్వడి యరదంబును బువ్వులు పూచినచెట్టులాగున నలుఁగులతోఁ గప్పివేసెను.

ఇద్దఱు — (సంతోషముతో) తరువాతఁ దరువాత ?

సుంద — అటుపిమ్మట దేవా! అయ్యర్జునుండు తీవ్రముగా బల్లెములవంటివాఁడికోలలు వేనవేలు పఱపి చిఱునవ్వు నవ్వి యాతని కిట్లనియె. ఓరోరివృషసేన ! నీతండ్రి యట్టివాఁడే నాయెదుర దురమున నిలువలేక యున్నాఁడు. నీ వెంతరా పిల్లవాఁడవు? వేఱొకరియెడ కేగి నీయీడుకుమారులతోఁ బోరు సలుపుము. అనవుడు నానుడువు లాలించి తనజనకునినధిక్షేపించినాఁడనుకోపంబున మొగమంతయుఁ జేవుఱింప, బొమ్మముడితో హుమ్మని యవుడు కఱచి, వృషసేనకుమారుండు గాండీవికి నాకర్ణాకృష్ట

ముక్తంబు లయి మర్మంబులు భేదించుతీవ్రనారాచపరంపరలఁ బ్రత్యుత్తరం బిచ్చెఁ గాని పరుషవచనంబుల నీయఁ డయ్యె.

దుర్యో — వహవా! వృషసేనుఁడా! వహవా! తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — దేవా! అనంతరము తాతశరాభిఘాతవేదనా పరిభూతక్రోధాతిరేకుండును, శరవర్షతిరోహితుండును నగునయ్యర్జునుండు గాండీవజ్యాశబ్దనిర్జితగర్జితారవుం డయి యెల్లవారు మెచ్చ వడునట్లు తనయస్త్రశిక్షాపాండిత్యంబునకు, బాహుబలంబునకు ననురూపం బయినవ్యాపారము చేయఁజాగను.

దుర్యో — (అభిప్రాయగర్భముగా) తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — మహాప్రభూ! అట్టిమ్మట నట్లు మహాశ్చర్యంబుగా సమరచాతుర్యంబును జూపుచున్న తనశత్రువును జూచి వృషసేనకుమారుండును దూణీరమునఁ బాణి యుంచుటయు, నారి తివియుటయు నలుఁగు దొడుగుటయు, నేయుటయు సహస్రాక్షున కయినఁ దెలియ నలవి గాకుండ నతివిచిత్రంబుగాఁ దనకరలాఘవశరలాఘవంబులు చూపఁ దొడఁగెను.

దుర్యో — తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — స్వామీ! అనంతర మేమి చెప్పుదు? అప్పు డెల్లవారును దమతమ యుద్ధంబులు నిలిపివేసి, చిరకాలము నుండి మనంబుల గులుకొనుచున్న క్రోధానలంబును జల్లార్చుకొని యాయుభయవీరులు సేయువిచిత్రసమరంబును మహాశ్చర్యంబుతోఁ జూచుచుండి యిరువాగువారు నొక్కమాటుగా 'వృషసేనుఁడా! బళి బళి!'' యని మిన్ను ముట్ట మహాకలకలంబు గావించిరి.

దుర్యో — (ఆశ్చర్యముతో) తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — తరువాత దేవా! ఇట్లు మేటివిలుకాండ్ర నందఱ నతిక్రమించి తన కుమారుఁడు బాహుపరాక్రమంబు చూపుచుండినతతి స్వామి యైనకర్ణుండు హర్షగర్వకరుణాశంకాసంకులమానసుం డయి భీమసేనునిపయి సహస్రంబులు తూపులును, వృషసేనునిపై సాస్రంబులు చూపులును బ్రసరింపఁ జేయుచుండెను.

దుర్యో — (భయముతో) తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — దేవా! తరువాత నట్లా వృషసేనకుమారుని నిరుపీడులవారును బళిబళి యని ప్రశంసించుటచేత గాండీవి మండిపడి మెఱుఁగులు గ్రక్కుచున్న కఱకుటమ్ముల నొక్కమొగి నక్కుమారుని తేరిమీఁదను, సారథిమీఁదను, గుఱ్ఱములమీఁదను, వింటిమీఁదను, నారిమీఁదను, రాజలాంఛన మగువెల్లగొడుగుమీఁదను వీరావేశంబున వర్షధారలవలె లెక్క లేక కురియించెను.

దుర్యో — (భయముతో) తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — దేవా! తరువాత వృషసేనకుమారుండు భగ్నరథుండు ఖండితకోదండుండునయి గుబాలున భూతలంబునకు లంఘించి తనశత్రువు ప్రయోగించెడు వాలుటమ్ములను జక్రమువోలె గిఱ్ఱునఁ దిరిగి తప్పించుకొనుచుండెను.

దుర్యో — (అడలుతో) తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — అటుపిమ్మట దేవా! తననందనుని స్యందనము చక్కు చేసె నను నక్కసునం బ్రభువైన కర్ణుండు భీమసేనుని తాఁకుడు నొకగణన సేయక వాఁడిసాయకంబుల నర్జునునిపయి నిగిడింపఁ జాగెను. ఇంతలోఁ దనపరిజనుండు కొనివచ్చిన వేఱొకతేరి నారోహించి వృషసేనకుమారుండు వెండియు గాండీవినే తలపడి, యోరోరి మదీయజనకాధిక్షేపవాచాట! మధ్యమపాండవా! నాశరంబులు నీశరీరంబును విడిచిపెట్టి వేఱొకచోటకుఁ బోవ నిష్టపడకున్నవి. ఇదిగో! గాచుకొమ్మని వేనవేలు వాలుటమ్ము లతని నెమ్మేను గ్రమ్ముకొనం బ్రయోగించి యాలు ముఱిమి నట్లు పెద్ద సింహనాదంబు గావించెను.

దుర్యో — (విస్మయముతో) ఔరా! అతి తేజస్వివాఁడు గాకపోయినను గుఱ్ఱవాఁ డెంతపరాక్రమము చూపెను! తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — పిమ్మట దేవా! ధనంజయుండు తనమీఁదికి వచ్చు బాణములనెల్ల నింతలింతలు తునుకలు గావించి రోషావేశంబునఁ గనత్కనకకింకిణీజాలఘంటారవవిరావిణియు, మేఘావనోద్ఘముక్తనభోమండలనిర్మలాకారిణియు, నిశితశ్యామలస్నిగ్ధముఖియు, విపిధాత్రిప్రభాభాసురక్షపణస్వరూపిణియు రమణీయదర్శనయు నయి తన యరదంబునఁ బ్రజ్వలించుచున్న శక్తి నట్టె యందిపుచ్చుకొని నవ్వాచు నక్కుమారున కభిముఖముగా విడిచిపెట్టెను.

దుర్యో — (విషాదముతో) అయ్యయ్యో! తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — అటుపిమ్మట దేవా! నింగి యంతయు మ్రింగివేయునట్లు భగ్గుభగ్గున మండుచుఁ గుమారునిదెసకు వచ్చుచున్నయాశక్తిని జూచినతోడనే స్వామి యయిన కర్ణునికిఁ జేతినుండి ధనుర్బాణంబులును, హృదయంబునుండి ధీరసులభోత్సాహంబును, గన్నులనుండి బాష్పబిందుసందోహంబును, వదనంబునుండి వికాసంబును నొక్కమాఱుగా జాఱిపోయెను. అర్జునుండు హసించెను. భీమసేనుండు సింహనాదంబు చేసెను. అతిదారుణ మతిదుష్కర మని మనబలంబులు హాహాకార మొనరించెను.

దుర్యో — (విచారముతో) తరువాతఁ దరువాత?

సుంద — అటుపిమ్మట నోస్వామీ! వృషసేనకుమారుఁడు దానికి లేశమైన భయం బొందక వాఁడి యయిన యొకయర్ధచంద్రబాణమును వింటఁ దొడిగి, గుఱిపెట్టి

చెవి యంట గొనయంబు లాగి, యాశక్తికి సూటిగా దానిని విడిచిపెట్టిన, ఫాలాక్షునిచేత భాగీరథియుంబోలె మధ్యభాగముననే యది ముత్తునియగాఁ జేయఁబడియె.

దుర్యో—సెబాసు! వృషసేనుఁడా! సెబాసు! తరువాతఁ దరువాత!

సుంద—తరువాత నో దేవా! హల్లకల్లోలం బగుసముద్రంబులాగునఁ గోలాహలంబు గావించెడు వీరవాదంబుల సాధువాదంబుల కతంబునఁ దూర్యారావంబులు వినంబడ వయ్యెను. అంతరిక్షమున వీక్షించెడుగరుడగంధర్వసిద్ధసాధ్యాది వియచ్చరులు కురిసిన పుష్పవర్షంబున సమరాంగణంబు సంఛన్నం బయ్యె.

దుర్యో—ఆహా! బాలకునిపరాక్రమము! తరువాతఁ దరువాత?

సుంద—తరువాత దేవా! సామి యయినకర్ణుం డీవ్యధంబునం బలికె. ఓవృకోదరా! నీకు నాకును యుద్ధ మింకను ముగియలేదు; అయినను ముహూర్త మాత్రము నన్ననుమతింపుము. కొంచెము సేపు నాకుమారునియు నీతమ్మునియు ధనుర్వేదశిక్షానైపుణ్యము చూడ వేడుక పొడముచున్నది. ఇది నీవును జూడఁ దగినదే గదా? అని కర్ణుండును భీమసేనుండును రణవ్యాపారనిర్బంధము నుండి విముక్తులయి, ముహూర్తమాత్రము పరస్పరవైరముల నణఁచివేసికొని, వృషసేనధనంజయులు సలుపుద్వంద్వయుద్ధంబు నిరీక్షించుచుండిరి.

దుర్యో—(సాభిప్రాయముగా) తరువాతఁ దరువాత!

సుంద—తరువాత దేవా! శక్తినిఖండించినాఁడను గర్వమున నాసమయమున గాండీవి యిట్లనియె. ఓరోరిదుర్యోధనాది—(సగము చెప్పి సిగ్గుపడుచున్నాఁడు.)

దుర్యో—సుందరకా! చెప్పుము. అది పరుఁ డన్నమాట గదా!

సుంద—దేవా! యవధారు. ఓరోరిదుర్యోధనాదికౌరవసేనాప్రభువులారా! ఓరియవినయార్ణవకర్ణధార! కర్ణ! మీరు నేను దగ్గఱలేనియప్పుడు నాకొడుకు నభిమన్యుని నధర్మముగా నేకాకిని జేసి, చంపితిరి గదా! ఇదిగో! నేను మీరందఱుఁ జూచుచుండఁగా ధర్మయుద్ధమున నీవృషసేనకుమారుని నామైకశేషునిఁ గావించెదను. అని పలికి దర్పాతిరేకంబున నిర్ఘాతఘోషభీషణమహాప్రచండనాదంబగుగాండీవంబు సారించిన, సామియైనకర్ణుండును గాలపృష్ఠంబను నిజకార్ముకంబు నెక్కువెట్టె.

దుర్యో—(సావహిత్థముగా) తరువాతఁ దరువాత?

సుంద—తరువాత నో దేవా! కర్ణునితో నిండియు యుద్ధంబు సేయఁబూనెడు భీమసేనుని వారించి, యర్జునుండు తా నొక్కరుండ కర్ణవృషసేనుల తేరు లనెడు

కూలముల నొరసికొనునట్లు బాణౌఘద్వయంబును బ్రవహింపఁజేసెను. అంత వారిరువురును బరస్పరస్నేహంబునఁ దమధనుర్విద్యాపాండిత్యవిశేషంబును జూపుచు నయ్యర్జునుం దలపడిరి.

దుర్యో—తరువాతఁ దరువాత ?

సుంద—తరువాత నేమిచెప్పుదు దేవా ! పాండవమధ్యమునందు చండగాండీవమౌర్వీనిర్ఘోషమాత్రవిజ్ఞాతం బగుశరవర్షంబు సమగ్రంబునఁ గురియించుచు, దానికతన భూమియు నాకసంబును, గర్ణుండుఁ గుమారుండును, వారువంబులు పరివారంబును, తేరును సారథియును, కేతనంబు నాతపత్రంబును, దిక్కులు గిక్కులును గన్నుల కగోచరంబు లయ్యె.

దుర్యో—(విస్మయముతో) తరువాతఁ దరువాత ?

సుంద—దేవా ! పిమ్మట నొకక్షణమాత్రములో నాయంపవాన వెలిసెను. అంతలోఁ బాండవసైన్యంబునందు హర్షముతోఁ బెద్దసింహనాదంబులును, కౌరవసైన్యంబున వృషసేనుఁడు చచ్చెఁజచ్చె ననుహాహాకారంబులును, నొక్కపెట్ట రేఁగెను.

దుర్యో—(సబాష్పరోషం బయి) తరువాతఁ దరువాత ?

సుంద—తరువాత దేవా ! హతసారథితురంగముండును, ఖండితచ్ఛత్రచామరచాపకేతనుండును నయి హృదయమర్మభేదక మ్మగునొకవాలుటమ్మున మేను వ్రీలి, స్వర్గభ్రష్టుం డయినసురకుమారుండునుం బోలెఁ దేరిమీఁదఁ బడియున్న యావృషసేనకుమారునిఁ జూచి వచ్చితిని.

దుర్యో—ఆహాహా ! వృషసేనకుమార ! అటుపిమ్మట వినుట చాలును. హా ! వత్స ! హా ! వృషసేన ! హా ! మదంకదుర్లలిత ! హా ! మదాజ్ఞానుసారి ! హా ! గదాయుద్ధప్రియశిష్య ! హా ! శౌర్యసాగర ! హా ! రాధేయకులప్రరోహ ! హా ! ప్రియదర్శన ! హా ! దుశ్శాసననిర్విశేష ! హా ! సర్వగురువత్సల ! పలుకవేమిరా కుమార.

తే. గీ. కొలిచినను జేరలకు మీఱు గొప్పకనులు,
మోము లెత్తైనునూనూఁగుమీసములును,
గలిగి శశిఁ బోలునీముఖకమల మకట !
కర్ణుఁ డెటు గాంచు, నీవు మ్రాఁగన్ను పెట్ట ? ౧౦

సూతు—దేవా ! దుఃఖసాగరమున మునుంగకుము.

దుర్యో—సూతుఁడా! దుఃఖవంతులును పుణ్యాత్ములే సుమీ. ఇఁక మాకో—

తే. గీ. కనులయెదుర బంధుగణ మెల్ల హత మయ్యె,
ననెడుపరిభవపు దవానలమున
హృదయ మెప్పుడును దహించుక పోయెడు;
నేటిదుఃఖ మింక నేటిబాధ? (మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.) ౧౧

సూతు—ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము. (చేలచెఱంగున విసరుచు) దేవా! అతిదుఃఖమును బొందకుము.

దుర్యో—(తెలివి వచ్చి) సుందరకా! నాచెలికాఁడు కర్ణుఁ డప్పు డేమి చేసెను?

సుంద—తరువాత దేవా! ఆత్తెఱంగున జీవంబులు విడిచినకొడుకును జూచి, యంగరాజు, కాలువలు గట్టుకన్నీరు చేతులతోఁ దుడుచుకొనుచుఁ, దనశరవేదనను గణియింపక వెండియు గాండీవిని దలపడియె. అట్లు పుత్త్రవధామర్షంబున జీవితంబుపై నాస రోసి పరాక్రమింపవచ్చినయాకర్ణునిఁ జూచి, భీమసేననకులసహదేవులును పాంచాలప్రముఖబంధుగణంబును నయ్యర్జునురథంబును బొదివికొనిరి.

దుర్యో—తరువాతఁ దరువాత?

సుంద—దేవా! తరువాత నయ్యర్జునుచేతిగాండీవం బనుమహాప్రళయపయోధరంబు, తెఱపి యీకుండ నఖండశరధారావర్షంబున దశదిశలును ముంచుచుండఁ, గనుంగొని యంగరాజుతో శల్యుం డిట్లనియె. అంగరాజా! గుఱ్ఱంబులు చచ్చినవి. నొగలుఁ జక్రనేమియు విఱిగినవి. ఇట్టిరథ మెక్కి నీవు భీమార్జునుల నెదుర్కొనుట మేలు కాదు. అని చెప్పి మరలించి యాయనను రథమునుండి దింపి పలుదెఱఁగుల నూఱడించెను.

దుర్యో—తరువాతఁ దరువాత?

సుంద—దేవా! గొండొకతడ వాలసించి తరువాతఁ దనపరిజనునిఁ జూచి యంగరాజు, నీవు త్వరితముగా వేఱొకయరదము గొనితెమ్మని సెలవిచ్చిన, వాఁడు నట్లు కావించె. అప్పు డాయన నావైపు చూచి, సుందరకా! ఇటురమ్మని పిలిచిన, నేను వినయముతో సమీపమునకుఁ బోయి నిలిచితిని. అంతటఁ దనముఖపట్టమును దీసి చేతఁ బట్టుకొని, నెత్తుటితో నిండి యున్నగాయములయందు బాణాగ్రమును ముంచి దేవరవారి కీజాబును వ్రాసి పంపెను. (పత్త్రిక సమర్పించుచున్నాఁడు.)

దుర్యో—(పుచ్చుకొని చదువుచున్నాఁడు.)

స్వస్తిశ్రీ మహారాజదుర్యోధన !

ఈగడియవఱకు గాఢముగాఁ గంఠాశ్లేషము గావించుకొని యుద్ధరంగము నుండి కర్ణుండు సలుపువిజ్ఞాపనము.

మ. వరదివ్యాస్త్రవిశారదుం డితని కెవ్వం డీడనీ ? నాకు నా
గ్రజుసైదోడులకంటె నెక్కు, డితఁడే కూల్చెం బృథాసూనులన్,
దురమం దంచు, బహూకరింతు నను; నే దుశ్శాసనారిన్ భయా
తురతం గూలుపనైతి; నీఁగు వగ నీదోశ్శ్రీనా కన్నీటనో. ౧౨

దుర్యో—వయస్యా ! కర్ణుఁడా ! ఏమిది ! నూఱుగురుతమ్ములను జచ్చి దుఃఖపడుచున్న నన్ను నీవవాగ్భల్లఘాతములచేత మఱింత దుఃఖ పెట్టుచున్నావు. సుందరకా ! సరే. ఇప్పు డంగరాజు ప్రయత్న మేమి ?

సుంద—దేవా ! ఆయన యిప్పు డాత్మవధయందుఁ గృతనిశ్చయుఁ డయి కవచవిసర్జనంబు గావించి యుద్ధమునకుఁ బోవ నుండెను.

దుర్యో—(విని యదరిపడి లేచి) సుందరకా ! నీవు త్వరితముగాఁ బోయి మిత్రుఁ డైనయంగరాజుతో నావచనంబులుగా నిట్లు పలుకుము. "మిత్రమా ! నీ విప్పుడు జయకాంక్షను వదలుకొనుము. మనయిరువురసంకల్పము నొకటియేగదా!

ఉ. పాండవులన్ వధించి, హతబంధుల కిచ్చి నివాపవారి, చా
కుండినవాండ్రతోఁ గలసి యొక్కమ తేడిచి, యింక మీఁద నె
న్నండును లేరు గావున ఘనంబుగ నొండొరుఁ గౌఁగిలించి, యీ
మొండిశరీరముల్ విడిచి పోదము, దుఃఖమొ సౌఖ్యమో తుదిన్. ౧౩

ఇంక దుఃఖమును గుఱించి నిన్ను నే నేమని యూఱడింతును ?

క. సూనుఁడు గాఁ డనుకో వృష
సేనుఁడు నీ; కట్లె దుస్ససేనుఁడు నాకున్
దా నను జన్మఁడు గాఁ; డిఁక
నే ని న్నేమందు ? నన్ను నే మనె దీవున్ ?" అని ౧౪

సుంద—చిత్తము దేవా ! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

దుర్యో—ఓయీ ! బండికండ్లచప్పుడుగా నున్నది.

సూతు—(ఆలకించి) దేవా ! అది యిప్పు డధిక మగుచున్నది.

దుర్యో—సరే, పరిజనుఁడు రథమును దోలుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. నీవు పోయి దాని నాయిత్తంబు సేయుము.

సూతు—చిత్తము దేవా ! (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

దుర్యో—ఏవారి రథ మెక్కి రావయిలిది?

సూతు—దేవ! ఇదిగో! అమ్మగారును నాయనగారును సంజయునితో రథారూఢు లయి తమయొద్దకె వచ్చుచున్నారు.

దుర్యో—హాహా! దైవ మెంతకీభత్సము చేసెను! సూతుఁడా! నీవు త్వరితముగా రథము నాయితంబు చేసికొని రమ్ము. నేనును నాయనగారి కగపడకుండ దాఁగి యుండెదను.

సూతు—దేవా! వారికి నీవుతప్ప మఱి యెవ్వరుఁ జుట్టంబులు లేరుగదా! కేవర కూడ వారి నూఱడింపక పోవుట యుచిత మగునా?

దుర్యో—సూతుఁడా! అదృష్టహీనుఁడను నేను వారి నేమనియూఱడింతును? చూడు,

చ. అని కిటు వచ్చుచుండ, మము నమ్మయుఁ దండ్రియు, బాష్పబిందువల్
గనులను రాల మూర్ధములు ఘ్రాణము చేసిక యుండి; రిప్పు డే
మనుదు నొకండ డగ్గతి? కటాకట! మ్రింగిరి దుస్ససేను; న
త్తనయుని యట్టిదారుణవధ న్విని, యాముదియంధు లోర్తురే? ౧౫

వినను దల్లిదండ్రు లవశ్యము వందనీయులు గదా! (నిష్క్రమించుచున్నారు.)

గద్య. ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధసరసకవితాధురంధర వస్తారి సామి వంశక్షీర
నీరాకరరాకాసుధాకర రాచ్చనామాత్య పౌత్ర హారితసగోత్ర పవిత్రగుణాకదంబ
లక్ష్మాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫల సూరపరాజప్రధానతనూభవ విబుధ
విధేయ సుబ్బరాయ నామధేయాంధ్రీకృత వేణీసంహార
నాటకంబునందుఁ జతుర్థాంకము.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీపరమాత్మనేనమః

వేణీసంహారనాటకము.

పంచమాంకము.

[తరువాత రథ మెక్కి గాంధారియు సంజయుఁడును ధృతరాష్ట్రుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

ధృత — వత్స! సంజయ! కురుకులవనంబున నొక్కయాకులాగున మిగిలియున్న నాకొడుకు దుర్యోధనుఁ డేమంబున బ్రతికి యున్నాఁడా? లేదా?

గాంధా — సంజయా! నిజముగా బ్రతికి యుండెనేని యెక్కడ నున్నాఁడో చెప్పుము.

సంజ — ఇదిగో! మహారాజా ఒక్కఁడు నీమఱ్ఱిచెట్టునీడను గూరుచున్నాఁడు.

గాంధా — కుమారుఁ డొక్కఁడే యని చెప్పుచున్నావు. ఇపుడు నూఱుగురు తమ్ములును వానిపార్శ్వభాగమున లేరా?

సంజ — నాయనా! అమ్మా! రథము నిమ్మళముగా దిగుండి.

ఇద్దఱు — (దిగుచున్నారు.)

[తరువాత దుర్యోధనుఁడు ప్రవేశించి సిగ్గుతోఁ గూర్చున్నాఁడు]

సంజ — (దగ్గఱఁ బోయి) జయము జయము మహారాజ! ఇదిగో! నాయనగారు అమ్మగారితోఁ గూడ వేంచేసినారు. వారిని జూడ వేమి మహారాజా?

దుర్యో — (తెలతెలఁబోవుచున్నాఁడు.)

ధృత — చ. ఘనకవచంబు దీయఁగనె, కంకణముఖంబున నల్లు లూడ్చి, వే
గను వ్రణపట్టికల్ వయిచి కట్టుదు, దిండున నత్తమిల్లి, ద
వ్వున జితశత్రులన్ నృపులఁ బుత్రిక! నీవు ప్రియంబునం గనుం
గొనఁ, జెవిఁ జేరి వేదనను గూర్చి నిన్నడుగన్ దురాత్ముఁడన్.

(ధృతరాష్ట్రుఁడు గాంధారియుఁ దడవి చూచి కౌఁగిలించుకొనుచున్నారు.)

గాంధా — కుమారా! తీవ్రమయిన గాయముల వేదనచేత క్షోభపడుచు మాతోఁగూడ మాటలాడఁ జాలకున్నావా? తండ్రీ.

ధృత—వత్స! దుర్యోధన! ఏ మిది? మును పెప్పుడు నిట్లు కావే! మాతోఁ గూడఁ బలుక వేమి?

గాంధా—కుఱ్ఱా! నీవే మాతో మాట లాడకపోయిన, నిఁక దుశ్శాసనుఁడును దుర్మర్షణుఁడును దక్కినకొడుకులు నిప్పుడు మాట లాడుదురా యన్నా?

(రోదనము చేయుచున్నది.)

దుర్యో—ఉ. తమ్ములచావు చూచితిని దత్ప్రతికారము సేయ లేక; నే
నమ్మరొ! నీకు నయ్యకును నాఁటినిదుఃఖము దెచ్చినాను; స్వ
చ్ఛ మ్మగుచున్న యీభరతసంతతి మాపఁగఁ బుట్టుపాతకిన్;
నమ్ముఁడి మీకు నేను సుతనాశుఁడఁ గాని సుతుండఁగాఁ జుమీ.

గాంధా—బిడ్డా! ఏలయిట్లు పరిదేవనంబు చేసెదవు? నీ వయిన నీయంధుల కిద్దఱకును దారిఁ జూపుటకుఁ జిరంజీవి వయి బ్రదుకుము. నాకు రాజ్యముతో నేమి? వైరముతో నేమి? (రోదనము చేయుచున్నది.)

దుర్యో—తే. గీ. అమ్మరో! యిట్టివెడమాట లాడఁ దగునె?
పుట్టినది రాచపుట్టువు పొగలె దేల?
సుతశతము రూపు మాయుట చూడ; వింత
కఠినురాలవో యిలు నన్నుఁ గావఁ దలఁతు. 3

ఇది నిశ్చయముగాఁ బుత్రశోకమువలనివికారము.

సంజ—మహారాజా! చేఁద నూతిఁ బడినఁ ద్రాడు కూడ నక్కడఁ బాఱవేయఁ గూడ దనులోకోక్తి యబద్ధమా యేమి?

దుర్యో—ఈయుక్తి చాల దోయి. ఉపక్రియప్రమాణము లేనియప్పు డుప కరణముతో నేమి ప్రయోజనము? (రోదనము చేయుచున్నాఁడు.)

ధృత—(దుర్యోధనునిఁ గౌఁగిలించుకొని) అబ్బాయీ! ఊఱడిల్లుము. మిక్కిలి దీనుల మయినతలిదండ్రులను మ మ్మాఱడింపుము.

దుర్యో—తండ్రీ! ఇప్పుడు మి మ్మాఱడించుటకు దుష్కరము; కాని—

ఆ. వె. కుంతి నెప్డు దేను కొడుకులు సచ్చిన
దానిఁగా నొనర్తుఁ దథ్యముగను;
మీరు దానితోఁ గుమారులకొఱ కేడ్చి,
యూఱడించుకొనెద రొకరి నొకరు. ४

గాంధా—బిడ్డా! నీ వొక్కఁడ వయిన బ్రతికిన నంతే చాలును; నే నెవరిని గూర్చి శోకింతును? కొడుకా! ఇది యుద్ధమునకు సమయము గాదు. శాంతింపుము.

ఇదిగో! దోసిలి పట్టి బతిమాలుకొనుచున్నాను. సమరవ్యాపారము విడిచిపెట్టుము. నామాటలు పెడచెవిని బెట్టకు తండ్రీ!

ధృత—వత్సా! ఎల్లచుట్టములును జచ్చిపోయి దుఃఖించుచున్న మీయమ్మ మాటను నామాటను విను. తండ్రీ! మూఢు.

ఉ. ఏరిబలాన దాయలను నెంచవొ శేరల ద్రోణభీష్మ, లా
తీరునఁ గర్ణపుత్రుని వధించినకీడికి జంతు లోకముల్;
వైరి వధించె నూఱుగురు వత్సల; నీవె మిగుల్ ప్రతిజ్ఞకున్;
బోరిఁక మాను తండ్రి! మముఁ బ్రోవుము కన్నులు లేని దీనులన్. ౫౧.

దుర్యో—యుద్ధము మాని నేను జేయునది యేమి?

గాంధా—పుత్రికా! మీతండ్రిగారును విదురుఁడును జెప్పినట్లు చేయుము.

సంజ—రాజా! ఇది సత్యము.

దుర్యో—సంజయా! ఇంకను నుపదేశింపఁ దగినయంశ మున్నదా?

సంజ—రాజా! జయము గోరువారికిఁ బ్రాణ మున్నంతవఱకుఁ బ్రజ్ఞావంతు లుపదేశింప వలసినదే.

దుర్యో—(క్రోధముతో) అట్లయినఁ బ్రజ్ఞావంతుల రగుమీయుపదేశ మేమో యిప్పుడు సన్నగా విందము.

ధృత—కొడుకా! యుక్తము గాఁబలికినయీసంజయునిమీఁదఁ గోపపడియెద వేమి? నిన్ను శాంతింపఁజేయవేని దానిని నేనే చెప్పెదను. విను.

దుర్యో—నాయనా! సెల విమ్ము.

ధృత—వత్సా! పెక్కుమాట లేల? ఇప్పుడు యుధిష్ఠిరునకుఁ గోరిన పణంబు నిచ్చి సంధి చేసికొనుము.

దుర్యో—తండ్రీ! పుత్రులయందలిప్రేమవలనిభయమునంజేసి యంబయును, శాస్త్రజ్ఞత్వమునంజేసి సంజయుండును నట్లు పలికినఁ బలికిరి గాక, మీకుఁ గూడ నిది యేమి వెఱ్ఱి? కాకపోయినఁ బుత్రశోకజ్వర మెంతకుఁ జాలదు. నాయనా! నూఱుగురుతమ్ములతో నిండియున్నప్పుడు, నాఁడన్నివిధంబుల సామవాక్యములచేతఁ గృష్ణుండు నన్నుబతిమాలుకొనిన నిరాకరించి, యిప్పుడు భీష్ముండును ద్రోణుండును దమ్ములును సకలరాజచక్రంబును బేరుమాయుట చూచి, కేవల మీతుచ్ఛశరీరము మీఁదియపేక్షచేత, నుదాత్తపురుషలజ్జాకరంబును, ననుభావహంబును నయిన పాండవులతోడిసంధికి, దుర్యోధనుఁ డెట్టు లంగీకరించును? ఇంక నొకటి చెప్పెద. నయకోవిదుఁడా! సంజయా!

ఆ. వె. హీను లయినరిపులతో నెట్లు రాజులు
సంధి చేసికొందురో చక్కఁ జెప్పుమ;

నేను భ్రాతృశతము లేనివాఁడను గద!
పాండుసుతులు కొఱఁత పడనివారు.

ధృత—వత్సా! ఇట్టియవస్థయం దయినను నాప్రార్థనమును ధర్మరా జన్యథాకరింపఁ డిది నిశ్చయము. ఇంకొకటి. యుధిష్ఠిరుఁడు నన్ను హీనునిఁగా నెంచు నని నీ తాత్పర్యము. అది సరి కాదు. అతఁడు సర్వదా తన్ను నీకంటెఁ దక్కువ వానిఁగానే తలంచుకొనుచుండును.

దుర్యో—అది యెట్లు?

ధృత—ఇదిగో! విను. తనతమ్ములలో నొక్కనికైన కీడు మూఁడినఁ, దాను ప్రాణములఁ బాయువాఁడుగా యుధిష్ఠిరుఁడు శపథముఁ జేసినాఁడు. అందుచేతఁ యుద్ధమునం దెల్లప్పుడు నొక్కతీరున సాగి రాదు గావునఁ దమ్ములదెస నేవేళ కేమి పుట్టునో యనుభయంబున నీ కనుకూల మయిన తెఱంగుననే యాతఁడు సంధ సేయుట కిచ్ఛగించును.

సంజ—ఇది యథార్థము.

గాంధా—బిడ్డా! యుక్తియుక్తముగా నున్న మీతండ్రిగారిమాట దాఁటక నడుచుకొనుము.

దుర్యో—నాయనా! అమ్మా! సంజయా!

చ. అనుజుఁ డొకండు చచ్చినను నాతఁడు సావఁ బ్రతిజ్ఞ పట్టె; నా
యనుజులు నూర్వురుం దెగిన, నక్కట! ప్రాణముఁ బాయనైతి; నే
నని మొన దుస్ససేనుహృదయంబున నెత్తురు ద్రావుభీము, నా
పెనుగద నుగ్గు సేయ కటు పేలనె సంధని జేసికొంటకున్?

గాంధా—హా! దుశ్శాసనకుమార! దుర్మర్షణా! హా! వికర్ణా! అహా! వీరశతమును గన్నగాంధారీ! దుఃఖశతము నే గాని సుతశతమును గన లేదా? అయ్యో! మందభాగ్యురాల నయిన నాయిట్టియాపద లోకమునందుఁ గన్నారా? విన్నారా? (అందఱు రోదనము చేయుచున్నారు.)

సంజ—(కన్నీరు దుడుచుకొని) నాయనా! అమ్మా! మహారాజునకు దుఃఖశాంతి చేయుట కయి మీ రక్కడకుఁ దెచ్చితిరి. మీఁదు మిక్కిలి మీరు కూడ నధైర్యపడియెద రేమి? ఊఱడిల్లుఁడు.

ధృత—కుమారా! మనయదృష్టము లిట్లుండెను. నీవు వైరులయెడల కోపమును విడిచి పెట్టవయితివి. నీబ్రతుకునే యాధారము చేసికొని యిట్లు పొక్కుచున్న మీయమ్మకును నాకును మఱియెవరు దిక్కు? ఎట్లు బ్రదుకుదుము?

దుర్యో—నాయనా! వినుండు.

ఆ. వె. విరివిసిరుల ననుభవించి, యనేకరా
జన్యమకుటదీప్తచరణు లగుచు,
సుతులు నూర్వు రరుల సోలించి వ్రాలిరి;
బ్రతుకుఁ జీకు నగరుపగిదెఁ, దండ్రి! — 55

ఒండురెఱంగయిన నాకు రాచపాడి తప్పుట సంభవించును గదా?

(తెరలోపలఁ బెద్దకలకలము.)

గాంధా—(విని భయముతో) సంజయా! ఏమిది? హాహాకారముతోఁ దూర్యధ్వను లెగయుచున్నవి!

సంజ—అమ్మా! మీవంటిభీరుజనమున కిది నిలువ వలసినచోటు గాదు.

ధృత—వత్సా! సంజయ! ఈహాహాకార మంత కంతకు నెక్కువ యయి భయము పుట్టించుచున్నది. అది యేమో తెలిసికొనుము. దీని కేదో గొప్పకారణ ముండక పోదు.

దుర్యో—తండ్రి! అనుగ్రహింపుము. మనయెడల దైవము పరాఙ్ముఖుఁడయ్యెను గదా! మగల నేజేని మహోపద్రవము చెవిని బడక మునుపే, నాకు యుద్ధమునకుఁ బోవ ననుజ్ఞ యిండు.

గాంధా—బిడ్డా! మందభాగ్యురాల నయిననన్ను ముహూర్తమాత్ర మూఱడింపవోయి తండ్రి!

ధృత—అబ్బాయీ! నీవు యుద్ధమునందే కృతనిశ్చయుఁడ వయితివేని, శత్రుపులను రహస్యముగాఁ గడతేర్చునుపాయ మాలోచింపుము.

దుర్యో— ఉ. ఏఁగన నాదుబంధువుల నెల్ల వధించినవారిఁ, జాటుగా
బాగ వధింప? యుద్ధమున వైరులు మెచ్చనిచంపు చంపొకో?

గాంధా—బిడ్డా! నీ వేకాకి వయితివి గదా! ఎవ్వరు నీకుఁ దోడుపడువారు?

దుర్యో— ఈగతి నేన నీసుతుల నెక్కటి చంపనె? వైరు లెంత? యవ్వా! గను మిప్పుడే జగ మపాండవమౌ; నిఁకఁ దోడు దైవమే.

(తెరలోఁ గలకలానంతరమున)

ఓహో! యోధులార! ఇప్పుడు జరిగినమహాయుద్ధమును గౌరవేశ్వరునకు విన్నవింపుఁడు. అప్రియము వినఁ జాల కున్నఁ దప్పి పోవునా? ఇప్పుడు కాలాను రూపముగా నేమి ప్రతివిధానము చేసికో వలసి యుండునో?

మ. మునికోల న్విడి; యర్జునాంకపుశరంబుల్ సర్వాంగముం గాఁడ, వ
చ్చినజాడన్ రథ మీడ్చుకొంచుఁ జన దేశీల్, మెల్ల శల్యుండు, లో
చనబాష్పంబులె కర్ణువార్తఁ బరిజకున్ స్పష్టంబుగాఁ దెల్పఁ, జొ
చ్చె నిదే శూన్యరథంబుతో శిబిరమున్, జాలిల్లఁగాఁ గౌరవుల్. ౧౦

దుర్యో—(భయముతో) సూతుఁడా! పిడుగువలె వినఁబడుచున్న యీనుడు వెవఁడు పలికెనో తెలిసికో వలయును. ఓరీ! యెవఁడురా అక్కడ?

(త్రొట్రుపాటుతో సూతుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

సూతు—హా! చచ్చితిఁగద! (భూమిమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.)

దుర్యో—చెప్పు చెప్పు.

సూతు—దేవా! మఱి యే మున్నది?

ఆ. వె. అలమనోరథంబువలె శూన్యభావంబు
నెనయుకర్ణురథము నెక్కి వచ్చి,
శల్యరూపకుఁడను శల్యుండు చేరఁడి
జనము నెల్ల మూర్ఛ మునుఁగఁ జేసె. ౧౧

దుర్యో—హా! వయస్య! కర్ణ! (మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

గాంధా—బిడ్డా! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము.

సంజ—ఊరడిల్లు మూరడిల్లు మహారాజ!

ధృత—అయ్యో! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము!

క. ఆలమున ద్రోణభీష్ములు
గూలుటనే పోరిపు దక్కఁ గురుసైన్యంబుల్,
మే లయినసఖుఁడు కర్ణుఁడు
నీలీలను నిహతుఁ డయ్యె; నిఁక నెవ్వఁ డొక్కొ. ౧౨

కుమారా! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము. ఓమాయాదైవమా!

ఉ. కన్నులు లేవు; పుత్రశతకం బనిఁ జచ్చె; ననాథశోకవా
రాన్నిధి నింతితోడుతఁ గరంబు మునింగితి; నయ్యయో! యిఁకే
మున్నది? బందుగుల్ చెలులు నొజ్జలు నాఁడిగ శూన్యమైరి నీ
వన్నఁగదన్; సుయోధనునిపట్టునఁ గూర్చెను నాస పీడితన్. ౧౩

వత్సా! దుర్యోధన! దీనురా లయినయీయమ్మ నూరడింపుము.

దుర్యో—(మూర్ఛ దెలిసి)

తే. గీ. కర్ణుఁడా! నీకు నామీఁదఁ గలుగుప్రేమ
పయికిఁ బొరలంగ, నింపుగఁ బలుకవేమి?

పాయ నెన్నఁడు; నీ కెగ్గు సేయ; నైన,
మిత్రు విడిచితె వృషసేనుమీఁది ప్రేమ ? ౧౪

(మరల మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

అందఱు — (ఊఱడించుచున్నారు.)

దుర్యో — (ఊఱడిల్లి)

తే. గీ. అకట ! నాప్రాణములకంటె నధికుఁ డయిన
యంగరాజుఁ బోఁగొట్టించి, ప్రాణములను
విడువనందుకే, కడు సిగ్గుపడుచు నుంటి:
నింక నే నూఱడిల్లుట యెట్లు తండ్రి ? ౧౫

మఱియు —

తే. గీ. పగవ వలసిన పగవ, నే బాలుఁ డైన
దుస్ససేనునివధకు, బంధువులమృతికి;
నాకు నత్యుపకార మొనర్చినట్టి
కర్ణునకు నెల్ల, మాపితిఁ గాన పగతు. ౧౬

గాంధా — బిడ్డా ! క్షణమాత్రము కంటఁ దడి వెట్టకుము.

ధృత — కుమారా ! నీ వొక్కమాఱు కన్నీరు దుడుచుకొనుము.

దుర్యో — తే. గీ. నానిమిత్తము తనదుప్రాణములు విడిచె,
నెంతొ లెంకలచేతను నీడఁబోక;
యట్టికర్ణునికొఱకు, నే ననద నగుచు
నశ్రుజలమును విడువ, న న్నాఁగఁ దగునె ? ౧౭

సూతుఁడా ! నే నెన్నఁడుఁ దలఁచుకొనినదియు, నాకులమున కంటక మయినదియు నగునీఘోరకర్మ, మెవఁడు చేసెనో ?

సూతు — దేవా ! జను లీలాగునఁ జెప్పుకొనుచున్నారు.

"ఆ. వె. తేరికల్లు కొంత ధారుణిఁ గ్రుంగ, రా
ధేయుఁ డెత్తికొనెడితెఱపిలోన,
మనబలంబు రూపు మాపినయర్జును
నలుఁగు లతనియసువు లపహరించె. ౧౮

దుర్యో — క. అలకర్ణుమోముచందురుఁ
దలఁచిన, శోకాబ్ధి పొంగుఁ; దత్క్షణ మది, నా
యలుక యనుతీవ్రబడబా
నలశిఖలను మరల శోషణంబును జెందున్. ౧౯

తండ్రీ! అమ్మా! మీ రూఱడిల్లుఁడు.

ఆ. వె. శోకమునను బుట్టి, చుఱచుఱ నిపుడు నా
యుల్ల మేర్చుచుంట కోర్వఁ జాల;
సమరిపత్తులందు శంక మీ కేల? నా
కాలమునకుఁ బోవ నాన తిండు. ౨౦

ధృత—(దుర్యోధనునిఁ గౌఁగిలించుకొని)

ఆ. వె. సాహసంబులందు శంక నాకు నిజంబె;
తల్లడిల్లు గుండ తలఁప భీము;
మానశౌండ! నీకు మాయ గిట్టదు; కూట
సమరి మరుల; దెట్లు చత్తు నేను? ౨౧

గాంధా—బిడ్డా! నూఱుగురుబిడ్డల మంటఁ గలిపినయాభీమునితోనే వాల నిప్పుడు యుద్ధము సేయఁ బూచుచున్నావా!

దుర్యో—అమ్మా! భీమునిమాట య టుండనీ,

ఆ. వె. నాకునోరథంబు, నా మేనిగందంపుఁ
జర్చ, నాదుకనులచందమామఁ,
దల్లి! నీకుమారుఁ, దండ్రి! నినయశిష్యుఁ
గర్ణుఁ జంపినట్టిఖలు వధింతు. ౨౨

సూతుఁడా! ఇంక నిప్పు డాలస్య మెందుకు? నారథమును సన్నద్ధముచేసి తీసికొని రా. నీవును పాండవులకు భయపడితివేని నిలిచి పో. గదామాత్రసహాయుఁడ నయి, నే నొక్కడన యుద్ధమునకుఁ బోయెదను.

సూతు—దేవ! నీ వన్యధా తలంపకుము. ఇదిగో! నేను వచ్చుచున్నాను.
(నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ధృత—నాయనా! దుర్యోధన! మమ్మ మండిఁ బెట్టుటకే నీవు నిశ్చయించు కొంటివేని, యున్నపాటివీరులలో సేనానిఁగా నెవ్వని నయిన నభిషేకింపుము.

దుర్యో—అభిషిక్తుఁ డయి యున్నాఁడే.

గాంధా—బిడ్డా! హతాశురాలిని నన్ను మరల సావలంబననుగాఁ జేయఁ గలిగినయతఁ డెవ్వఁడో చెప్పుము.

ధృత—అబ్బాయీ! శల్యుఁడో? అశ్వత్థామయా?

సంజ—క. కూలఁగ భీష్ముఁడు, ద్రోణుఁడు
కాలము సేయంగఁ, గెడయఁ గర్ణుండును, భూ
పాలా! బలవతి యాశ. యిఁ
కాలములో శల్యుఁ డోర్చు నపాండవులన్. ౨౩

దుర్యో—నాయనా! శల్యుఁ డెందుకు? అశ్వత్థామ యెందుకు?

ఆ. వె. కర్ణుఁ గూలిగింపఁ గలిగెనో, పార్థ
శిరములు హరింపఁ జేసె నెఱునో;
కాల్వ లగుచుఁ దొరఁగుకన్నీటిచే నభి
షేచనంబు నాకె చేసికొంటి. ౨౪

(తెరలోఁ గలకలధ్వని చేసి) ఓహో! కౌరవబలప్రధానయోధులార! మమ్ముఁ జూచి భయపడి యట్టిటు పాఱిపోయెద రేమి? దుర్యోధనుఁ డెక్కడ నున్నాఁడో చెప్పుఁడు. (అందఱు నదరిపడి యాలకించు చుండఁగా సూతుఁడు తత్తఱపాటులోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

సూతు—దేవా!

తే. గీ. ఇరువు రొక్కరథం బెక్కి, యిందు నందు
నిన్ను వెదకుచు వచ్చుచు నున్నవారు;

అందఱు ఎవ రెవరు?

సూతు—కర్ణుప్రాణంబుఁ బాపినఘాతుకుండు,
సుగ్రీవకకర్ముఁ డయిన వృకోదరుండు. ౨౫

గాంధా—(భయముతో) బిడ్డా! ఇందుకుఁ జేయునది యేమి?

దుర్యో—అమ్మా! ఇదిగో! గద నాదగ్గఱనే యున్నదిగద!

గాంధా—హా! అదృష్టహీనురాలను నేను జచ్చితినిరా బిడ్డా!

దుర్యో—అమ్మా! నీ విప్పుడు దైన్యపడకు. సంజయ! సంజయ! నాదుఃఖమును బోఁగొట్టు చెలికాండ్రు వచ్చినారు. ఈతల్లిదండ్రులను రథ మెక్కించుకొని పోయి, శిబిరమునఁ బ్రవేశపెట్టుము.

ధృత—నాయనా! నీ రభావ మేమో తెలిసికొనియెద; క్షణమాత్రము నిలువ నిమ్ము.

దుర్యో—ఈ తెలిసికొనుట కేమి? తండ్రీ! పొండి.

ధృత & గాంధా—(కొంచెము నడచి కూరుచున్నారు.)

[తరువాత రథారూఢు లయినభీమార్జునులు ప్రవేశించుచున్నారు.]

భీము—ఓదుర్యోధనపరిజనులారా! మీరు తొట్రుపాటుతో వెలవెలఁ బోవుచుఁ దిరిగెద రేల? మావలన వెఱవకుఁడు.

సీ. కపటంపుజూదంబు కల్పించినఖలుండు, లక్కయి ల్లార్చినమొక్కలీఁడు,
పాంచాలికొప్పును బైఁట దూల్చినగాలి, యట్టిట్టు గాని మహాభిమాని,
పానిసీలఁగఁ బాండుసూనులఁ గొనుపాపి, దుశ్శాసనప్రభృతులకు రాజు,
కులువ తొనూర్గురు తోఁబుట్టువులయన్న, యంగరాజునకును బ్రాణసఖుఁడు,

నకులమహారాజుగారు మీయధిపు లిప్పు
డెందుఁ గొలు వున్నవారో మా కెఱుఁగఁ జెపుఁడ;
మేము పగచేత రా లేదు; మిన్న కతని
వదనమును జూచి పోవంగ వచ్చినాము.

ధృత — సంజయా! ఈక్రూరుని యొత్తిపొడుపు మహాదారుణముగానున్నదిగదా!

సంజ — తండ్రీ! వారీవఱకే పనిచేత మిగులు లేకుండఁ దమయాప్రియమంతయుఁ దీర్చుకొన్నారు. ఇప్పుడు మాటలచేత మనకు మేలుఁ జేయుచున్నారు.

దుర్యో — సూతుఁడా! నే నీయిద్దఱయొద్దఁ గూరుచున్నా నని చెప్పు.

సూతు — చిత్తము (పోయి) ఓభీమార్జునులారా! మహారా జదిగో నాయన గారితోడను నమ్మగారితోడను, నీమఱ్ఱిచెట్టునీడను గూరుచున్నాఁడు.

అర్జు — అన్నయ్యా! పుత్రశోకపీడితు లయినతల్లిదండ్రులను మనదర్శనముచేత మఱింత యాతలఁ బెట్టుట బాగుండదు. పోవుద మనుగ్రహింపుము.

భీమ — మూఢుఁడా! సదాచారము దాఁటఁ గూడునా? తల్లిదండ్రులు వంద నీయు లన్నమాట నీచెవి నెప్పుడుఁ బడ లేదా యేమి? (దగ్గఱఁబోయి) సంజయా. మా తాపితలకు మానమస్కారము దెలుపుము కా దుండు. మేమే తెలిపెదము! (తేరు దిగినారు.)

భీమ — తమ్ముఁడా! నామకర్మములను దెలుపుకొనుచు గురులకు నమస్కరింప వలయును జుమీ!

అర్జు — (దగ్గఱఁబోయి) నాయనా! అమ్మా!

చ. అరులను నందఱిం గెలుచు నంచును మీసుతు లేని నమ్మిరో,
గరువముచేత నెవ్వఁడు జగం బఖిలంబు తృణీకరించెనో,
దురమున నట్టికర్ణుపసఁ దూల్చినపాండవమధ్యముండుఁ, మీ
యిరువురు తల్లిదండ్రుల కిదే ప్రణమిల్లెడు భక్తితోడుతన్. ౨౭

భీమ — తే. గీ. కురుకుమారుల నెల్ల నుగ్గుగ నొనర్చి,
దుస్ససేనునిరొమ్మునెత్తుటను బలిసి,
యికఁ సుయోధనుతొడలు ఛేదింప నున్న
భీముఁ డిదె మ్రొక్కుచున్నాఁడు పితల కిపుడు. ౨౮

ధృత — దురాత్మా! వృకోదరా! శత్రువుల కపకారముఁ జేసినవాఁడవు నీవు మాత్రమే కావురా. క్షత్రకులంబు పుట్టిన దాదిగా వీరులు సమరమున జయాపజయంబులఁ బొందుచునే యున్నారు. ఎందు కీప్రతాపోక్తులచేత మమ్మడలఁ బెట్టెదవు?

భీమ — తండ్రీ! కోపపడకు.

ఉ. పాండవపత్నిఁ గృష్ణను భవత్సభ కీడిచి తెచ్చి, యా మెయా
ద్దండరుపాగ్ని మగ్గి మిడుతల్ బలె రాడ్గణ మంటి గాని, నా
దండితనంబు మెప్పునకు దర్పము చేతను జెప్పఁ; దండ్రి! నీ
వుండఁగ వి పుత్రపౌత్రులు మహోద్ధతిఁ జేసెడి చెల్లఁ జూచుచున్. ౨౯

దుర్యో—ఓరీ మరుత్తనయ! ఏమిరా యిది? నింద్యమయిననీకర్మమును వృద్ధ రాజునొద్దఁ బొగడుకొనుచున్నావు?

మహాస్రగ్ధర. పసరంబుల్ నీకు, నీ, కప్పతికిఁ, గవలకున్, భార్య యా ద్యూతదాసిన్,
బొసఁగన్ రారాజ నా నాముదల, కౌని సభన్ ముందలం బట్టినా; రీ
యసదృగ్వైరంబునం జాహతు లగున్నృపు లేయప్రియుల్ చెప్ప రా; నీ
పసఁ జూతున్, భూరిబాహాబలధనమదదుర్వారు, నన్ గెల్వ మాజిన్.

ఆ! దురాత్మ! ఇదిగో నీవు లేవురా. (క్రోధమునఁ జంపఁ బోవుచున్నాఁడు.)

ధృత—(పట్టుకొని కూరుమండఁ బెట్టుచున్నాఁడు.)

భీము—(క్రోధము నభినయించుచున్నాఁడు.)

అర్జు—అన్నయ్యా! ఇప్పుడు క్రోధమున కేమి కారణము?

తే. గీ. చెయ్యముల నప్రియం బేమి సేయ లేక,
వీఁడు మాటలఁ జేయుచున్నాఁడు సుమ్మి;
దైన్యతమ్ములు నూర్గురు నడవిఁ గలిసి,
దుఃఖమునఁ బేలుకొనుచీవిలోడి కేమి?

భీము—ఓరోరి భరతకులకలంక!

తే. గీ. ఇప్పుడే పట్టి వధియించి, యేను దుస్స
సేనునొద్దకు నినుఁ బంప లేనె, తులువ!
మద్గదాకోటినిర్భిద్యమానయూర్మ
దస్థిశబ్దంబు విని గురు లడల రేని? ౩౨

మఱియు నోరిమూఢా!

ఉ. ఆఁడుది వోలె నీవు నెగు లశ్రుజలంబులఁ దీర్చుకొంట, నై
దోడునురంబు వగ్చ్చుతఱి, దూరముగా నిలుచుండి చూచుటన్,
జూడున్నపుండ వీ వునుబు పాయవు, మీకుల మన్నతమ్ముఁ రేఁ
దూఁడుల కేనుఁ గైకపటుదోర్బలభీముఁడు భీముఁ డల్గినన్. ౩౩

దుర్యో—దురాత్మా! భరతకులాధమ! ద్యూతదాస! పాండవపశువా! నీవలె నేను వ్యర్థప్రలాపములను వచియింపఁ జాలనురా. మఱియున్న—

తే. గీ. నాగదాదండమునకు భిన్నంబులైన
బొమ్మనెమ్ములు వెలభూషణమ్ము లుగను,
యుద్ధమునఁ బెద్దనిద్దుర నొందుచున్న
నిపుడు నీసోదరులు చూచి యేడ్వఁ గలరు. ౩౮

భీము — (నవ్వి) అటు లయిన నీవిషయమున నే మశ్రద్ధతో నుండ రాదు. ఇదిగో! విను నాప్రతిజ్ఞ.

మహాస్రగ్ధర. బెరిదం బౌ కేలుదోయిన్ బిఱబిఱను గదం బొట్టుగాఁ ద్రిప్పి, యూరుల్
పొడిగా నిర్భేది, పాదంబును దల నిడుదుం బ్రొద్దుటం, జూడ నేఁడుల్;
కడిమిం ద్వన్మ్రుఖ్యులం జక్కడఁచి గలదసృక్చందనం బౌనఖాగ్రిం
బౌదల న్నేఁ బూసికొం చభ్యుదయిభయదభూషోజ్జ్వలన్మూర్తి నౌదున్.

(తెరలో) ఓహో! భీమార్జునులారా! ఇదిగో! నిహతాశేషవిపక్షచక్రుండును నాక్రాంతపరశురామాభిరామయశోవిశాలుండును, ప్రతాపసంతాపితదిఙ్మండలస్థాపిత స్వజనుండును, నజాతశత్రుండును నగు దేవర యుధిష్ఠిరమహారాజుగా రిట్టు లాజ్ఞాపించుచున్నారు.

ఇద్దఱు — మహారాజుగారే మని యాజ్ఞాపించుచున్నారు?

(మరలఁ దెరలో)

చ. అనిఁ దెగువారియంగముల కాప్తు లొసంగుఁడి యగ్నిసంస్కృతుల్;
కనుఁగవనీళ్ళతోడ నుదకంబును బంధుల కిండు బాంధవుల్;
కనుఁడి హతప్రజాటవిని జ్ఞాతులకంకపిఖండితాంగముల్;
గొనకొని, పోద్ధతిన్ రిపులుఁ గ్రుంకిరి; సైన్యములన్ మరల్పుఁడీ. ౩౯

ఇద్దఱు — మహారాజునాజ్ఞ నెఱవేర్పఁ గాక. (నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(తెరలో) ఓరోరిగాండీవాకర్షణబాహుశాలీ! అర్జునా! అర్జునా! ఇప్పు డెటఁ బోయెదవురా.

శా. రాజన్యారాజితము. పడిచితి నీవఱకు న్నెముఁ గెల్చెదు పొల్లద, కర్ణునిఁ బ్రేగచే;
నడవిని బోలె విహారరణంబునఁ బౌరుషపరాక్రమ మర్యోను మీ;
కడికను పీడినమద్గురుమూర్ధము నంటుట నెంచుచు వచ్చితి; ని
ప్పుడు దుష్పదాన్వయఘస్మరుఁ డౌగురుపుత్రుఁడు త్రుంపఁడె పాండవులన్?

ధృత — (విని సంతోషముతో) అబ్బాయీ! దుర్యోధన! ద్రోణవధకరి భుఃఖోద్దీపితక్రోధానలుండును, దండిక్రంబెను బరాక్రమవంతుండును, శిక్షావంతుండును, సమరసమానుండును నగు నశ్వత్థామ యిదిగో! వచ్చుచున్నాఁడు; నీ వీవీరున కెదురు పోయి సంభావింపుము.

గాంధా—కుమారా! ఈమహాభాగున కెదురు పొమ్ము.

దుర్యో—నాయనా! అమ్మా! కర్ణునిచావు గోరినయీవృథాయౌవన శస్త్రబలభరునితో నేమి ప్రయోజనము?

ధృత—కొడుకా! ఈసమయములో నిటువంటిపరాక్రమవంతులకు వెగటుగా మాటలాడఁ గూడదు.

(అశ్వత్థామ ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

అశ్వ—జయతుజయతు కౌరవేశ్వరః.

దుర్యో—(లేచి) గురుపుత్త్ర! ఇటు కూరుచుండుము. (కూరుచుండఁ బెట్టు కొనుచున్నాఁడు.)

అశ్వ—రాజా! కౌరవేశ్వర!

తే. గీ. కర్ణముల కింపుగాఁ బల్కి, కర్ణుఁ డాజి
యందుఁ జేసినపని, తెల్ల మయ్యెఁ గాదె?
ద్రోణి యిప్డు దధజ్యాశరాసుఁ డగుచు
వచ్చె; నీవైరులను దాఁకు? వగవ కింక. ౩౭

దుర్యో—(అసూయతో) ఆచార్యపుత్త్ర!

ఆ. వె. అంగరాజు చచ్చినంతట గద, నీవు
యుద్ధ మొనరఁ జేయ నుండినావు;
నేను జచ్చువఱకు నీవు ప్రతీక్షింపు;
కర్ణునకును నాకుఁ గలదె వేఱు? ౩౮

అశ్వ—ఏమి? ఇప్పటికిని గర్ణునియందుఁ బక్షపాతమును, మాయెడలఁ దిరస్కారమునా? రాజా! కౌరవేశ్వరా! తథాస్తు. (నిష్క్రమించెను.)

ధృత—పుత్త్రా! నీ కిది యేమి వెఱ్ఱి? ఈసమయములో నంతమహాభాగుఁ డయినయశ్వత్థామకు, నీవు పుల్లవిఱుపుమాటలచేత మనసు విఱుగఁ జేసితివి.

దుర్యో—ఇతని కేమి యప్రియము? నే నసత్యము పలికినాఁడనా? ఇది నాకుఁ గ్రోధస్థానము గా దేమి? చూడు,

చ. ధనువులు పూను రాజులకుఁ దల్ప నశక్యపుఁ జేష్టవాని, నీ
కొనరినభాగ్యదోషమున యుద్ధమునం దెగినట్టివాని, నిం
దఱ మొనరించె, నాయెదుర, నాప్రియమిత్త్రుని, నంగరాజు; న
ర్జునునకు ద్రోణపుత్త్రునకుఁ, జూడ విశేష మదేమొ చెప్పుమా. ౪౦

ధృత — నాయనా! నిన్ననవలసిన దేమి? భరతకులమున కిది యవసాన సమయము. గాంధారీ! మందభాగ్యుఁడను నే నిప్పు డేమి చేయుదును? (ఆలోచించి) కానీ. సంజయా! భారద్వాజుఁడయిన యశ్వత్థామతో నా పలుకులుగా నిట్లు పలుకుము

చ. తడవుగ వీనితోఁ గుడుచు స్తన్యము నేమఱినాఁడవయ్య? నీ
వొడలను బ్రాఁకఁ, నావలువయుం బార దన్నెను నీదు బాల్యమం
దుడుగని భ్రాతృదుఃఖమున నో, చిరమైత్రినో, వ్యత్యయంబుగా
నుడివినవీని నో, గురుతనూభవ! పెంపకుమయ్య క్రోధముం. ౪౧

సంజ — చిత్తము. (లేచుచున్నాఁడు.)

ధృత — మఱియు నిట్లని కూడ వచియింపుము.

ఉ. అనృతము వించు నీజనకుఁ డట్టులు శస్త్రము నుజ్జగించుటం,
గనుఁగొన నంతవానికిని గర్వినతాదృశ మానవజ్ఞ యుం,
జనయుఁడ వైననీదుబలదర్పములుం, దలపోసి లే, నుయో
ధనుపలు కెంతువా? ప్రతివిధానము సేయుదు గాక ద్రోణజా! ౪౨

సంజ — చిత్తము. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

దుర్యో — సూతుఁడా! మాయుద్ధరథమును సన్నద్ధము సేయుము.

సూతు — చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ధృత — గాంధారీ! మన మీలాగున మద్రాధిపతి యయినశల్యునిఁ జూడఁబోవుదము. అబ్బాయీ! నీవు నిట్లు చేయుము. (చెవిలో) ఈలా గీలాగు (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

గద్య. ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధసరసకవితాధురంధర వడ్డాది సాధువంశకలశ
నీరాకరరాకాసుధాకర రాచ్చనామాత్యపౌత్త్ర హారితసగోత్ర పవిత్రగుణకదంబ
లక్ష్మాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫల సూరపరాజపుత్త్రధానతనూభవ విబుధ
విధేయ సుబ్బరాయ నామధేయాంధ్రీకృత వేణీసంహార
నాటకంబునందుఁ బంచమాంకము.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీపరమాత్మనే నమః

వేణీసంహారనాటకము.

షష్ఠాంకము.

——:o:——

[తరువాత నాసనస్థుఁడయి ధర్మరాజును, ద్రౌపదియుఁ, జేటియుఁ, బురుషుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు.]

యుధిష్ఠిరుఁడు — (విచారముతో నిట్టూర్పు విడిచి)

ఉ. ఎట్టెటొ భీష్మసాగరము నీదియు, ద్రోణమహాగ్ని నార్చియుఁ,
గట్టిఁడి కర్ణపన్నగము గాసిలఁ జేసియు, శల్యుఁ గూల్చియుఁ,
గిట్ట! యొకింత తక్కువగఁ గాంచుజయంబున, మాకు నెల్ల ని
ష్పట్టున, భీము సాహసపుఁబల్కున జీవితశంక పుట్టెఁగా! ౧

ద్రౌపది — (కన్నీళ్ళతో) మహారాజా! పాంచాలిచేత నని యెందు కనరు?

యుధి — ద్రౌపదీ! నాచేతనే సుమీ! (పురుషునిఁ జూచి) బుధక!

పురు — దేవా! ఆజ్ఞాపింపుఁడు.

యుధి — నీవు పోయి సహదేవునితో నిట్టు చెప్పుము. భీమసేనుండు క్రోధావేశంబున "నేఁ డీదినంబునఁ దప్పక సుయోధనుని వధించెదను; లేకున్న నేను జచ్చెద" నని చేసినదారుణప్రతిజ్ఞను దెలిసికొని, మహాభిమాని యయిన దుర్యోధనుఁడు మాయ మయ్యెను. కావున వానిజాడ నెఱింగి వచ్చుటకు, మిక్కిలి నిపుణమయినబుద్ధి గలిగినట్టియు, నయ్యాయికందువల నెఱింగినట్టియు భక్తివిశ్వాసములు గలిగినట్టియు సచివులు, తప్పటలతోడఁ జాటించుచు, శమంతపంచకమునఁ జరింపవలయును; దుర్యోధనుజాడఁ దెలిసి వచ్చినవారికి, ధనము మొదలుగాఁ గలపసదనంబు లీయఁబడు నని, స్పష్టముగాఁ దెలుపవలయును.

మఱియు —

సీ. నీళ్ళజాడలు దీయ నేర్పుజాలరు లూబినేలలం దినుకల నెమక వలయు;
నల్లిబిల్లిగఁ దీఁగ లల్లుడొంక లెఱుంగుగొల్లలు పొదలఁ గన్గొనఁగ వలయు;
నిజపరశరణాంకనిపుణు లౌనెఱుకులు వ్యాఘ్రాటవులయందు నరయవలయు;
రంధ్రజ్ఞులైనమేల్ప్రణిధులు జడదారివేసాల మునులొద్ద వెదుక వలయు;

పురు — దేవా! చిత్తము.

దుర్యోధ — మఱియు నిట్లని కూడఁ జెప్పుము.

తే. గీ. అలుకుచు రహస్యమున మాట లాడువారి,
నుప్తులను, రోగులను గూడఁ, జూడ వలయుఁ;
బులుఁగులయెలుంగు, మృగములకలఁతె, రాచ
గుఱుతునడుగులు, నడవిలో నెఱుఁగ వలయు. ౨

పురు — చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించి మరల వచ్చి సంతోషముతో) దేవా! పాంచాలకుఁడు వచ్చినాఁడు.

దుర్యోధ — శీఘ్రముగాఁ దీసికొని రా.

పురు — (నిష్క్రమించి పాంచాలకునితో మరల వచ్చి) ఇదిగో! రాజుగారు; సన్నిధికిం బొమ్ము.

పాంచా — (సమీపించి) దేవా! జయముజయము. దేవరకును దేవేరికినిఁ బ్రియముఁ దెలుప వచ్చితిని.

దుర్యోధ — భద్ర! పాంచాలక! దురాత్ముఁ డయినయాకౌరవాధమునిజాడ, యే మయినఁ దెలిసినదా యేమి?

పాంచా — దేవా! జాడ మాత్రమే కాదు; దేవీకేశాంబరాకర్షణమహాపాతకహేతుభూతుం డగునాదురాత్ముఁడే తెలిసికోఁబడెను.

దుర్యోధ — (సంతోషముతోఁ బాంచాలకునిఁ గౌఁగిలించుకొని) భద్ర! మేలు మేలు! ప్రియ మెఱింగించితివి. మఱి కంటి కగపడినాఁడా?

పాంచా — దేవా! యుద్ధమున కగపడినాఁడా యనుండు.

ద్రౌప — (భయముతో) ఏమి నానాథుఁడు సమరగోచరుఁడై యున్నాఁడా?

యుధి — (సంశయముతో) నిజముగా మాతమ్ముఁడు యుద్ధములోనే యున్నాఁడా?

పాంచా — మహారాజుగారితో నేను మఱియొకలాగు మనవి చేసికొందునా?

యుధి — తే. గీ. కారణము లేకయే మది కలఁతపడుచు,
నూరక వివేకహీనత నొందుచుండె;
గదను ధరియించుభీమువిక్రమ మెఱిఁగియు,
సందియముఁ బొందుచున్నాను జయమునందు. 3

(ద్రౌపదివంకఁ జూచి యామెమోమునుండి కన్నీళ్ళు దుడిచివేయుచు) ఓసుక్షత్రియారాలా!

చ. గురువులు బంధువుల్ నృపతికోట్లు గనన్, మన కైననాఁటిదు
ష్పరిభవ ముత్తరింప నిరుపద్రవు లున్నవి; యెవ్వి యన్న, సుం
దరి! మన మైన వందఱముఁ, దప్పక ప్రాణము పాయఁగా వలెన్;
గురుకులపాంసనుం డయిన, గొబ్బునఁ జావ వలెన్ రణంబునన్. ౮

అయినను సందేహ మెందుకు ?

తే. గీ. ప్రతినచెడు నేమొ యని, భయపడుచు నున్న
యమ్మహావీరుచే నిశ్చయముగఁ జచ్చు,
నిండుఁగొలువున నీతలవెండ్రుకలను
బట్టి, నిన్నీడిపించినపాపపశువు. ౯

పాంచాలకా! చెప్పుచెప్పు. ఆదురాత్ముఁ డెట్లు లగపడెను ? ఇప్పు డెక్కడ నేమి జరుగుచున్నది ?

పాంచా — దేవా! దేవీ! చిత్తగింపుఁడు. దేవరవారిచేత నట్లు మద్రేశుం డయినశల్యుండు దెగుటయు, శకునిశలభంబు సహదేవానలంబునం బడి మ్రగ్గుటయుఁ, దిక్కునకొలఁదిపాటిజోదులు, తమదళవాయిచావును జనములయాక్రందనమును జూచి, రణరంగమునకుఁ దొలంగిపోవుటయు, మనసైన్యంబులు శత్రుపరాజయంబు గాంచి పొంగుచు, విచిత్రపరాక్రమంబున ధృష్టద్యుమ్నాధిష్ఠితంబు లయి యుండుటయుఁ, గృపకృతవర్మాశ్వత్థామలు విచ్చిమొగ్గుటయు నాలోకించి, దురాత్ముఁ డక్కౌరవాధముఁడు బెంగగొని, భీమసేనునిదారుణప్రతిజ్ఞకు నడలి యెక్కడనో యడఁగి పోయెను.

యుధి — ఛీ! యేమి పని చేసెను ? తరువాతఁ దరువాత ?

ద్రౌప — ముందుసంగతి చెప్పు

పాంచా — దేవా! దేవీ! అవధరింపుఁడు. తరువాత భీమార్జును లిద్దఱును, వాసుదేవాధిష్ఠితం బయినరథం బెక్కి, శమంతపంచక మంతటను వెదకిరి; గాని వానిజాడ కొంచె మయినను దెలియ రాదయ్యెను. పిమ్మట మాకోఁటిభృత్యులు దైవమును దలంచి శోకించు చుండిరి. అర్జునుం డున్నె రని వేఁడినిట్టూర్పులు పుచ్చుచుండె. వర్షకాలమున నంధకారబంధుర మగురాత్రివేళఁ, దళతళ మని మెఱుంగులతెఱంగున వెలింగెడుపింగళేక్షణంబుల, భీమసేనుండు నిజగదాదండంబును బ్రజ్వలింపం జేయుచుండె. భగవంతుఁ డయినకృష్ణుండు విధిచెయ్వుల దూఱుచుండె. అట్టిసమయంబున నొకానొకపురుషుండు, తనచేత మాంసభారమును బట్టుకొని, క్రొత్తగాఁ జంపినమృగము నెత్తుటం జొత్తిల్లినకాళ్ళతోడను, గట్టుఁబట్టతోడను, బరుగుపరుగున వగరు

గాను భీమసేనునిసన్నిధికి వచ్చి, నిట్టూర్పులసందడిని సగముసగము వినఁబడియెడు నక్షరములచేత నూహింపఁ దగిన మాటలతో, నిట్లు విన్నవించెను. దేవా! ఈచేరువ నొకమహాహ్రదంబుతీరంబున మడుఁగులో దిగినయడుగులజాడలు రెండు గనంబడుచున్నవి. అం దొకటి నీళ్లనుండి వెడలి వచ్చినట్లున్నది. రెండవది యట్లు గాదు. మీఁద దేవరచిత్తము. అనుటయు మే మందఱముఁ దొందరగా బయలుదేఱి యామడువుఁ గాపుటకు నప్పురుషుని ముం దుంచుకొని పోయితిమి. అనంతర మారెండవపదపద్ధతి దుర్యోధనుని దగుట నిరూపించి భగవంతుండు కృష్ణుం డిట్లనియె. ఓవృకోదర! దుర్యోధనుఁడు జలస్తంభవిద్య నెఱుంగును గదా. దానంజేసి నిశ్చయముగా నీకు జడిసి, వాఁ డీమడుఁగున దాఁగి యున్నవాఁడు. అనిన నబ్బలానుజునిమాట విని యుబ్బి, దిక్కులెల్లం బూరటిల్ల మొసళ్లు మొదలయినజలజంతువులు తల్లడిల్ల, మడువంతయుఁ గలఁగి పోవ, భీమసేనుండు భీకరంబుగాఁ బెద్దబొబ్బపెట్టి యిట్లనియె. ఓరోరివృథాప్రఖ్యాపితాలీకపౌరుషాభిమానీ! పాంచాలరాజతనయాకేశాంబరాకర్షణమహాపాతకీ! ధార్తరాష్ట్రాపసదా!

చ. పొడమితి విందువంశమునఁ; బూనితి విప్పటికి న్మహాగదన్;
విడువక దుస్ససేనునురవెచ్చనినెత్తురు ద్రావుచుంటి నన్
గడునిరసించి; తల్లు మధుకైటభవైరినె ధిక్కరించి; తి
ప్పుడు పసరంబ! పంకమున మున్గి యడంగితి నాకు జంకుచున్. ౭

మఱియు నోరిమానధనా! కౌరవాధమా!

ఉ. కౌగవనిష్కుటంబు లొగిఁ గాంతులు చచ్చి విముక్తకేశవి
స్తారము లౌట, నాకతన ద్రౌపదిరోధమహానలంబు చ
ల్లారెను; దుస్ససేనుహృదయంబున నెత్తురు ద్రావఁ జూచి, యీ
మారుతి నేమి చేసె? యిది మానము చంపుకొనంగ వేళయే? ౮

ద్రౌప — నాథా! నీవు మరల వచ్చి నాకంటఁ బడితివేని నాకోపము తీఱినట్టే.

యుధి — ద్రౌపదీ! యీసమయమున నమంగళములను నోట రానీయఁగూడదు. భద్ర! తరువాతఁ దరువాత?

పాంచా — దేవా! తరువాత నిర్విధంబునం బలుకుచు, వృకోదరుండు వీర్యక్రోధోద్ధతుం డయి, భీషణగదాదండంబును బిఱబిఱం ద్రిప్పుచు, నువ్వెత్తుగ లోన నుఱికి, యుల్లంఘితతీరంబు, నుత్సన్ననలినంబు, నున్మూర్ఛితగ్రాహంబును, నుద్భ్రాంతసమస్తశకుంతంబును నయి యమ్మహాహ్రదం బంతట నుడిగుండములు పడునట్లు భయంకరముగా నీ రంతయుఁ గలిపి వేసెను.

యుధి—భద్ర! అట్లయినను వెలువడ లేదుగదా?

పాంచా—దేవా! యెట్లు వెలువడకుండును?

చ. వెలుచ భుజంబులం జఱచి, భీముఁడు పెన్మడుపుం గలంచినన్,
బలుఁదతికొండకవ్వమునఁ బాల్కడలి న్మథను కాలకూటముం
బలె, నొకమూలనుండి కురుపాంసనుఁ డుత్కటకోపపావకో
జ్జ్వలతమవిస్ఫులింగముల సత్వరుఁడై వెడలెన్ హ్రదంబునన్. ౮

యుధి—సుక్షత్రియా! మేలు మేలు!

ద్రౌప—యుద్ధమునకు వచ్చినాఁడా లేదా?

పాంచా—అట్లు లాజలాశయంబునుండి పయికి లేచి, యిరుగరంబులఁ బెనుగదను బిఱబిఱం ద్రిప్పుచు, దుర్యోధనుం డిట్లనియె. వృకోదరా! నీభయంబున నేను డాఁగితి నని సమర్థించుకొనుచున్నావా? మూఢుఁడా! పాండుపుత్రులను జంపకుండఁ బరులకంటం బడుటకు సిగ్గుపడుచు, బడలిక దీర్చుకొనుటకై పాతాళమునకుఁ బోయి యుంటిని. అనుచుండునంతలోఁ, గృష్ణార్జును లడ్డముం బోయి. నీళ్లలో గదాయుద్ధము సేయఁగూడ దని, భీమదుర్యోధనుల నొడ్డునకుఁ దీసికొని వచ్చిరి.

అప్పుడు కౌరవనాథుండు గూరుచుండి, తనచేతిగదను గ్రిందఁ బెట్టి, వచ్చి పోయిననూఱుగురుతమ్ములయు, వాజివారణవీరభటులయుఁ, గళేబరంబులను, గాకులును గ్రద్దలును రాపులుఁగులును నక్కలును కుక్కలును బీఁకికొని తినుచుండుటచేత భీభత్సం బైనదియు, దుర్యోధనబలంబు పేరు మాసినదియు, మనవీరులసింహనాదమ్ములకతమ్మున నిమ్మడిగా మొరసెడుగణతూర్యములచేత సంకుల మయినదియుఁ, దనచుట్టములందొక్కఁడైన లేనిదియుఁ బగవారిబంధువులతో నిండియున్నదియు, నగుకౌరవయుద్ధరంగంబును దేఱి పాఱఁ జూచి యాహా రా జున్నరని వేఁడినిట్టూర్పులు పుచ్చుచుండె.

యుధి—తరువాతఁ దరువాత?

పాంచా—దేవా! అయ్యవసరంబున వృకోదరుం డిట్లనియె. ఓయికౌరవ రాజా! బంధుజనమునుగూర్చి దైన్యపడుటచే నేమి ప్రయోజనము? పాండవులు సమర్థులు, నే నసహాయుఁడ నని విషాదంబు నొందకుము.

తే. గీ. నీవు యుద్ధంబు సేయ, మాయేవురందు
నిచ్చ వచ్చినవానిని నేలుకొనుము;
కవచము ధరించి, వలయుకైదువులు గొంచు,
నలుపు మాతనితో రణోత్సవము నేఁడు. ౯

అను పలుకు లాలించి యాకురురాజు, కొంచెము గన్నీటితోఁ గూడుకొనిన చూపును భీమార్జునులమీఁద నిలిపి యిట్లనియె.

ఆ. వె. కర్ణు, దుస్ససేనుఁ, గడతేర్చినట్టి మీ
యిరువురును, సమాను లిపుడు నాకు;
నప్రియుండ వయిన, నతిసాహసుండ వౌ
నీవ, ప్రియతముండ వెంచ ననికి. ౧౦

అని లేచి। పరస్పరక్రోధాక్షేపపరుషవాక్యలహరీసారితఘోరసంగ్రాములై భీమదుర్యోధనులు, నిజభుజాదండంబుల విచిత్రగదాపరిఘంబులు శోభిల్ల, మండల ప్రచారంబుల విహరించుటకు నారంభించిరి. అంత నేనును భగవంతుం డయినచక్రాయుధునిచే దేవరయొద్దకుఁ బంపఁబడితిని. మహానుభావుం డయినదేవకీనందనుండు మీతో నిట్లు మనవిచేయు మనియె. భీమసేనుం డపర్యుషితప్రతిజ్ఞుం డగుటయు దుర్యోధనుండు విచ్చుమె గ్గగుటయుఁ గాడ, మాకు మిక్కిలి విషాదంబు గలిగినది. ఇంక నిప్పుడో, భీమసేనుచేత సుయోధనుండు చిక్కినాఁడు గావున, నిష్కంటకం బయిన యీభూతలం బంతయు నీ వేలుకొమ్ము. అభ్యుదయోచితంబు లగుననవరతమంగళసమారంభంబులు సమకట్టింపుము. సందేహము వలదు.

మ. తగ నింప న్వలె రత్నకుంభములు త్వద్రాజ్యాభిషేకార్థమై;
మిగులం బండువు సేయఁగా వలెను చేడ్కం ద్రౌపదీవేణికిన్!
జగతిన్ క్షత్రియరుచ్ఛిదాపరశుభాస్వత్పాణి యౌ రాముఁడున్,
మొగిఁ గ్రుద్ధుం డగుభీముఁడున్, సమరముం బూనంగ జం కేటికిన్?

ద్రౌప — త్రిభువనాధనాథుం డగుదేవుం డిట్టు లానతిచ్చుచుండ, మఱియొకలాగేల జరుగును?

పాంచా — ఇది కేవల మయ్యానురాంతకునియాశీర్వచనము కాదు. ఆదేశమే.

యుధి — భగవంతుం డగునమ్మహాత్మునిసందేశమున కెవ్వఁడు సంశయించును? ఎవఁడురా అక్కడ?

[కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు — దేవా! ఆజ్ఞాపింపుఁడు.

యుధి — దేవకీనందనుం డయినదేవునిప్రసాదంబున, భీమునివిజయమంగళశంసార్థంబుగాఁ, దదుచితసమారంభములు సమకట్ట వలయును.

కంచు — చిత్తము దేవా! (ఉత్సాహముతో నడచి) ఓహో! సంవిధాతృపురస్సరు లగునంతఃపురదౌవారికులారా! యథాప్రధానంబుగా మీ రందఱు వినుండు.

భుజబలపరిభవితప్రోత్తీర్ణకౌరవపరిభవసాగరుండును, నిర్వ్యూఢదుర్ధరప్రతిజ్ఞాభరుండును, సుయోధనానుజశతోద్ధూననప్రభంజనుండును బ్రభంజనతనయుండును, బలవంతుండును, దుశ్శాసనోరస్స్థలవిదళనరసింహుండును, దుర్యోధనోరుస్తంభభంగవినిశ్చితవిజయుండును నగువృకోదరునికి, విజయమంగళంబుల సమకట్టవలయు నని, స్నేహపరిపాతిమానసంబున నిదిగో! దేవరయుధిష్ఠిరమహారాజుగా రాజ్ఞాపించుచున్నారు.

(ఆకాశమందు)—ఏ మంటిరి? అంతట నధికతరముగా సమకట్టిరయున్నామే; నీవు చూడవా యేమి యనుచున్నారా?

కంచు - నాయనలారా! మేలుమేలు! చెప్పకయే మేలు చేయుట మనోగతంబయినస్వామిభక్తిని వెల్లడించును గదా!

యుధి—ఓయిజయంధర!

కంచు—దేవా! ఆజ్ఞాపింపుఁడు.

యుధి—నీవు పోయి, మాకు మేలువార్తను దెచ్చినయీపాంచాలకునిఁ బసదనంబులఁ బరితోషపెట్టుము.

కంచు—చిత్తము దేవా! (పాంచాలకునితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ద్రౌప—మహారాజా! హృదయేశుఁ డయినభీమసేనుఁడు మరల నద్దురాత్మునితోడ "మాయేపురయందు నిచ్చవచ్చినవానిని నేలుకొను" మని యెందునిమిత్తమనెను? ఒకవేళ వాఁడు మాద్రీసుతు లిద్దఱిలో నొకనిఁ గోరుకొని, యాతనితో సమరంబు సేయఁ బూనిన, మహోపద్రవంబు సంభవిల్లును గదా?

యుధి—ద్రౌపదీ! ఆజరాసంధపరిపంథితాత్పర్య మిది; సకలబంధువులును, వీరభటులును జచ్చిపోయి, పదునొకం డక్షౌహిణులసేనలను, గృపకృతవర్మాశ్వత్థామలు ముగ్గురు మాత్రమే మిగిలిరి; కావున, దుర్యోధనుం డిప్పుడు బంధురహితుండును, శరీరమాత్రవిభవుండునునయి, యున్నవాఁడు. అందుచేత నొకవేళ, నభిమానమును వదలిపెట్టి వీఁ డస్త్రసన్యాసము పుచ్చుకొనినను, దపోవనము ప్రవేశించినను, బిత్రుముఖంబున సంధిని గోరినను, సకలరిపులను జయింతు నని, పూనినతనప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱకుండు నని యెంచి, వానికిఁ గొంచె మాస పుట్ట, నట్లు వచియించెను. పాండవు లయిదుగురలో, నొకనితోడ నయిన యుద్ధము సేయుటకు, దుర్యోధనుఁడు చాలఁడు సుమీ. అయినను వృకోదరునకే వీనితోడ గదాయుద్ధము కావలయు నని నేను తలంచుచున్నాను. ఓసుక్షత్రియురాలా! చూడు.

మ. అలుకన్ బెన్నదఁ బూనుభీమునికి సత్యంబీ దెవం డాతలో;
బలరామాహ్వయుఁ డాసుయోధనుఁ డనిన్, శాంతించదద్దాకళిన్;
గలుగున్ భద్రము ధార్తరాష్ట్రవలినిగంధేభుఁ డౌతున్నకున్;
దలఁతున్ భీమునికే సుయోధనునితోఁ; దర్కింప నే నొండ్లకున్. ౧౨

(తెరలో) ఓహో! దప్పి గొంటిని. దప్పిగొంటిని. కొంచెము నీళ్ళను, నీడయు నిచ్చి నన్ను సంభావింప వలయును.

యుధి— (విని) ఓరీ! యెవఁడురా అక్కడ?

[కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు—దేవా! ఆజ్ఞాపింపుఁడు.

యుధి— ఆ దేమో తెలిసికొని రా.

కంచు—చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి)

కంచు—దేవా! వడగొట్టి యొక యతిథి వచ్చియున్నాఁడు.

యుధి—శీఘ్రముగాఁ దీసికొని రా.

కంచు—చిత్తము దేవా! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

[తరువాత మునివేషధారి యయినచార్వాకుఁ డనెడురాక్షసుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

రాక్ష—(తనలో) నేను దుర్యోధనునిమిత్రుఁడ నయినందుకుఁ బాండవుల నెట్లయిన వంచింప వలయును. (ప్రకాశముగా) దప్పిగొంటిని దప్పిగొంటిని. కొంచెము నీళ్ళను నీడయును నిచ్చి నన్ను సంభావింప వలయును. (రాజును జేరుచున్నాఁడు) (అందఱు లేచి నిలువఁబడుచున్నారు.)

యుధి— మునీంద్రా! నమస్కరించుచున్నాను.

రాక్ష—ఇది సముదాచారమునకు వేళ గాదు. కొంచెము జల మిచ్చి నన్ను సంభావింపుము.

యుధి—మునీంద్రా! మీ రీయాసనమునఁ గూరుచుండుఁడు.

రాక్ష—(కూరుచుండి) మీరు కూడ మీమీస్థలములఁ గూరుచుండుఁడు.

యుధి—ఓరీ! యెవఁడురా అక్కడ?

[బంగారుగిండి చేతఁ బట్టుకొని కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు—దేవా! ఇదిగోఁ! జల్లనిపరిమళోదకముచేతఁ బూర్ణ మయిన భృంగారము. ఇది దాహము పుచ్చుకొనుటకుఁ బంచపాత్రము.

యుధి—మునీంద్రా! నీరుపట్టు ను దీర్చుకొండి.

రాక్ష — (కాళ్ళు గడుగుకొని యాలోచించి) ఓహో! నీవు క్షత్రియుని వాగున నున్నావు.

యుధి — దేవరవారు చక్కఁగా నెఱింగిరి; నేను క్షత్రియుండనే.

రాక్ష — ప్రతిదినము నాగక పోరాడుచు, స్వజనవినాశము చేసికొనెడు మీ నీళ్ళు మొదలగునవి, పరిగ్రహింపఁ గూడదు. కానీ, ఈనీడచేతను, సరస్వతీ నది లోనితరంగములను స్పృశించి వీతెంచెడుచల్లగాలిచేతను, నేను శ్రమము దీర్చుకొనియెదను.

ద్రౌప — బుద్ధిమతికా! ఈ సనకజ్జుతో మహర్షికి విసరవే.

చేటి — (అట్లు చేయుచున్నది.)

రాక్ష — పూజ్యురాలా! మాయెడల నిట్టియుపచారము లనుచితములుగదా!

యుధి — మునీంద్రా! మీ కెందుచేత నింతయలసట గలిగినది?

రాక్ష — ఓయీ! వటుజనసులభ మయినవేడుకచేతఁ, బూజ్యు లయిన క్షత్రియోత్తము లద్వంద్వయుద్ధము జూచుట కయి, శమంతపంచకమునఁ దిరుగుచుండి, యర్జునసుయోధనుల కగుగదాయుద్ధము నవలోకించి, బలవత్తర మయిన యాశరదాతపతైక్ష్ణ్యంబున కోర్వ లేక, యుద్ధము ముగియకుండనే చక్కఁ వచ్చితిని.

అందఱు — (విషాదమును బొందుచున్నారు.)

కంచు — మునీంద్రా! అలాగు కాదు. భీమసుయోధనుల కని చెప్పుఁడు.

రాక్ష — (అసూయతో) అ! సంగతి తెలియనివాఁడవు, న న్నెట్టు లాక్షేపించెదవు?

యుధి — మునీంద్రా! చెప్పుండి చెప్పుండి.

రాక్ష — క్షణమాత్రము విశ్రమించి నీ కంతయుఁ జెప్పెదను; కాని యీ ముసలివానికిఁ జెప్పను.

యుధి — చెప్పుండు. ఏమి? అర్జునసుయోధనులకే?

రాక్ష — అర్జునసుయోధనుల కగుగదాయుద్ధ మని నే నీ వటుకే చెప్పియుంటిని.

యుధి — భీమసుయోధనులకుఁ గాదా?

రాక్ష — అది యంతకు మునుపే జరిగి పోయినది.

[యుధిష్ఠిరుఁడును, ద్రౌపదియు మూర్ఛిల్లుచున్నారు.]

కంచు — (నీళ్లు చల్లి) దేవా! దేవీ! ఊఱడిల్లుఁడు.

చేటి — దేవీ! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

ఇద్దఱు—(తెలివిని బొందుచున్నారు.)

యుధి—మునీంద్రా! ఏమి చెప్పితిరి? భీమసుయోధనులకు గదాయుద్ధమంతకు మునుపే జరిగి పోయిన దేమి?

ద్రౌప——స్వామీ! ఏమో చెప్పండి అంతకు మునుపే జరిగి పోయినదా?

రాక్ష—కంచుకీ! వీ రిద్దఱు నెవరు?

కంచు—బ్రాహ్మణోత్తమా! ఈయన యుధిష్ఠిరమహారాజు. ఈమె ద్రౌపదీదేవి.

రాక్ష—హా! ఘాతుకుఁడనైన నేను దారుణమైనసంగతి నుపక్రమించితినిగదా!

ద్రౌప—హా! ప్రాణేశ్వరా! భీమసేన! (మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

కంచు—ఇప్పుడు చెప్పిన దేమున్నది?

చేటి—దేవీ! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

యుధ—(కన్నీళ్లతో) బ్రాహ్మణోత్తమా!

తే. గీ. పదము సందిగ్ధముగ నుంటఁబట్టి, యిట్లు
తీవ్రదుఃఖంబుఁ బొందు యుధిష్ఠిరుండు;
భీమునిశ్చితవార్తను వినినపిదపఁ,
బ్రాణములఁ బాసి సౌఖ్యంబులు పడఁగలండు. ౧౩

రాక్ష—(సంతోషముతోఁ దనలో) ఇదే నాప్రయత్నమును. (ప్రకాశముగా) అలాగయిన, నవశ్యము చెప్పవలసినసంగతులను సంగ్రహముగాఁ జెప్పెదను. బంధువ్యసనమును విస్తరించి చెప్పి, మఱింతచింత కలిగింపఁ గూడదు.

యుధి—(కన్నీ రొలుకుచుండ)

తే. గీ. ప్రణతి గావింతు సరగఁ జెప్పంగదయ్య,
సంగ్రహంబుగనో సవిస్తరముగానో;
యనుజుదెస నేమి యూఁడెనో వినుట కేను,
సావధానత నుంటి, వాచంయమీంద్ర! ౧౪

రాక్ష—రాజా! వినుము.

చ. కరము గదాధ్వనుల్ నిగుడఁ, గౌరవభీములు పోరునోటికిన్,

ద్రౌప—(హఠాత్తుగా లేచి) తరువాతఁ దరువాత?

రాక్ష—(తనలో) వీ రిద్దఱకు మరలఁ దెలివియున్నది రాకుండునట్లు నే నేమి చేయుదును? (ప్రకాశముగా)

సరగ బలుండు రా, నతనిసన్నిధిఁ బోరిరి చాలసేపు; పనం
తర మతిశిష్యవత్సలతఁ, దద్బలరాముఁడు సంజ్ఞసేయ, న
క్కురుపతి, దానికిఁ దెఱిఁగి, కూల్చె వృకోదరు నొక్కపెట్టునన్. ౧౫

యుధి—హా! తమ్ముఁడా! వృకోదరా! (మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

ద్రౌప—హా! ప్రాణేశ్వరా! హా! భీమసేన! నాకుఁ గలిగినపరాభవమును సహింపలేక, నీజీవమును విడిచి పెట్టితివా? నాథా! హా! జటాసురబకహిడింబకిమ్మీరకీచకజరాసంధనిషూదన! హా! సౌగంధికాహరణచాటుకార! హా! పలుకవేమి? ప్రాణేశ్వరా! (మూర్ఛిల్లుచున్నది)

కంచు—(కన్నీళ్ళతో) హా! భీమసేనకుమార! హా! ధార్తరాష్ట్రకులకమలినీప్రాలేయవర్ష! మహారాజా! ఊఱడిల్లుము. బుద్ధిమతికా! దేవిగారి నూఱడింపవే. మునీంద్రా! మీరు కూడ మహారాజుగారి నూఱడింపుఁడు.

రాక్ష—(తనలో) ఆ! ప్రాణత్యాగము చేయ నూఱడించెదను. (ప్రకాశముగా) ఓయిభీమాగ్రజ! ఇంకను జెప్పవలసిన సంగతి యున్నది. ఒక్కక్షణ మూఱడిల్లుము.

యుధి—(మూర్ఛదేఱి) మునీంద్రా! ఇంకను జెప్ప వలసిన దున్నదా?

రాక్ష—అట్టు లానుక్షత్రియుండు నిహతుండై, వీరసులభంబైనపుణ్యగతిం బొందిన, భ్రాతృవధను జూచుటచేతఁ బొరలి పొరలి వచ్చుదుఃఖంబునఁ గన్నీరు కాలువలై పాఱ, నర్జునుండు, గాండీవంబు విడిచి పెట్టి, క్రొన్నెత్తుటం జొత్తిల్లియున్న భీమునిగదను, బిగిసికొని పోయినయతనిచేతనుండి బలవంతముగా నూడఁదీసికొని, తన్నుఁ గృష్ణుఁడు సంధి సేయం దలంచి వారించుచున్నను, భ్రామితగదాఝుంకారమూర్ఛిత గంభీరవచనస్వనుండై, చిఱునవ్వుతోఁ గౌరవేశ్వరుండు రా రమ్మని పిలుచుచుండంజేసి, నీమూఁడవసోదరుఁడు వెనుకదీయక, యాతనితోడ యుద్ధంబున కుపక్రమించెను. అప్పుడు మిక్కిలి లాఘవంబు గలిగిన యానుయోధనునిగదాఘాతంబున విప్వచ్చుఁడు చచ్చున కా నిశ్చయించి, బలరాముం డర్జునపక్షపాతి యయినకృష్ణుని బలవంతముగాఁ దనరథ మెక్కించుకొని, ద్వారకానగరంబునకుఁ గొంపోయెను.

యుధి—మేలు మే లర్జునా! గాండీవమును విడిచి పెట్టుటచేత, వెంటనే నీవు భీమునిమార్గమును బొందఁ గలవు. ఇఁక నే నేయుపాయమునఁ బ్రాణత్యాగమహోత్సవము చేసికోఁ గలను?

ద్రౌప—హా! నాథా! భ్రాతృవత్సల! గదాయుద్ధమున నేర్పు చాలని నీతమ్ముఁడు, నీచేతిలోనిగదను బలవంతముగాఁ బుచ్చుకొని పగవానికభిముఖముగాఁ బోవుచుండ, నీ వుపేక్షించుట యుక్త మగునా? (మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

రాక్ష—తరువాత నేను—

యుధి—సరే. మునీంద్రా! అటుపయిని వినుట యెందుకు? హా! భీమసేన! హా! జతుగృహసముద్రతరణయానపాత్ర! హా! కిమ్మీరహిడింబాసురజరాసంధజయమల్ల! హా! కీచకసుయోధనానుజకమలినీమదకుంజర! హా! ద్యూతపణప్రణయి! హా! మామకశరీరస్థితిపరిఖేదశంకానిషూదన! హా! మదాజ్ఞాసంపాదక! హా! కౌరవవనదావానల!

ఉ. సుంతయు సిగ్గు లేక కటులు జూదరి నైనపు డీవు భక్తిమై
దంతిసహస్రసత్త్వుఁడవు దాసుఁడ వైతివిగా! కృశించి; నీ
కంతకు నిప్పు డెక్కుడగు నాపదఁ జేసితినయ్య? తమ్ముఁడా!
యెంతయు దిక్కుమాలి విలపించెదున న్నెడఁబాపి తెయ్యయో! ౧౮

ద్రౌప—(మూర్ఛ దెలిసి లేచి) మహారాజా! ఏ మయినది?

యుధి—ద్రౌపదీ! మఱే మున్నది?

మ. బకకిమ్మీరహిడింబసూదనుఁడు, దృప్యత్కీచకప్రాణఘా
తుకుఁడు, న్మాగధగంధసింధురభిదాదుర్వారనిర్ఘాతుఁడున్,
బ్రకటస్ఫారగదాగ్రదీర్ఘభుజుఁడు, న్నాతమ్ముఁడు, న్నీదునా
యకుఁ డౌదుర్జయు డర్జునాగ్రజుఁడు, కట్టా! యస్తమించెన్ గదా! ౧౯

ద్రౌ—(ఆకాశమునఁ జూపు నిలిపి) ప్రాణేశ్వరా! నీవు స్వయముగా నాకురులను ముడుతు నంటివి. వీరుఁ డయినక్షత్రియునకుఁ బ్రతిన దప్పుట యుక్తము గాదు; కావున నిదిగో! నేను వచ్చుచున్నా నుండుము. (వెండియు మూర్ఛిల్లుచున్నది)

యుధి—(ఆకాశమువంకఁ జూచి) అమ్మా! కుంతీ! విన్నావు గదా నీపుత్త్రునిసమాచారము! అనద నయి విలపించుచున్న న న్నొంటరిగా విడిచిపెట్టి, తా నెక్కడకో పోయినాఁడు తండ్రీ! జరాసంధశత్రూ! నీ కింతలోనే నూఱేండ్లు నిండుటకు, నీయందు లోకు లేమివైపరీత్యము నాలోకించిరి? వారు గాదు. నేనే యనేకములు పొడ గాంచితిని.

చ. నృపు లరిగాఁపు లౌ వసుధ యెల్లను నా కిడి సిగ్గు గొంట, నేఁ
గపటపుజూదపుంబణముగా నిడ, నల్గక యొప్పుకొంట, నే
నెపుడు సుఖింప, నవ్విరటునింటను వంటలవాఁడ వౌట, తే
టపత్రిచె, నీకు నాయెడ వకటా! కడు నల్ప మటంచుఁ, దమ్ముఁడా! ౨౦

మునీంద్రా! ఏ మన్నారు?

॥చ. కరము గదాధ్వనుల్ నిగుడఁ గౌరవభీములు పోరుచోటికిన్,
సరగ బలుండు రా, నతనిసన్నిధిఁ బోరిరి చాలసే; పనం

తర మతిశిష్యవత్సలతఁ దర్బలరాముఁడు సంజ్ఞఁ జేయ, వ
క్కురుపతి దానికి లెత్తిఁగి, కూల్చె వృకోదరు నొక్కపెట్టునన్." ౧౯.

రాక్ష—అవును. అది యాలాగే.

యుధి—ఛీ! నాయదృష్టము. (ఆకాశమువంకఁ జూచి) భగవానుఁడా! కామపాల! కృష్ణాగ్రజా! సుభద్రాభ్రాత!

మ. ఎద మేనత్తకుమారు లన్ ప్రియము నీ కేదీ? నృపన్యాయమా
యది? నాతమ్మునితోడినీయనుజు నెయ్యంబైన నూహింపవై;
తిది యేమీ? ప్రియశిష్యు లిద్దఱును, నీ కీపక్షపాతంబు గూ
డదు; మాచో దయమాలి తేమనను? గట్టా! నేను నిర్భాగ్యుఁడన్. ౨౦

(ద్రౌపదిని జేరి) ఓపాంచాలీ! లేలెమ్మ. మన యిరువురమును సమానదుఃఖము గలవారమే. నీవు మాటిమాటికి మూర్ఛిల్లుచు, మీఁదుమిక్కిలి న న్నేల దహించెదవు.

ద్రౌప—(మూర్ఛదెలిసి) దుశ్శాసనుఁడు పట్టి యీడ్చుటచేత విడి పోయిన నా కేశపాశమును. దుర్యోధనరక్తమునఁ దడిసిన చేతులతో, నానాథుఁడు ముడువ వలయును. చేటీ! బుద్ధిమతికా! నీయెదుటనే గదా నాథుఁడు ప్రతిజ్ఞ చేసెను? నాకు వేణిమహోత్సవంబు నారంభింప వలసిన దని దేవకీనందనుండును సందేశము పంపెను గదా? కావున నుత్ఫుల్లకుసుమగామంబులం గొని తెచ్చి, నావేణి నలంకరింపుము. భగవంతుం డగునప్పురుషోత్తముని వచనప్రకార మాచరింపవే. ఆయనయాలోచన కల్ల గాఁగూడదుగదా! అయ్యో! శోకజ్వరంబున నే నిట్లు పలవరించెద నేల? ఇంకను గడుదూర మరుగని ప్రాణనాయకు నే ననుగమించెదను. మహారాజా! నాకుఁ గాష్ఠములం జేర్చి, చితిని బ్రజ్వలింపం జేయుఁడు. మీరును క్షత్రియధర్మము ననుసరించి, నాథునిజీవిత మపహరించినశత్రువున కభిముఖు లయి పొండి.

యుధి—పాంచాలి బాగుగఁ జెప్పినది. కంచుకీ! దుఃఖమున మఱుఁగుచున్న యీద్రౌపదికిం జితిని బేర్చి యారాటం బుడుపుము. నాకును సజ్యం బయినవిల్లు తీసికొని రమ్ము. అయినను విల్లెందుకు?

తే. గీ. భ్రాతృవాత్సల్యమున గాండివంబు విడిచి,
యతని నెత్తుటఁ దడిసినయరుణగదను
గొనుచు నర్జునుఁ డరిగెఁ; గావునను నాకు
నదియ చేఁ; లింకఁ జాలు జయాభిలాష. ౨౧.

రాక్ష—రాజా! నీచిత్తంబు రిపుజయవిముఖం బయినయెడల, నెక్కడనేని యొక్కెడఁ బ్రాణపరిత్యాగము చేసికొనుము. వృథాగ నక్కడకుం బోవ నేల?

కంచు—(రోషముతో) ఛీ! మునిజనము పలుకఁ గూడనిరాక్షసార్హ వచనము వచించితివి.

రా—(తనలో) నన్ను వీఁడు తెలిసికొనెనా యేమి చెపుమా? (ప్రకాశముగా) ఓకంచుకీ! ఇదిగో నిటు వినుము. ఇప్పుడచట నర్జునసుయోధనులకు గదాయుద్ధము జరుగుచున్నదిగదా! గదాయుద్ధమున వారిరువురభుజసారమునుగూడ నే నెఱుంగుదును. కావున నీవఱకే దుఃఖపడుచున్న యీరాజర్షికి, మరల నేమిదుర్వార్త వినవలసివచ్చునో యని, యట్లు పలికితిని.

యుధి—(కన్నీరు విడుచుచు) మునీంద్రా! మేలు మేలు? నాకు హితము నెఱింగించితిరి.

కంచు—మహారాజా! దేవసమానులగు కేవరవారు శోకాంధులయి ప్రాకృతజనునివలె క్షాత్రధర్మమును బరిత్యజింతురా?

యుధి—ఆర్యా! జయంధరా!

తే. గీ. ఘనదిహారిపురదర్పితోద్గాఢశౌర్య
పరిఘపీవరభుజభీమపార్థు లిపుడు,
పుడమిఁ బడియుండ, వారి నుక్కడఁచి చెంత
శాత్రవుఁడు నిల్వఁ, జూడ నాశక్య మగునె? ౨౨.

ఓపాంచాలరాజపుత్రీ! నాదుర్నయంబునఁ గదా నీ కీదుర్దశ సంప్రాప్త మయినది. కానీ, ఎంతవేగముగా నగ్ని ప్రజ్వలించిన, నంతవేగముగా మనబంధుజనమును గలిసికొఁగలము.

ద్రౌప—అయ్యా! చిదుగులం బేర్పుము. ఏమిది? మహారాజుగారివచనము నొక్కఁడైనను చేయకున్నాఁడు! హా! ప్రాణేశ్వరా! నీవు లేకుండుటను జేసి యిప్పుడు మహారాజు పరిజనులచేతఁ గూడఁ దిరస్కృతిని బొందుచున్నాఁడు.

రాక్ష—భరతవంశమునకు దండ్రి కిట్లు పత్న్యనుసరణము శ్లాఘనీయమే గదా!

యుధి—మునీంద్రా! మామాట నొకఁడును వినిపించుకొనకున్నాఁడు. మీరయిన నింధనప్రదానమున మమ్ముఁ గటాక్షింపుఁడు.

రాక్ష—రాజా! ఇది మునిజనవిరుద్ధము. (తనలో) నామనోరథములు పూర్ణముగా ఫలించినవి; కావున వీరికిఁ గనఁబడకుండ నిక్కడనే యుండి, చిదుగుల ప్రోవును బ్రజ్వలింపఁ జేసెదను. (ప్రకాశముగా) రాజా! ఇట్టివో మేము నిలుచుటకు శక్తులముగాము. (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

యుధి—ద్రౌపదీ! మనమాట యెవ్వఁడును వినకున్నాఁడు. కాని. నేనే స్వయముగా దారుసంచయమును ప్రోవు చేసి చితి నంటించెదను.

ద్రౌప—త్వరపడు మహారాజ!

[తెరలోపలఁ గలకలము.]

ద్రౌప—(భయముతో విని) మహారాజ! ఇది యొకానొక తేజోబలదర్పితుని నిర్ఘోషమువలె వినఁబడుచున్నది. మరల నేదో యప్రియము వినవలసివచ్చును. అందుకే మన మాలస్యము చేయుచున్నాము,

యుధి—ఆలస్యము లేదు. లెమ్ము. (అందఱును నడచుచున్నారు.)

యుధి—ఓపాంచాలీ! అమ్మగారికిని, నీసవతులకును, జెప్పవలసిన దేమో చెప్పి, నీపరిజనమును బంపివేయుము.

ద్రౌప—మహారాజా! బకహిడింబకిమ్మీరజరాసంధజయమల్లుఁ డయిన మీ మధ్యమపుత్రుఁడు హాలాశుశ్చరాల నయిన నాయందలి ప్రేమచేతఁ బరలోకమున కేగినాఁడని యత్తగారికి సందేశ మంపెదను.

యుధి—కల్యాణీ! బుద్ధిమతికా! అమ్మగారితో నాపలుకులుగా నిట్లు పలుకుము,

ఆ. వె. అంటుకొన్నలక్కయింట బిడ్డలు నీవు
బైటఁబడితి రవనిబాహుశక్తి,
నట్టియూరుబలాఢ్యుఁ డైననీప్రియపుత్రు
చావు నెట్లు వినుదు జనని! నీకు?

ఓయియుజయంధర! నీవును సహదేవునొద్దకుంబోయి, పూజ్యాని బాంధుకులబృహస్పతిని వైమాత్రేయు నాతనిం గాంచి, సకలకురుకులకమలాకరదావానలుండగు యుధిష్ఠిరుండు పరలోకంబునకుం బోవుచుండి, యనుకూలునాశంసనీయునతిప్రాజ్ఞు నాపత్సంపత్సమాన ధీరు ననుఁగుఁదమ్ముని నిన్ను బిగ్గఁ గౌఁగిలించుకొని, శిరము మూర్కొని, యిట్లు ప్రార్థించె నని చెప్పుము.

ఉ. ఏండ్లకుఁ జిన్న వయ్యు, నిజ మీవు సముండవు నాకుఁ దెల్వి; జ్యే
ష్ఠుండను నేను సోదరతఁ; జూడ గురుండవు నీవు బుద్ధి, న
ట్లుండుటఁ జేసి, మౌళిఁ గరయుగ్మముఁ జేర్చి వేఁడుకొందు నిన్,
గొండిక! వీడు నాయెడలఁ గూర్మి; విదుర్వుము నీల్ల దండ్రికిన్. ౨౮.

మఱియు బాల్యంబున నాచేతఁ బెంపఁబడ్డవాఁడు, నిరతాభిమాని, మేరుసమానహృదయ సారుండు. నకులుండును, నామాటమీఁద నిలువఁ దగినవాఁడు గావున, నాతనితోఁ గూడ నాపలుకులుగా నిట్లు పలుకుము. 'వత్సా! నీవు మా మార్గ మనుసరింపఁ దగినవాఁడవు గావు సుమీ.

మ. మము నీయన్నల నిద్దఱిన్ మఱచి హా! మ్మా తెల్వైమైఁ; శాంతుతం
తనుఁ జీణించుటు, నతుగర్భజల మిమ్మా; నీవు దాయాదగే
హమునం దైనను, యాదవాన్వయమునం దైన, న్మహారణ్యమ
ధ్యమునం దైన వసించి, పోషించుకొనవయ్యా నీయొడల్ తమ్ముఁడా!

జయంధర! నాతోడే నుమీ. ఈసమాచారము నీవు శీఘ్రముగాఁ బోయి చెప్ప వలయును.

ద్రౌప—చేటి! బుద్ధిమతికా! నీవు ప్రియసఖి యయినసుభద్రయొద్దకుఁబోయి, నాపలుకుగా నిట్లు పలుకుము. "చెల్లెలా! మనకోడ లయినయుత్తరకు నిప్పుడు నాలుగవమాసము; కావున మనకులమును నిలువఁబెట్టఁదగినదానిగర్భమును నీవుబహు జాగ్రత్తతోఁ గాపాడ వలయును. పరలోకమునకుఁ బోయిన మేనమామలకును, మాకును గూడ, నెప్పు డయిన నీళ్లనుక్కులు విడిచి పెట్టుట కాధార మగు"నని.

యుధి—(కన్నీళ్ళతో) హా! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము!

ఉ. వాఁడిరిఁ గొమ్ములన్ దెసలఁ బ్రాఁకి. మహీతల మావరించియుఁ గ,
లావుగ మ్రాను గట్టి, విపులం బగుపాదున నున్నవృక్షమే
దైవవశంబునం గరము దగ్ధము గాఁగను, దానిమొక్కయుం
దీ వడియాస నొందె దిది యిచ్చును నీడ యటంచుఁ గోమలీ! ౨౬

(కంచుకిని జూచి) అయ్యా! జయంధర! నామీఁద నొట్టుఁబెట్టుకొన్నను నీవు వెళ్ళకున్నావు గదా!

కంచు—(రోదనము చేయుచు) హా! దేవా! పాండురాజా! నీకుమారు లయినయుధిష్ఠిరభీమార్జుననకులసహదేవుల కెంతదారుణ మయినయవస్థ సంభవించెను! హా! కుంతీదేవీ! భోజరాజభవనపతాక!

ఉ. అన్నసుయోధనుండు నీకు, హరి కన్న, కిరీటికి బావ, కౌరవా
ధ్యన్నతకంజకుంజరవృకోదరునొజ్జ, హలాయుధుం డయో!
యున్నత, యీజగంబునకు నెల్లను జల్లనినీడ నిచ్చునీ
కన్నకుమారు లన్నబలిగాన దహించెను, తుత్తు నెత్తిరో. ౨౭

(రోదనము చేయుచు నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

యుధి—జయంధర! జయంధర!

[కంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు—దేవా! ఆజ్ఞాపింపుఁడు.

యుధి—మాయదృష్టములు మాడ నీపాటివిగా నున్నవి; అయినను మరల నొకమాట చెప్పఁగోరుచున్నాను. ఒకవేళ మాతమ్ముఁ డర్జునుఁడే జయించెనేని, నీవా తనితో నాపలుకులుగా నిట్లు పలుకుము.

చ. అరయఁగ నాదుతమ్ముఁ డతి కాబలరాముఁడె హేతువైన, నీ
పరమహితుండవు కృష్ణునకుఁ బార్థుఁడ! యన్న గదా యతండు! నీ
వగపడఁ బోకుమీ యతని పుట్టువ; నాపయి ప్రేమ వీడు; ని
ష్కారుణపుత్రమిత్రము న్మరలఁ గైకొన; కేగు మరణ్యసీమకున్. —అ
కించు—చిత్త్రము. దేవా! (నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

యుధి—(అగ్నిని జూచి సంతోషముతో) ఓహో! నావంటిదుఃఖము గలజనులను, బ్రజ్వలించుచున్నతనశిఖ లనియెడుహస్తములచేతఁ బిలుచుచు, భగవానుఁ డయినహుతాశనుఁడు, చక్కఁగ వెలుంగుచున్నవాఁడు. కావున నాశరీర మిఁక నీయన కింధనముగా సమర్పించుకొనెదను

ద్రౌప—మహారాజా! నాథునికి నాయం దధిక ప్రేమ గావున, ముందుగా నేను బోయెదను. ప్రసాదింపుఁడు.

యుధి—అట్లయిన నీమహోత్సవ మిరువురమును గలిసియే యనుభవింతము.

చేటి—ఓహో! లోకపాలురార! మీరయిన నడ్డుపడి వీరిని రక్షింపుఁడు. ఈయనచంద్రవంశపురాజర్షి, రాజసూయాధ్వరంబునహుతవహునిఁదృప్తిఁబొందించిన రాజశ్రేష్ఠుఁడు, ఖాండవవనసంతర్పితహుతాశనుం డగునర్జునునకు జ్యేష్ఠభ్రాత, ప్రసిద్ధనామధేయుఁడు, యుధిష్ఠిరమహారాజు. ఈదేవి పాంచాలరాజకులదేవత, యజ్ఞవేదిమధ్యసముద్భవ, యాజ్ఞసేని; ఇట్టివీ రిద్దఱును విష్కారణుఁ డయినయీకాలానలునకుఁ దమశరీరములను గట్టెపుడుకలనుగాఁ జేయుచున్నారు; అయ్యో! రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు. (వారిముందఱఁ బడి) దేవా! దేవీ! ఏమి చేసెదరు?

యుధి—ఓసీ! బుద్ధిమతికా! ప్రాణసమానుఁ డయినతమ్ముఁడు, ప్రాణనాథుఁడును, బోయి నప్పుడు చేయఁదగిన దేమో యది చేసెదము. కల్యాణీ! లెమ్ము లెమ్ము. ఉదకమును దీసికొని రమ్ము.

చేటి—దేవా! చిత్తము (నిష్క్రమించి మరలఁ బ్రవేశించి) జయముజయము మహారాజా! ఇదిగో! జలపూర్ణ మయినభృంగారము.

యుధి—పాంచాలీ! నీవును నీయందుఁ బక్షపాతము గలభీమునికిని, బ్రియుఁ డయినయర్జునునికిని, శీఘ్రముగా నుదకక్రియ నాచరింపుము.

ద్రౌప—మహారాజా, మీరే యట్లు గావింపుఁడు. నే నగ్నిహోత్రమునఁ బ్రవేశించెదను,

యుధి—లోకాచార మతిక్రమింప రాదు గదా! బుద్ధిమతికా! ఉదక మిటు తే.

చేటి—(అట్లుచేయుచున్నది)

యుధి—(పాదప్రక్షాళనము చేసికొని యాచమించి ప్రాచీనావీతి యై దేవభాషతో) ఏష తావత్సలిలాంజలి ర్గాంగేయాయ భీష్మాయ గురవే, ప్రపితామహాయ శాంతనవాయ; అయ మపి పితామహాయ విచిత్రవీర్యాయ. (కంట నీరు పెట్టుకొని) తండ్రీ! ఇప్పుడు నీవంతు వచ్చినది. (మరల దేవభాషతో) అయ మపి తత్రభవతే స్వర్గస్థాయ గురవే సుగృహీతనామ్నే పిత్రే పాండవే.

ఆ. వె. తర్పణములు మీకుఁ దండ్రి! యింతటనుండి
యేను విడువ సంభవింప దెపుడుఁ;
గాన నిప్పు డేను గన్నీళ్లతో నిచ్చు
సలిల మంబతోడఁ గలిసి క్రోలు. ౨౯.

ఆ. వె. తండ్రి! జలజనయన! తమ్ముఁడా! భీమన్న!
యీజలంబు మనకు నిద్దఱకును;
దప్పిగొనిన నీవు త్రాగుమీ ముందు;
నేను నిదిగో! క్షణములోనె వత్తు. ౩౦.

ఏమి నావెఱ్ఱి! యుద్ధములోఁ జచ్చుటచేత నుత్తమక్షత్రియులలోకమును బొంది యున్నా తమ్ముని, నే నీవిధమునఁ బ్రాణత్యాగముఁ జేసికొని చూడఁ గలనా? చూడ లేను. తమ్ముఁడా! భీమసేన!

చ. కుడిచితి వీవు నేఁ గుడుచుకొన్నయనంతర మమ్మచన్ను; పై
ముడిఁ గొనవైతి వన్నరసముల్ మును నేఁ గొనకుండ నెన్నఁడున్;
నడిచితి వన్న! యిట్టె సవనంబులయందును సోమపాన; మి
ప్పుడు తగునా నివాపజలముల్ మును ద్రావఁగ నీవు తమ్ముఁడా? ౩౧.

ద్రౌపదీ! పూజ్యుఁ డయినభీమునికి దోసెఁడునీళ్ళు విడిచి పెట్టుము.

ద్రౌప— చేటీ! బుద్ధిమతికా! ఉదక మిటు తే.

చేటి—(అట్లు చేయుచున్నది.)

ద్రౌప—(సమీపించి, దోసిలి నిండ నీళ్ళు పోసికొని) ఈనీళ్లెవరికొఱకు విడిచి పెట్టుదును?

యుధి—ఆ. వె. కన్నతల్లి నిపుడు గాంధారితోడ స
మానదుఃఖురాలిఁ గా నొనర్చి,
స్వర్గమునకు నెవఁడు చనియెనో ముందుగా,
వానికొఱకు విడువ వలయు నెలఁది! ౩౨.

ద్రౌప—ప్రాణేశ్వరా! స్వర్గస్థుఁడవయిననీకుఁ బరిజనోపనీత మిది పాదోదకమయ్యెడును.

యుధి—ఓయర్జునాగ్రజ!

తే. గీ. ప్రతిన నెఱవేర్చఁ గోరయే చరమగతికిఁ
బోయితివి గానఁ, దమ్ముఁడా! పొలఁతి నీకుఁ
దల విరియఁ బోసికొని జలాంజలి నొసంగుఁ,
గొలుకులను వేఁడికన్నీరు లొలుకుచుండ. 33.

ద్రౌప—లేలెండు మహారాజా! ఈపాటికి మీసోదరుఁడు చాల దూరము పోవును గదా!

యుధి—(కుడికన్నదరుట సూచించి) పాంచాలీ! భీమునిఁ ద్వరగఁ గలిసికొనియెదనని శకునములు నాకుఁ జెప్పుచున్నవి. కాని. శీఘ్రముగా నగ్నిని సమీపింతము.

ద్రౌప—అహా! భగవానుఁడు హుతాశనుఁ డెంతచక్కఁగా వెలుఁగుచున్నాఁడు.

[తెరలోఁ బెద్దకలకలము]

[తత్తఱపాటుతోఁ గంచుకి ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

కంచు—రక్షింపు రక్షింపు మహారాజ! ఇదిగో! దురాత్ముఁ డయిన దుర్యోధనుఁడు నెత్తుటితో స్నానము చేసి, రక్తాంబరుండును, రక్తాభిషేకభీషణగదాపాణియు నయి, యుద్ధతకాలదండుం డగు యముండునుం బోలెఁ బూజ్యురా లయిన పాంచాలి నిందు నందు వెదకుచు, నీలాగుననే వచ్చుచున్నాఁడు.

యుధి—హా! దైవమా! నీనిర్ణయము జరుగుచున్నది. హా! గాండీవధన్వ! (మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

ద్రౌప—హా! ప్రాణేశ్వరా! మామకస్వయంవరస్వయంగ్రాహకుటుంబీ! ధనంజయా! నీప్రియసోదరునిఁ గలసికొని మహారాజును నన్నును విడిచి పెట్టితివిగదా నాథా! (మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

కంచు—దేవా! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము

యుధి—(మూర్ఛ దేఱి) హా! వత్స! హా! సవ్యసాచీ! హా! ప్రిద్ధత్రిలోచనాంగనిష్పేషసాహసద్విశమల్ల! హా! నివాతకవచోద్ధరణనిష్కంటకీకృతామరలోక! హా! బదర్యాశ్రమమునిద్వితీయతాపస! హా! ద్రోణాచార్యప్రియశిష్య! హా! అస్త్రశిక్షాబలపరితోషితగాంగేయ! హా! రాధేయకులకమలినీప్రాలేయసారశరనిచయ! హా! గంధర్వనిర్వాసితసుయోధన! హా! పాండవకులకమలినీరాజహంస!

తే. గీ. అనుఁగుదల్లికి మ్రొక్కక, వినయమునను
గౌఁగిలించుక నాయాజ్ఞఁ గాంచ కకట!
యాస్వయంవరవధువు నీక్షింప కీవు
దవ్వుఁబయనంబు వోనేల? తమ్ముగుఱ్ఱ.

కంచు—అయ్యయ్యో! ఎంతకష్టము! దురాత్ముఁ డయినదుర్యోధనుఁడు ఇచ్చలవిడి నీలాగే వచ్చుచున్నాఁడు.

యుధి—అయినచో సర్వథా యిప్పుడిదే కాలోచిత మయిన ప్రతీకారము. బుద్ధిమతికా! పూజ్యురాలగు నీ పాంచాలిని జలియొద్దకుఁ దీసికొని పో. నేను నీవె నను సరించెదను.

చేటి—అయ్యో! రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు.

కంచు—కల్యాణీ! నీ మొఱ్ఱ నకులసహదేవులకా? దేవిగారియన్న యాగ ధృష్టద్యుమ్నునకా? ఇపుడు వారికంటె మఱిరక్షకు లెవ్వరు? మహారాజా నపస్మారయోగా గుండెను. అయినభీమార్జును లిద్దఱు నస్తమించిరి.

[తెరలోఁ గలకలానంతరము.]

ఓహో! శమంతపంచకసంచారులార! రుధిరాస్వాదమత్తయక్షరాక్షసపిశాచభూతవేతాళకంకగృధ్రజంబుకోలూకవాయసభూయిష్ఠావశిష్టరణయోధులారా! నన్నుఁ జూచి యడలి పోకుఁడు. ద్రౌపది యెక్కడ నున్నదో చెప్పుఁడు. ఇదిగో! నావాలుఁగంటి కానవాలు చెప్పుచున్నాను. వినుండు.

చ. కురు లొకచేతితోఁ జుఱచుకొంచు సుయోధనుఁ డోఁచు మూఁడ సం
బర మొలువంపఁ జేసెఁ; మఱియుం బల్వురలోపల దుస్ససేనుఁ డు
ద్ధురతను బట్టియీడ్చుటను, దోయ్యలి ముంగురు లన్ని దీర్చెనే; యి
వరుసఁ బరాభవంపడినవైదలి, యెక్కడ నుండెఁ జెప్పుఁడీ;

కంచు—ఓ దేవీ! యాజ్ఞసేని! నీ విప్పుడు గూడ ననాథ వయి కురుకులకలంకునిచేతఁ బరాభవము నొందుచున్నావు గదా!

యుధి—(గ్రక్కున లేచి) పాంచాలీ! జడియకు జడియకు. నాకు సజ్యం బయిన ధనువు దెప్పింపుము. దురాత్మ! దుర్యోధనహతక! రా. రా. నా బాణవర్షమున నీ గదాకౌశలసంభూతభుజబలపరాగ మణఁచి వేసెదను. ఓరీ కురుకులాంగార!

తే. గీ. అలజరాసంధుఁ జంపినయట్టితమ్ము,
హరకిరాతుని గెల్చినయట్టితమ్ముఁ
దలఁచి, నీలాగు బాయి నై నిలువ నైన,
నిన్ను వధియింప నైనను, నేర నేను.

(తరువాత గదాపాణియును రక్తసిక్తాంగుఁడు నగుభీమసేనుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

భీమ—(వడిగా నడచుచు) ఓహో! శమంతపంచకసంచారు లయిన సైనికులారా! ఏ మాత్లడము?

శా. ఏ రక్షస్సను గాను, భూతమను గా; నేలా మృతేభాశ్వవి
స్తారాంగంబులక్రింద దాఁగెద? హత శేషక్ష్మాత్రపులారా! ద్విష
చ్ఛారీరక్షతజాభిషిక్తతనుఁడన్, సంలంఘితోరుప్రతి
జ్ఞారత్నాకరుఁడైనక్షత్రియుఁడనే; శంకింప మీ కేటికిన్? ౭౭.

కంచు—దేవీ! పాంచాలి! లెమ్ము లెమ్ము. ఇప్పుడు హఠాత్తుగాఁ జిమ్ముకుటయే శ్రేయంబు.

ద్రౌప—(వెంటనే లేచి) నే నిప్పుడు గూడఁ జితిని సమీపింపకుందునా? (చితి కభిముఖి యయియున్నది.)

యుధి—యెవఁడురా అక్కడ? అమ్ములపొదియును విల్లును దీసికొనిరా. ఏమిది పరిజనుఁ డెవ్వఁడును లేఁడయ్యెను? పోనీ. బాహుయుద్ధముచేతనే యీ దురాత్ముని గట్టిగ నాసందిటను బట్టి, మండుచున్న యీ యగ్నిహోత్రమునఁ బడ వేసెదను. [నడుముగట్టుచున్నాఁడు.]

కంచు—దేవీ! దుశ్శాసనాకర్షితంబులయి కన్నులకడ్డు పడుచున్న నీకురులను, నీవే యిప్పుడు ముడిచికొనుము. ప్రతిజ్ఞమునెడ నాస యింక వదలి పోయెను గదా! వేవేగఁ జితియొద్దకుఁ బోవలయును.

యుధి—వలదువలదు. దుర్యోధనహతకుఁడు చావకుండ, నీతలవెండ్రుకలు ముడువఁ గూడదు.

భీము—పాంచాలీ! నేను జీవించియుండఁగా, దుశ్శాసనుఁడు చిక్కుపఱిచిన నీకురులను నీ చేతులతో ముడుచుకోరాదు. ఉండు. నేను ముడిఁచెదను.

ద్రౌప—(భయపడి పరుగెత్తుచున్నది.)

భీము—నిలునిలు. భీరురాలా! ఇప్పు డెందుఁ బోయెదవు?

(కేశపాశమును బట్టుకొనఁ దలఁచుచున్నాఁడు)

యుధి—(సత్తువకొలఁది భీముని సందిటం బట్టి) దురాత్మా! భీమార్జునవైరీ! దుర్యోధనహతక! ఇప్పుడు నీ వెందుఁ బోయెదవురా?

ఉ. చిన్నతనంబునుండియును జేసితి వెగ్గులు మాకుఁ; బ్రత్యహం
బు న్నిజబాహుదర్పమునఁ బొంగెదు; చంపితి రాజపుత్రులన్;
బన్నుగ నస్మదీయభుజపంజరమం దిటు చిక్కినావురా
చెన్నఁటి! యింక నీతరమె జీవముతో నడుగైనఁ బోవఁగన్? ౭౮

భీము—అహో! నన్ను దుర్యోధనుఁ డనుకొని కాఁబోలు, నీమహారాజా నాయెమ్ములు చూర్ణ మగునట్లు, నిర్దయముగాఁ గౌఁగిలించుకొను చున్నాఁడు. అన్నయ్యా! అనుగ్రహింపుఁ డనుగ్రహింపుఁడు.

కంచు—(పోల్చి చూచి సంతోషముతో) ఏమి! భీమసేనకుమారుఁడా? నాయనా! అదృష్టవశమున బ్రతికి వచ్చితివి. మహారాజ! ఇతఁ డాయుష్మంతుఁ డగుమనభీమసేనుఁడే సుండీ. దుర్యోధనరక్తముచేత నొడలును బట్టలును, దడిసి ముద్దబడుటచేత, రూపు మాఱి పోల్పరాఁ డయ్యెను. ఇంకను శంకింపవలదు.

చేటి—(ద్రౌపదిని గౌఁగిలించుకొని) దేవీ! ఇదిగోఁ! దనప్రతిజ్ఞను నెఱవేర్చుకొని వచ్చి, నీప్రాణనాథుఁడు నీకు వేణీసంహారమహోత్సవము సేయఁగోరి, నీకొఱకు వెదకుచున్నాఁడు.

ద్రౌప—చేటీ! నన్నుఁ గల్లమాటలతో నూఱడించెదవా?

యుధి—జయంధర! నిజమే గద? వీఁడు నావైరి యయినదుర్యోధనహతకుఁడు గాఁడు గద?

భీమ—దేవా! అజాతశత్రూ! భీమార్జునాగ్రజ! ఇంకను దుర్యోధనహతకుఁ డెక్కడ? నాచేతఁ బాండుకులపరిభావి యయినయాదురాత్ముని-—
లయాగ్రిహి. కాయ మిలఁ గూలెను నపాయమును బొందె; మయుఁ

బూయఁబడెఁ జందనముచాయ రుధిరంబున్;
ద్రోయ ధితుప్క పరిఖాయతధరాజయగ
మాయఁవతి నిర్చె భవదీయభుజపీఠిన్;
ద్రోయములు సైనికనికాయములు నా[illegible]మహా
నీయసమరాగ్ని శలభాయితము లయ్యెన్;
మీయనినపే రొకటియే యిపుడు దక్క మిగు
లేయదియు లే దరి కమేయమహిమాఢ్య! 35

యుధి—(భీమునిఁ జూచుచుఁ గన్నీళ్లు దుడుచుకొనుచున్నాఁడు.)

భీమ—(కాళ్ళమీఁదఁ బడి) అన్నయ్యా! జయము జయము.

యుధి—తమ్ముఁడా! బాష్పజలపూరితలోచనుండ నయి, నీముఖచంద్రునిఁ జూడలేక పోయితిని. అర్జునునితోఁ గూడ నీవు జీవించి యున్నావా? చెప్పుము.

భీమ—నిహతాశేషశత్రుపక్షు లయి దేవరవారు సుఖించి యుండఁగా, భీమార్జునుల కేమి కొఱఁత?

యుధి—(మరలఁ బ్రేమతో గాఢాలింగనము చేసికొని)

చ. అరివధ యుండని మ్మటు, రయంబున ముం దిది చెప్పుమా, బకా
సురుఁ గడతేర్చినట్టిప్రియసోదరుఁ డైనవృకోదరుండవే?

భీమ—అవు నన్నయ్యా! నేనే.

యుధి—

కరమును నోలలాడితివిగా! మును మాగధుపీనవక్షు మఱి
సరసునఁ జల్లులాడుచును సంభరితశత్రుతజాంబుమండలిన్. ౮౦.

భీము—అవు నన్నయ్యా! మీ రొక్కక్షణము నన్ను విడిచి పెట్టుఁడు.

యుధి— ఇంకను నవశిష్ట మేమి?

భీము—అన్నయ్యా! గొప్పయవశిష్టమే యున్నది! ఇదిగో! దుర్యోధన దుశ్శాసనులరక్తముచేతఁ దడిసినయీచేతులతోడ, దుశ్శాసనాకృష్టము లగు పాంచాలీకురులు ముడిఁచి వచ్చెదను.

యుధి—అటు లయిన శీఘ్రముగా నరుగుము దీనురాలయినద్రౌపది వేణీసంహారమహోత్సవ మనుభవించుఁ గాక.

భీము—పూజ్యురాలా! ద్రౌపదీ! అదృష్టవశంబున రిపుకులక్షయంబయ్యెఁ గావున, నీ విఁక సుఖం బుండుము.

ద్రౌప—(సమీపించి) నాథా! జయ మగుఁగాక! జయ మగుఁగాక!
(భయముచే వెనుదీయుచున్నది.)

భీము—రాజపుత్రీ! నన్నుఁ జూచి భయపడియెద వేమి? ఇదిగో విను—

ఉ. ఏవృషలుండు రాజసభ నీడ్చెనొ ముందరఁ బట్టి నిన్ను, నా
హీనునిశోణితంబు; స్పృశియింపుము చేతుల నంటెఁ ద్రాగుచోఁ;
జానరొ! కౌరవేశుక్షతజం బిది; మద్గదఁ జూర్ణితోరువుం
గా నొనరించి, మై నలఁదఁ గంటెఁ, బరాభవవహ్ని యాఱఁగన్. ౮౩.

బుద్ధిమతికా! పాండవదార నపహసించినభానుమతి యిప్పు డెక్కడ నున్నదే?

కాసీ. వేదిసంభవులారా! యాజ్ఞసేనీ!

ద్రౌప—ప్రాణేశ్వరా! ఆజ్ఞాపింపుము.

భీము—నాఁడు నే నన్నయీమాట తలంపునకు వచ్చెనదా?

"చ. భిఱభిఱఁ ద్రిప్పుకొంచు గద; బిట్టు సుయోధనుఁ గిట్టి, పెందొడల్
విఱుగఁగఁ గొట్టి చేతులను వెచ్చనినెత్తుట నద్ది, నీకురుల్
మెఱుఁగిడి, భీమసేనుఁ డవలీలను జక్కఁ దలించి కూర్చెడున్;
గొఱకొఱ యేల? దేవి! యిదిగో! మద మందెదు చూడు నీమదిన్.''

(ఈపూర్వోక్తపద్యమును జదువుచున్నాఁడు)

ద్రౌప—ప్రాణేశ్వరా! తలఁపునకే కాదు, అనుభవమునకును వచ్చినది.

భీము—(ఆమెవేణిని ముడుచుచు) దేవీ! దుశ్శాసనపాణిలులితంబయి ధార్తరాష్ట్రకాలరాత్రి యయిననీవేణి, నిఁక నీవు ముడుచుకొనుము.

ద్రౌప — నాథా! ఈవ్యాపారము నాకీవఱలో నలవాటు దప్పెను. ఇంక భవదీయప్రసాదంబున మరల నేర్చుకొనవలెను.

చేటి — (వేణిని ముడుచుచున్నది.)

మహాస్రగ్ధర. కురునాథుల్ క్రుద్ధచిత్తుల్ గురుభుజబలులౌ కుంతిపుత్రుల్, నృపాంతః
పురముల్ నిర్ముక్తకేశంబులుగ నలుప యన్యోన్యమే మూల మౌఁ, ద
ద్వైరికృష్ణావేణి, క్రోధోద్ధతయమసఖముల్, ధార్తరాష్ట్రాంతకంబుల్
బరిబద్ధం బయ్యెఁ; జావుల్ ప్రజలకుడిగెడున్, స్వస్తియౌ తేండ్లకెల్లన్.

యుధి — దేవీ! ఇదిగో! అంతరిక్షసంచారు లగుసిద్ధజనంబులు నీ వేణీసంహార మహోత్సవంబునకు సంతసించుచున్నారు.

[తరువాతఁ గృష్ణానులు ప్రవేశించుచున్నారు]

కృష్ణ — విజయతామ్ నిహతసకలారాతిమండల స్సానుజః పాండవకులచంద్రమా మహారాజో యుధిష్ఠిరః.

అర్జు — విజయతా మార్యః

యుధి — (చూచి) ఓహో! భగవంతుఁడు పుండరీకాక్షుఁడును, చిరంజీవి యర్జునుఁడు నా? (కృష్ణుని) దేవా! నమస్కరించుచున్నాను. (అర్జునుని) తమ్ముఁడా! ఇటు రా. నన్ను గట్టిగాఁ గౌఁగిలించుకో.

అర్జు — (నమస్కరించుచున్నాఁడు)

యుధి — (కృష్ణునితో) దేవా! భగవంతుండును బురాణపురుషుండును నగు శ్రీమన్నారాయణుండు స్వయముగా మంగళములను గోరువానికి విజయము గాక మఱేమి యగును?

చ. గురుమహదాదివృత్తి నొనగూడినరూపమువాని, సృష్టిసం
భరణవినాశహేతు వగువానినిఁ, బుట్టువు లేనివాని, ని
ర్జరుని, నచింత్యునిం, గుణవిరాజితు, నిన్నుఁ దలంచునంతనే,
నరులకు దుఃఖముల్ దొలఁగు నాఁ, గనువారికిఁ జెప్ప నేటికిన్? ౪౩.

(అర్జునుఁ గౌఁగిలించుకొని) వత్సా! నన్నుఁ గౌఁగిలించుకో.

అర్జు — (గౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు)

కృష్ణ — ఇదిగో! మహాత్ము లయినవ్యాసవాల్మీకిజామదగ్న్యజాబాలిప్రభృతి మహర్షులు కల్పితాశేషమంగళసమారంభు లయి వచ్చి యున్నారు. మఱియు నకులసహదేవధృష్టద్యుమ్న సాత్యకిప్రముఖసేనానాయకులును, స్కంధోత్తంభిత తీర్థవారికలశు లయి, మీయభిషేకమును గోరుచున్నవారు. నేనును జార్వాకుఁడు మిమ్ము

వంచించుటవ్యాసమహర్షివలనఁ దెలిసికొని, యతిత్వరితముగా నర్జునునితో భవత్సకాశమునకుఁ జనుదెంచితిని.

యుధి—ఏమీ? మమ్ముఁ జార్వాకుఁడు మోసపుచ్చెనా? (కోపముతో) దుర్యోధనసఖుఁడు వాఁ డెక్కడ నున్నాఁడు? ఆరాక్షసాధముఁడు నాచిత్తముచాల నుత్తలపఱిచెను.

కృష్ణు—ఆదురాత్ముఁడు నకులునిచేతఁ జిక్కినాఁడు. మహారాజా! నీ కింత కంటెఁ గోరఁ దగినద యేమున్నదో చెప్పుము.

యుధి—భగవంతుఁ డగుదేవర ప్రసన్నత నొందిన, నీయరాని ,దేమి గలదు, మానవమాత్రుఁ డనుబుద్ధితో నీతోఁ గ్రీడ లాడుచుంటిని. నాకింతకంటెఁ గోరఁదగిన దే మున్నది? దేవా! చూడుము.

ఉ. చెక్కు రెమర్ప దేవరకుఁ; జెండితి మొంటనివారిఁ; గృష్ణయుం
దక్కెక నాగుదుర్నయమునం బడి దాఁటెఁ బరాభవాంబుధిన్;
మక్కువ మాట లాడెద వనంత! కృతార్థుఁడఁ గానె నేఁటి? ని
న్నక్కట తోడఁ గోర, నిఁక నన్యము లుండు నటయ్య కోరికల్? ౪౪

అయినను దేవా! నీవు ప్రసన్నుండ వయితివి గాన నిట్లగుఁగాక.

మాలిని. లోకులు దీనత లేక శతాబ్దములుం బ్రదుక న్వలె సౌఖ్యమునన్;
బ్రాకటతావకభక్తియు నద్వయభంగి లభింప వలె; న్నృహరీ!
లోకహితుండును, బండితబాంధవుఁడున్, గుణభూరివివేకుఁడు. న
స్తోకశుభంకరుఁ డేచును రాజు, వసుంధర నెమ్మది నేల వలెన్.

కృష్ణు—తథాస్తు! (అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

గద్యము. ఇది శ్రీపరమేశ్వరవరప్రసాదలబ్ధసరసకవితాధురంధర వడ్డాది
సాధువంశక్షీరనిరాకరరాకాసుధాకర రాచ్చనామాత్యపౌత్ర హరి
తసగోత్ర·పవిత్రగుణకదంబలక్ష్మాంబాగర్భశుక్తిముక్తాఫల
సూరపరాజప్రధానతనూభవ విబుధవిధేయ సుబ్బ
రాయనామధేయాంధ్రీకృత వేణీసంహార
నాటకంబునందు సర్వంబును,
షష్ఠాంకము,
సంపూర్ణము.

విక్రమోర్వశీయము.

రెండవకూర్పు. చక్కనిఅచ్చు.

ఇది కాళిదాసమహాకవివిరచితమునకుఁ దెలుఁగు. అప్సరస యగు నూర్వశిని రాక్షసుఁ డొకరుఁ డపహరించి యంతరిక్షమార్గమునఁ గొనిపోవుచుండఁగా, నామెతోడిచెలికత్తెల మొఱ్ఱ విని యాకాశగమనమునఁ బ్రావీణ్యముగల పురూరవశ్చక్రవర్తి యారక్కసు నుక్కడంచి యామెను విడిపించిన కారణమునఁ బరస్పరానురాగ మంకురించి వారిరువురును వివాహముచేసికొనిరి. ఈవిషయమే బహువిధచమత్కారములు గలుగునట్లుగా రసపోషణము చేసి యైదంకముల నాటకముగాఁ గవి రచియించినాఁడు. శృంగారరసప్రధాన మయినట్టి యీ నాటకమునందలి భావములు మిక్కిలి పేశలములు. రసగ్రహణలాలసులకిది యవశ్యము పఠనీయము. ఏతన్నాటకమునందలి పద్యములు మచ్చునకిట నొకటి రెండు చూపఁబడుచున్నవి.

దీనివెల రు. 0—8—0 అణాలు మాత్రమే!

ఉ. అందనిమ్రానిపండుగొన నఱ్ఱు నిగుడ్చుచుఁ ద్రిప్ప రానినా
డెందముఁ గొందలంబతిచెడెన్ మును పే విషమాస్త్రుఁ; డిప్పుడే
మందుసు! మందమందమలయానిలపాతితపాండుపత్రమా
కందము లిందుఁ బ్రోఁదిమగంటులఁ జూపెడు నంకురావళుల్.

తే. గీ. స్యందనక్షోభమునఁ జేసి యిందువదన
యంస మంసముతోడ రాపాడఁగానఁ
దలఁప నీభుజ మొక్కటే ధన్య; మితర
మైనమే నెల్ల భూమికి నతిభరంబు॥ తృతీయాంకము.

చ. తొలకరినీలమేఘ మిది, దుష్టనిశాటుఁడు గాఁడు; దాన ను
జ్జ్వల మగునింద్రచాప మిది, సజ్యము దానవువిల్లు గాదు; కే
వలమును వర్షధార లివి, బాణపరంపర గాదు; పైఁడిగీ
టిలఁ దలఁపించుమిం చిది హృదీశ్వరి యూర్వశి గాదు రూఢిగా॥ చ. అం.

చ. కొడుకుమొగంబుఁజూచి మదిఁగుందకయాటటఁ జెందియుండఁగా
బడఁతుక నీ వియోగ మనివార్యత నిప్పుడ సంభవించెఁగా
మిడిమిడిగ్రీష్మతాపము శమింప నవాంబునవృష్టిఁగాంచి యీ
ప్పెడుతతిఁ జెట్టుపైఁ బిడుగు భీకరభంగిని బడ్డకైవడిన్. పం. అం.

వలయువారు గ్రంథకర్తగారి కిట్లువ్రాసికొనుడు:—

వడ్డాది సుబ్బారాయకవిగారు

రాజకీయకళాశాలాంధ్రపండితులు, రాజమహేంద్రవరము.

ఉ. నన్నయతిక్కనాదిరసనల్ గురియించినచాటుధార లీ
మన్నున నింకఁ బోలు; నణుమాత్రముఁ దద్రస మబ్బ దెందు; హా!
జున్నులలోనఁ జన్నుపుజున్నటు, లట్టులు పద్దియంబులన్
మిన్నలు చాటువుల్, రసమృద్ధి ననిర్వచనీయమాధురిన్.

వసురాయచాటుప్రబంధము.

ఇది వేళవేళల సందర్భములం దప్పుడప్పుడు వివిధాంశములను గూర్చి నేను రచియించుచు వచ్చినపద్యము లన్నిటిని విషయానుకూలములుగా విభాగించి, తత్తదుచితశీర్షికలతో నూతనముగా ముద్రింపించిన నానావిధచమత్కారకల్పనములతోడి యపూర్వగ్రంథము. చిరకాలముక్రిందట నెల్లూరిలోఁ బ్రకటితమగుచువచ్చిన "మంజువాణీ" మాసపత్రికలో, "వసురాయచాటూక్తిముక్తావళి" యనుశీర్షికతోఁ దత్పత్రికాధిపతులు నాచాటుపద్యములుకొన్ని 1899 వ సంవత్సరములోఁ బ్రకటించుచుండఁగా, వానిఁజదివి రసజ్ఞు లనేకులు వసురాయచాటూక్తిముక్తావళిని వి. పి. గాఁబంపుఁడని దూరదేశములనుండి వ్రాయనారంభించిరి. అందువలన నధికమైన ప్రోత్సాహము గలిగి, శీఘ్రముగా సముద్రించు ప్రయత్నముతోఁ దద్గ్రంథ మచ్చులో నున్నదని నాపుస్తకములపట్టికలోఁ బ్రకటింపించితిని, కాని, "తే. ఇచ్ఛయున్న! సిద్ధి విధిహస్తగత సీమచింతలార!" యను ప్రకృతిప్రకరణములోని సూక్తిప్రకారముగా నింతకాలమునకుఁ గాని యీతలంపు నెఱవేఱుట కవకాశము కలిగినదికాదు.

పై "వసురాయచాటూక్తిముక్తావళి" యనునదియే యిప్పుడు "చాటుప్రబంధ" మనునామాంతరముతో ముద్రింపఁబడినది. ఇందుఁ బ్రశంసా, ప్రకృతి, ప్రాస్తావిక, ప్రకీర్ణ, స్వవిషయములను నైదుప్రకరణములును దాదాపు 1400 కందగీతసీసవృత్తములును గలవు.

గ్లేజు డెమ్మీసైజు రమారమి 300 పేజీలు. వెల రు 1—8—0.

రాజమహేంద్రవరము,
ది 1—1—1925.

వడ్డాది సుబ్బారాయుఁడు.

ఆంధ్రనాటకగ్రంథములు.

కన్యాశుల్కము గు. అ.	1-0-0
రసపుత్రవిజయము ఇ. య.	1-0-0
వేణీసంహారము వ. సు.	1-0-0
రంగారాయకథన సమవాకారము	
బొబ్బిలి కా. సాం	1-0-0
శ్రీకన్యకాపరమేశ్వరీవిలాసం డిటో	1-0-0
చింతామణి అ. సో.	1-0-0
డిటో కా. నా.	1-2-0
పద్మవ్యూహము డిటో	1-0-0
సంగీత సత్యవిజయము	
హరిశ్చంద్ర గ. మూ.	1-0-0
సంగీతసావిత్రి డిటో	1-0-0
భూలోకరంభ డిటో	1-0-0
సంగీతకుశలోపకావళి డిటో	1-0-0
సంగీతప్రహ్లాద డిటో	0-12-0
కృష్ణదేవరాయవిజయము డిటో	0-12-0
మహారాష్ట్రవిజయము డి.	0-12-0
సంగీత స్త్రీసాహసము డిటో	0-10-0
చంద్రికాంత సాంగ్సు డిటో	0-10-0
సంగీతశశిరేఖ	0-8-0
సుగుణమణి ప. శా.	0-10-0
శ్రీరామజననము	0-8-0
శ్రీరామప్రవాసము	0-8-0
శ్రీరామోద్యోగము	0-8-0
శ్రీరామవిజయము	0-8-0
శ్రీరామఅశ్వమేధము	0-8-0
పైరామనాటకములు అయిదు ఒక	
చోటిసినవారికి	2-0-0
గయోపాఖ్యానము చి. ల.	0-8-0
ప్రసన్నయాదవము డిటో	0-8-0
పారిజాతాపహరణము డిటో	0-8-0
పైమూడునాటకములు క్యాలికో	
బౌండు	1-12-0
చతురచంద్రహాస	0-8-0
కృష్ణలీల బళ్లారివారిది	1-6-0
లవకుశ డిటో	1-6-0
సత్యహరిశ్చంద్రీయము బ. ల.	1-4-0
ఉత్తరరాఘవము డిటో	1-4-0
బొబ్బిలియుద్ధ. శ్రీ. కృ.	1-0-0
గాంధర్వవిగ్రహము. డిటో	1-0-0
[illegible] మహారాజు డిటో	1-0-0
తులసీదాసు	1-0-0
సంగీతవిజయరంగవిజయమాల	0-8-0
సంగీతసారంగధర	0-8-0
పాండవఅజ్ఞాతవాసం	0-8-0
ఉషాపరిణయము	0-8-0
హాస్యనాటకం	0-8-0
[illegible]	0-12-0
ద్రౌపదీపరిణయం	0-12-0
పాదుకాపట్టాభిషేకం	0-12-0
లంకాదహనము	0-8-0
సంగీత [illegible]	0-8-0
డిటో పాశుపతార్జునీయం	0-8-0
సీతాకళ్యాణము	0-8-0
కుచేలోపాఖ్యానము అ. సు.	1-0-0
ఊర్వశీశాపవిమోచనం డిటో	1-0-0
ప్రతిజ్ఞాయాదవం డిటో	0-10-0
గర్వభంగము డిటో	0-10-0
రామచంద్రచంద్రరేఖావిజయం డి.	0-10-0
పాదుకాపట్టాభిషేకం పా. ల.	1-4-0
కంఠాభరణం డిటో	1-0-0
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము హ. శా.	1-0-0
సుభద్రార్జునీయం డిటో	0-12-0
మణిమాల వృ. అ.	0-12-0
లోకాభిరామాయణము	
(అతివిచిత్రమయినది)	0-6-0

కర్రా అచ్చయ్య అండ్ సన్సు, రాజమండ్రి.